

HADTUDOMÁNY

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXV. évfolyam
2025/1.

A TARTALOMBÓL

Elnöki köszöntő

Az USA és Oroszország közötti
nukleáris fegyverzetellenőrzés kilátásai

A hatásalapú műveletek elmélete és
gyakorlati alkalmazása az orosz–ukrán
háború tükrében

Hanvay László főhadnagy huszár
különítményének sikere 1914 őszén

Új technológiai fegyverkezési verseny
a katonai pilóta nélküli légijárművek
fejlesztésében

A bosnyák identitás és az iszlám

A hazai Clausewitz-kutatások módszertani
hiányosságai

A Magyar Hadtudományi Társaság
beszámoló és tisztújító küldöttgyűlése,
2025. március 28.

A Hadtudomány a Magyar Tudományos Akadémia támogatásával
jelenik meg. A folyóiratot az MTMT indexeli és a REAL archíválja.

A lapszám szerzői

Fülöp Dóra doktorandusz, NKE HDI

Dr. Hausner Gábor PhD, ny. alezredes, főszerkesztő

Dr. Kranzieritz Károly PhD, főhadnagy, HM HIM

Dr. Lángné dr. Petruska Szidónia PhD,
biztonságpolitikai szakértő

Dr. Nagy Miklós Mihály PhD, ny. alezredes,
katonai szakíró, történeti geográfus

Prof. dr. Padányi József DSc, ny. vezérőrnagy,
egyetemi tanár, az MHTT elnöke

Siposné prof. dr. Kecskeméthy Klára CSc, ny. ezredes,
egyetemi tanár, NKE HHK

Dr. Szabó Sándor PhD, alezredes,
tanszékvezető egyetemi adjunktus,
NKE HHK

Szilágyi Laura nemzetközi tanulmányok szakértő

Szilvágyi Tibor HM Elektronikai, Logisztikai és
Vagyonkezelő Zrt., projektvezető

Rövidítések:

ÁNTK	– Államtudományi és Nemzetközi Tanulmányok Kar
HDI	– Hadtudományi Doktori Iskola
HHK	– Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar
HM HIM	– Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum
MHTT	– Magyar Hadtudományi Társaság
NKE	– Nemzeti Közszerkeleti Egyetem

MTA

200 ÉVES
A MAGYAR
TUDOMÁNYOS
AKADÉMIA

A Magyar Hadtudományi Társaság és az MTA Hadtudományi Bizottság „A” kategóriás, lektorált folyóirata

Felelős kiadó:

Padányi József, az MHTT elnöke
A folyóirat szerkesztőbizottsága

Elnök:

Siposné Kecskeméthy Klára

Elnökhelyettes:

Hausner Gábor főszerkesztő

Online folyóirat szerkesztő:

Fi Károly

Angol nyelvi lektor:

Panajotu Kosztasz

Angol nyelvi szerkesztő:

Gazdag Erika

A bizottság tagjai:

Balla Tibor, Farkas Ádám,
Forgács Balázs, Haig Zsolt,
Horváth Attila, Kátai-Urbán Lajos,
Lakner Zoltán, Mező András,
Molnár Anna, Palik Mátyás,
Remek Éva, Török Péter,
Szenes Zoltán, Ujházy László,
Wolfgang Peischel (Bécs),
Harald Pöcher (Bécs),
Erwin Schmidl (Bécs),
Kathleen Collins (Minnesota).

Szerkesztőbizottság és kiadó:

Budapest X., Hungária krt. 9–11.

Tel.: 432-9000/29-684 mellék

Levélcím:

1581 Budapest, Pf. 15.

E-mail cím:

hadtudomany@gmail.com

Honlap:

www.mhtt.eu/?page=ht_archiv

Nyomtatott kiadásváltozat:

ISSN 1215-4121

Műszaki szerkesztés, nyomdai előkészítés:

BAUSZ Stúdió

Nyomtatta:

Prime Rate Kft.

Online kiadásváltozat:

ISSN 1588-0605

Webmester:

Jelencsics Imre

HADTUDOMÁNY

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

A MAGYAR HADTUDOMÁNYI TÁRSASÁG ÉS
AZ MTA HADTUDOMÁNYI BIZOTTSÁG FOLYÓIRATA

XXXV. évfolyam

1. szám

2025. augusztus

Tartalomjegyzék

Elnöki köszöntő (*Padányi József*) 3

BIZTONSÁGPOLITIKA

Szilágyi Laura

Perspectives of Bilateral Nuclear Arms Control between
the U.S. and Russia 5

HADMŰVÉSZET

Szabó Sándor

A hatásalapú katonai műveletek szerepe a modern hadviselésben 25

HADTÖRTÉNELEM

Kranzieritz Károly

Egy huszár siker az első világháborúban.
A Hanvay-hírszerző különítmény fegyverténye 33

KATONAI MŰSZAKI TANULMÁNYOK

Szilvágyi Tibor

Formabontó technológiák katonai pilóta nélküli
repülőeszköz-rendszerekben 48

TÁRSADALOMTUDOMÁNY

Fülöp Dóra

A bosnyák identitás és az iszlám kapcsolata.

Az európai történelem, mint identitásformáló elem

jelentősége az első világháborúig 65

FÓRUM

Nagy Miklós Mihály

A Clausewitz-kutatás módszertanáról 79

A TÁRSASÁG HÍREI

A Magyar Hadtudományi Társaság beszámoló és tisztújító küldöttgyűlése

(*Hausner Gábor*) 93

SZEMLE

Sten Rynning:

NATO: From Cold War to Ukraine,

a History of the World's Most Powerful Alliance

(*Siposné dr. Kecskeméthy Klára*) 102

Walker, William G.:

Racak – A Story of a War Crime

(*Lángné Petruska Szidónia*) 107

Elnöki köszöntő

Tisztelt Olvasó!

A Magyar Hadtudományi Társaság tagjai évtizedek óta azon fáradoznak, hogy minél szélesebb körben megismertessék és elismertessék a hadtudományt (katonai műszaki tudományt), felmutassák annak törvényszerűségeit, kutatási eredményeit, legfelkészültebb művelőit. Ez a küldetés már az alapításnál megfogalmazódott, és azóta sem vesztett jelentőségéből, bár a súlypontok időnként változtak.

A Magyar Hadtudományi Társaság újonnan megválasztott elnöksége is ezen küldetés szellemében kívánja munkáját végezni, de saját súlypontjainak figyelembe vételével. Ez nem azt jelenti, hogy tagadjuk az eddigi célokat vagy eredményeket, hiszen ami jól működik, azt nem kell újra megalkotni. Elődeink jó munkát végeztek, hiszen a Társaság immár 35 éve létezik, elismert alkotóeleme a civil társadalomnak, több mint 700 tagja pedig tekintélyt ad erőfeszítéseinknek.

A Társaság előtt álló legnagyobb kihívás napjainkban a működés pénzügyi stabilitásának fenntartása, mert ez az alapja a kitűzött célok teljesítésének. A Honvédelmi Minisztérium, a Honvéd Vezérkar és a Magyar Tudományos Akadémia nélkülözhetetlen támogatása mellett, fel kell tárnunk azokat a lehetőségeket, melyek azokban a cégekben rejlenek, akik érdekeltek a hadtudományi kutatásokban, fejlesztésben. A velük való szorosabb együttműködés, a közös rendezvények, közös kutatások, kiállítások, a népszerűsítési lehetőségek – hagyományos és digitális – minél hatékonyabb kihasználása elengedhetetlen.

További erőfeszítésekre van szükségünk a Társaság korfájának módosításában, az érdeklődő fiatalok minél nagyobb arányban történő bevonására a munkába. A gyakornoki rendszer, a fiataloknak kiírt pályázatok kiváló lehetőségek, de minden más módon (közösségi felületek) is törekednünk kell a fiatalabb korosztályok megnyerésére. Ez alapvető érdeke a társaságnak és alapvető érdeke a hadtudománynak. Abban a láncban, amelyben az Országos Tudományos Diákköri mozgalom (benne a Had- és Rendészettudományi Szekció), a Magyar Hadtudományi Társaság, az NKE Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar, Hadtudományi Doktori Iskola és a Katonai Műszaki Doktori Iskola, az MTA IX. osztály Hadtudományi Bizottsága sorakozik, csak egymásra támaszkodva érhető el látható eredmény. Együttműködésre vagyunk ítélve, melynek keretei működnek, személyi feltételei adottak, tartalommal történő kitöltése pedig mindig lehet hatékonyabb.

A szervezettség meghatározza a működés hatékonyságát. Rendkívül fontos szerepet töltenek be a szakosztályok, a klubok, a debreceni, szegedi és dél-dunántúli tagozat. Utóbbiakban minden szempontból jelentős fejlődési potenciál rejlik, melynek kiaknázása kiemelt feladatunk kell, hogy legyen.

A kutatási eredményeket nem elég elérni, azokat át is kell tudni adni, minél szélesebb körben. Nem eshetünk abba a hibába, amit Zrínyi Miklós keserűen így fogalmazott meg: „Más nemzetek könyveket írnak seregek rendeléséről, mi pedig azokat nevetjük” (Vitéz hadnagy) Elemi érdekünk, hogy folyóiratunk, a *Hadtudomány* negyedéves rendszerességgel megjelenjen nyomtatott formában, és ezzel párhuzamosan (majd fokozatosan átvéve a szerepet) az on-line kiadás is aktív legyen. A jövő – sőt már a jelen – a digitalizáció felé mutat, így minden rendelkezésre álló felületen meg kell jelennünk.

Említettük az együttműködés fontosságát, melynek a lehető legszélesebb körre kell kiterjednie. A hadtudomány, amely a kezdetektől interdiszciplináris tudományág, számtalan olyan kapaszkodót, együttműködési feladatot talál, amely a társadalom, a társadalmi szervezetek, a tudományágak széles körét érinti. Közhely, de attól igaz, hogy mára csak a tudományágak egymásra épülésével, egymás eredményeinek, módszereinek befogadásával lehet új eredményeket felmutatni.

A Magyar Hadtudományi Társaság tiszteletre méltó múltja és az elődök fáradhatatlan munkálkodása minket is kötelez. Szerényen és csendben, de szorgalmasan végezni a vállalt feladatokat, hogy az utánunk jövők ne vethessenek ránk követ.

Padányi József

a Magyar Hadtudományi Társaság elnöke

Szilágyi Laura✧

Perspectives of Bilateral Nuclear Arms Control between the U.S. and Russia

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.5

Since our world entered the nuclear age, state policies on weapons of mass destruction (WMD) have profoundly shaped international relations and global security. Nuclear weapons are often viewed as essential deterrents against potential adversaries, and for decades, experts have debated their role in conflict prevention, strategic stability, and arms control. In today's rapidly changing security environment, examining the approaches of nuclear-armed states has become increasingly important, especially as the ongoing Russo–Ukrainian war continues to destabilise regional and global security, with nuclear rhetoric escalating to alarming levels. This study examines the current state of bilateral nuclear arms control between the United States and the Russian Federation to assess its future trajectories. This topic remains highly relevant, as nuclear weapons continue to pose serious risks to international security, and the relationship between these two powers plays a central role in global stability. Moreover, long-standing arms control agreements are under increasing pressure from shifting geopolitical dynamics, technological developments, and changes in military doctrine.

KEYWORDS: nuclear arms control, non-strategic nuclear weapons, Russia, United States

Az USA és Oroszország közötti kétoldalú nukleáris fegyverzetellenőrzés kilátásai

Mióta világunk belépett a nukleáris korszakba, a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos állami politikák alapvetően átalakították a nemzetközi kapcsolatokat és a globális biztonságot. A nukleáris fegyvereket gyakran tekintik alapvető elrettentő eszköznek a potenciális ellenfelekkel szemben, és a szakértők évtizedek óta vitatják szerepüket a konfliktusmegelőzésben, a stratégiai stabilitásban és a fegyverzetellenőrzésben. Napjaink gyorsan változó biztonsági környezetében egyre fontosabbá vált a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok szakpolitikáinak vizsgálata, mivel a jelenleg zajló orosz–ukrán háború továbbra is destabilizálja a regionális és

✧ Nemzetközi tanulmányok szakértő, Magyar Hadtudományi Társaság, Biztonságpolitikai Szakosztály, tag –
Hungarian Association of Military Science, Department of Security Policy, member;
email: lauraszilagyii.pr@gmail.com; <https://orcid.org/0009-0006-8476-3428>

globális biztonságot, továbbá a nukleáris retorika riasztó szintre eszkalálódott. Ez a tanulmány az Egyesült Államok és az Oroszországi Föderáció közötti kétoldali nukleáris fegyverzetellenőrzés jelenlegi helyzetét vizsgálja, hogy felmérje jövőbeli pályáját. Ez a téma változatlanul rendkívül aktuális, mivel a nukleáris fegyverek továbbra is komoly kockázatot jelentenek a nemzetközi biztonságra, és a két hatalom közötti kapcsolat központi szerepet játszik a globális stabilitásban. Ráadásul a régóta fennálló fegyverzetellenőrzési megállapodások a változó geopolitikai dinamika, a technológiai fejlődés és a katonai doktrínák változásai miatt növekvő nyomás alatt állnak.

KULCSSZAVAK: nukleáris fegyverzetellenőrzés, nem-stratégiai nukleáris fegyverek, Egyesült Államok, Oroszország

The concept of nuclear deterrence underwent a significant transformation following the end of the Cold War, altering the dynamics of nuclear deterrence strategies and impacting nuclear arms control. While in the 20th century, nuclear deterrence was primarily based on the idea of Mutually Assured Destruction (MAD)¹, with the dissolution of the bipolar world order and the emergence of new security challenges, a novel approach to security governance was demanded, diverting attention and resources away from traditional arms control initiatives.² Consequently, the existing arms control regimes faced significant challenges and experienced a decline in their effectiveness, and many of them ceased to exist. In the changing geopolitical landscape and heightened tensions, arms control lost its special status in the bilateral relationship between the United States and the Russian Federation.

In 2021, some positive developments could be experienced in the field of bilateral nuclear arms control efforts between the United States and the Russian Federation. The extension of New START³ and the establishment of the Strategic Stability Dialogue (SSD)⁴ gave cause for optimism about opening a new chapter in arms control agreements. However, they soon came under pressure due to heightened global tensions. Following the outbreak of the Russo–Ukrainian war, referred to as “special military operation” (SMO) in Russian terminology, SSD meetings were halted which further complicated prospects for future American–

1 The term „Mutually Assured Destruction” (MAD) refers to a state where both the United States and the Soviet Union believed that possessing a strong nuclear arsenal would prevent their adversary from launching a nuclear attack due to fear of retaliation.

2 N. Rózsa, Péczeli, 2013.

3 The New Strategic Arms Reduction Treaty (New START) was ratified by the United States and Russia in 2011. It entered into force in 2011 and replaced both START I and the Strategic Offensive Reduction Treaty. New START aims to limit the number of deployed strategic nuclear warheads to 1,550 for each country, as well as the number of deployed and non-deployed inter-continental ballistic missile launchers, submarine-launched ballistic missile launchers, and heavy bombers equipped for nuclear armaments to a maximum of 800. One of the key features of New START is its verification measures, which include on-site inspections and the exchange of data. The treaty also includes a Bilateral Consultative Commission (BCC) to address any implementation issues that may arise.

4 The Strategic Stability Dialogue (SSD) was a series of bilateral talks between the United States and Russia aimed at reducing the risks of conflict and managing strategic competition, particularly in the nuclear sphere. Initiated in the aftermath of the Cold War and periodically revived, the dialogue sought to address issues such as arms control, transparency, and mechanisms for crisis communication. The most recent round of talks took place in 2021 but was suspended following the escalation of the Russian–Ukrainian war in 2022, further straining nuclear diplomacy between the two major powers.

Russian arms control agreements. Additionally, Moscow's choice to delay the meeting of the Bilateral Consultative Commission (BCC) due to political and technical reasons in late 2022 disrupted both ongoing New START compliance monitoring and discussions on advanced strategic nuclear delivery systems. Even though Deputy Foreign Minister of the Russian Federation Sergei Ryabkov stated that the postponement of the inspections should not be considered as an initiative step from Russia to terminate the treaty,⁵ Russian President Vladimir Putin soon announced the suspension of Russia's participation in New START on 21st February 2023.⁶ It is essential to note that while Putin has suspended Russia's participation, he has not formally withdrawn from the treaty itself. The Russian Foreign Ministry claims that the country still adheres to the central limitations of the New START treaty.⁷ Yet, the lack of on-site inspections raises concerns about the ability to effectively monitor compliance with the treaty's terms, which could potentially lead to an erosion of trust and further destabilisation of the already tense relationship between the U.S. and Russia.

This paper aims to overview the evolution of the official US and Russian standpoints regarding nuclear arms control since the start of the war in Ukraine in 2022 and examines the case of non-strategic nuclear weapons, considering their role within the current security dynamics and arms control debates.

Official standpoints of the U.S. and Russia on bilateral nuclear arms control

As the world's two leading nuclear powers, the United States and Russia possess the largest and most sophisticated nuclear arsenals globally, approximately 88% of the world's total nuclear inventory.⁸ Before examining their official positions on nuclear arms control, it is useful to briefly outline the key similarities and differences in the nuclear doctrines and capabilities of these nations. "Table 1" below provides an overview of these aspects, offering context for the subsequent discussion on their respective approaches to nuclear policy and strategic stability.

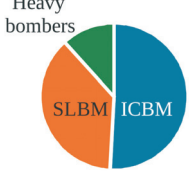
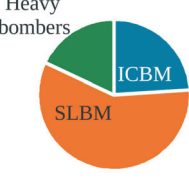
5 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2022.

6 Президент России 2023a.

7 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023a.

8 Kristensen, Korda, Johns, Knight 2025a.

Table 1.
Overview of the nuclear doctrines and capabilities of the US and Russia⁹

Similarities and differences between the US and Russia		
	Russia	United States
Doctrine	Defensive in nature The nuclear weapons' main task is to deter adversaries and ensure the country's security Rejects genuine "no-first-use" policy	
	Does not mention arms control commitments	Places significant emphasis on arms control
	Provides a „nuclear umbrella” for Belarus	Provides "nuclear umbrella" for NATO countries, Australia, Japan, South Korea
	Does not name adversaries	Refers to Russia and China as nuclear rivals
Number of NW	5 459 warheads	5 177 warheads
Composition of the Nuclear Triad	1 718 deployed warheads 1 114 warheads in storage 1 150 retired 	1 770 deployed warheads 1 930 warheads in storage 1 477 retired
Number of non-strategic NW	1,114 in Navy, Air Force, Ground Forces and Air defence	200 (100 in six European bases) B61 gravity bomb
Nuclear weapons sharing	Belarus (2023)	Italy, Germany (1950s), Turkey, Belgium, Netherlands (1960s)

In America, the Biden administration regarded arms control measures as crucial tools in managing the risks associated with the outbreak of armed conflicts and the proliferation of WMD. Furthermore, it is believed that arms control contributes to an integrated deterrence posture and helps enhancing national security and global stability. President Biden signalled a proactive stance aimed at addressing arms control issues, despite the prevailing security challenges, by emphasising readiness for diplomatic engagement.¹⁰ This approach was also manifested in the proposal of

⁹ The table was created by the author. Source: Bulletin of the Atomic Scientist.

¹⁰ Bell 2023.

then-U.S. National Security Advisor Jake Sullivan in June 2023. In his remarks at the Arms Control Association Annual Forum, Sullivan emphasised the need for new strategies and solutions to address the cracks of the post-Cold War nuclear foundation. He highlighted the importance of preventing an arms race, reducing the risk of misperception and escalation, and ensuring global safety from nuclear threats while extending the scope of arms control dialogue to a multilateral level by involving the P5 countries (France, the United Kingdom, China, Russia, the United States) in nuclear risk management and transparency measures.¹¹

Pranay Vaddi, a member of the U.S. National Security Council under the administration of President Joe Biden, commented on Sullivan's statement and summarised the three key principles underpinning the American approach to arms control. Firstly, the U.S. recognised the global security challenges and threats which require collaborative solutions. Despite disagreements between the U.S. and Russia on various international issues, it is crucial to keep making progress on arms control matters. Secondly, arms control is a cornerstone of international security, playing a crucial role in reducing tensions, preventing conflicts, and promoting stability among nations. Thirdly, the U.S. is committed to pursuing good-faith efforts to address WMD risks through arms control measures. This commitment reflects the understanding that WMDs pose significant threats to global security and must be addressed proactively and cooperatively among nations.¹²

Regarding the American standpoint on Russia, in September 2023, President Biden claimed that the United States continues to regard Russian nuclear signalling and threats as extremely irresponsible conduct. However, it does not perceive Russia's nuclear saber-rattling or its actions in Ukraine as obstacles to working together on managing nuclear risks. The U.S. maintained its view that cooperation on nuclear risk management is a separate and critical issue that should be addressed independently, and that the two countries do not need to reach a consensus on all matters to continue making progress on this issue. To this end, Washington was ready "to engage in bilateral arms control discussions with Russia [...] without preconditions" and eager to engage Russia in discussions to manage nuclear risks and establish a post-2026 arms control framework.¹³

Russia did not welcome the United States' proposal. Russian Foreign Minister Sergei Lavrov dismissed it as an American attempt to pursue a self-serving agenda under the guise of mitigating nuclear risks, all while maintaining hostile intentions towards Russia. He believed that the U.S. views Russia as an adversary but, at the same time, seeks advantages from engaging with Moscow.¹⁴ On 18th January 2024, Lavrov announced that Russia had rejected the United States' proposal to renew bilateral arms control talks.¹⁵ According to Arms Control Today, Lavrov said, "the proposal of the US side to launch a bilateral dialogue 'to manage nuclear risks and

11 U.S. Embassy, Consulates in Russia 2023.

12 Center for Strategic and International Studies 2024.

13 The White House 2023b.

14 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023b.

15 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023c.

develop a post-2026 arms control framework' is unacceptable to us [Russia]. Such ideas are completely inappropriate and untimely for they cannot be considered adequate to today's realities and to the state of Russia-US relations." Citing a Russian diplomatic note which NATO received from Lavrov, "now, the U.S. side does not demonstrate any interest in a mutually acceptable settlement of the current crisis [in Ukraine], does not show readiness to take into account Russia's security concerns.... Thus, there is no visible basis for a constructive and fruitful dialogue with the United States on strategic stability and arms control."¹⁶

Lavrov further emphasised the Russian standpoint in his interview on the results of the activities of Russian diplomacy in 2023. He expressed strong disapproval of American ideas, deeming them absurd and fundamentally unacceptable. He highlighted the context of what he referred to as "Washington-led hybrid aggression against Russia," stating that this situation provides no basis for further cooperation with the United States in areas, such as arms control, reduction of strategic risks, or even engaging in conversations regarding strategic stability.¹⁷ Later, he underlined that the actions of the U.S. are driven by an attempt to preserve its global hegemony. To this end, it is intentionally dismantling the arms control system by withdrawing from existing agreements, such as the Anti-Ballistic Missile Treaty, the Intermediate-Range Nuclear Forces Treaty, and the Open Skies Treaty, thereby demolishing established frameworks and creating conditions that hinder the other party from fulfilling its obligations.¹⁸ In a conclusion, Lavrov claimed that Russia made it clear that it will not engage in any dialogue with the U.S. until "Washington continues with its anti-Russia policies". It is not possible to keep arms control talks separate from the geopolitical context characterised by tense relations between the West and Moscow. Russia wants the United States to acknowledge its core security concerns and interests. In that case, Moscow would be open to launch arms control talks.¹⁹

Following the use of U.S.-supplied MGM-140 Army Tactical Missile System (ATACMS long-range missiles) by Ukraine to strike targets within Russian territory, President Vladimir Putin updated Russia's nuclear doctrine in November 2024.²⁰ Kremlin spokesman Dmitry Peskov explained to journalists that the modification was essential due to the "realities of today," referring to the conflict in Ukraine and the sharp escalation of tensions between Russia and the West. As an example, he pointed to the U.S. decision to allow its American-made weapons to be used against Russia, calling this a clear illustration of the new environment necessitating the changes.²¹

The new doctrine remained defensive in nature and kept the fundamental stance that nuclear weapons are a last-resort deterrent. However, unlike the 2020

16 Flatoff & Kimball 2024.

17 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023d.

18 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023c.

19 Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023c.

20 Ministry of Defence of the Russian Federation 2024.

21 TACC 2024.

doctrine stated that Russia “considers nuclear weapons exclusively as a means of deterrence”,²² the word “exclusively” is no longer used – a subtle but notable change.²³ As before, Russian nuclear policy is aimed at deterring potential adversaries that view Russia as a potential enemy and possess nuclear, other WMD, or significant conventional military power. The new doctrine further expands this list by explicitly including states that allow their territory, airspace, maritime zones, or resources to be used for preparing or carrying out aggression against Russia. While no specific countries or alliances are named, it is implicitly aimed at NATO and Ukraine. Moreover, the number of “main military threats” has increased from six in 2020 to ten in the new version,²⁴ and the number of scenarios under which Russia might use nuclear weapons has increased from four to five.²⁵ It is also significant that “compliance with international arms control commitments”, as the first principle of nuclear deterrence, has been removed from the new documents, which indicates that Russia could stockpile nuclear warheads and missiles and even conduct nuclear tests while not contradicting its nuclear deterrence strategy.

The inauguration of Donald J. Trump in 2025 gave initial hopes for a positive shift in US-Russian arms control relations. Soon after starting his second term, President Trump expressed his wish to start nuclear arms control talks with Russia and China, and eventually to cut their defence budgets that are being spent on nuclear weapons.²⁶ The proposal for a U.S.-Russia-China trilateral agreement reflects broader US strategic interests and had also been on the Trump Administration’s agenda back in 2020.²⁷ Trump argued that such a strategy is necessary, explaining that China aims to at least double its nuclear stockpile within the next decade, while Russia advances the development of new, costly, and destabilising delivery technologies.²⁸

22 Указ Президента Российской Федерации от 19.11.2024 г. № 991 Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания.

23 Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355 Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания.

24 The new additions include: a) the creation of new or the expansion of existing military alliances that move their military infrastructure closer to Russia’s borders; b) actions by a potential adversary aimed at isolating parts of Russian territory, including blocking access to vital transport routes; c) actions by a potential adversary targeting environmentally hazardous facilities in Russia, which could cause technological, ecological, or social disasters; d) the planning and conducting of large-scale military exercises by a potential adversary near Russia’s borders.

25 *Two scenarios remained unchanged*: if there is verified information about the launch of ballistic missiles targeting Russia or its allies; and if an enemy attack disables critical government or military facilities, disrupting Russia’s nuclear response capabilities.

Two scenarios have been expanded: besides covering the use of nuclear or other WMD against Russian territory or its allies, now it also includes attacks on Russian military forces and facilities located outside Russia’s borders – effectively extending Russia’s “nuclear umbrella” to its overseas military bases; and reserving right to use nuclear weapons in response to conventional aggression against both Russia and Belarus, if it creates a critical threat to their sovereignty and/or territorial integrity.

One scenario is entirely new: Russia may use nuclear weapons if there is verified information about a large-scale launch of air- and space-based attack systems (including strategic and tactical aircraft, cruise missiles, drones, hypersonic weapons, etc.) crossing Russia’s borders.

26 Shalal, Holland 2025.

27 Balla, Kránicz, Szenes 2020, 100–106.

28 Reif, Bugos 2020.

China rejected the US initiative in 2020, stressing that trilateral arms control negotiations are more political manoeuvring than genuine, serious proposals. It also expressed reluctance to engage in multilateral negotiations unless Russia and the U.S. significantly reduce their stockpiles first.²⁹ Since President Donald Trump's re-election, Beijing has expected a more confrontational stance from the U.S. and has been preparing for a heightened strategic rivalry. China is likely to accelerate efforts to expand its nuclear arsenal, with a particular focus on strengthening its military Rocket Force's role in providing a "strategic counterbalance".³⁰

Regarding Trump's 2025 trilateral nuclear arms control talks initiative, Russian presidential spokesman Dmitry Peskov highlighted that no specific negotiations have taken place yet, and it remains unclear when such contacts can be established. Russia maintains strong and developing relations with China, with ongoing dialogue on stability issues. However, the U.S. must manage its own relationship with Beijing.³¹

Furthermore, twenty members of Congress urged the Trump Administration to seek a new arms control agreement to replace New START and avoid a costly nuclear arms race with Russia. They also requested a State Department briefing on the administration's plans for the treaty which should be reflected in the next Nuclear Posture Review.³² So far, Washington has not taken any steps to replace New START, and Moscow has stated that the start of negotiations for a new strategic arms control agreement is not anticipated currently. Both countries are working to repair their severely damaged relations, but strategic arms control talks require a level of mutual trust and political will that is currently absent.³³

All in all, the expiration of New START on 4th February 2026 will leave unresolved concerns that necessitate attention and negotiation between the two nations. Additionally, the conflict in Ukraine has underscored a series of complex challenges that extend beyond regional dynamics and have broader implications for international security and arms control. Issues, such as the use of dual-capable weapon systems on the battlefield, the potential use of non-strategic nuclear weapons, and threats to use nuclear weapons emphasise the need for concerted efforts toward new sustainable arms control regimes.

Non-strategic nuclear weapons

The United States possesses a single type of non-strategic nuclear weapon in its arsenal in Europe, which is the B61 gravity bomb. This weapon is available in several variants: the B61-3 and the B61-4, with yields ranging from 0.3 to 170 kilotons, and the new B61-12 with a yield up to 50 kilotons. The B61-10 and other previous versions of this bomb were decommissioned. Currently, there are around 200 tactical

29 Consulate of the People's Republic of China in Laoag 2020.

30 Zhao, Tong 2024.

31 Интерфакс 2025.

32 Congress of the United States 2025.

33 Захарова 2025.

B61 bombs stockpiled. Approximately 100 of these are stored in the United States as a reserve stockpile, intended for potential deployment by US fighter-bombers (F-15E Strike Eagles) in support of allies beyond Europe, including Northeast Asia. The remaining 100 B61 bombs are believed to be deployed at six military bases located in five European countries: Aviano and Ghedi in Italy; Büchel in Germany; Incirlik in Turkey; Kleine Brogel in Belgium; and Volkel in the Netherlands.³⁴

The air forces of Belgium, the Netherlands, Germany, Italy, and Turkey currently have an active role in nuclear strike missions involving US nuclear weapons. These weapons are typically under the control of US Air Force personnel, and their use in warfare requires authorisation from the US President. According to a factsheet released by NATO in 2022, any nuclear mission must obtain explicit political approval from NATO's Nuclear Planning Group and authorisation from both the US President and UK Prime Minister in case of using British nuclear weapons. Additionally, unless there has been a nuclear attack on NATO territory, it is unlikely that the entire Nuclear Planning Group would reach a consensus on approving the deployment of non-strategic nuclear weapons from European bases. Even if NATO member states do not have nuclear weapons on their territory, they can contribute to a nuclear mission through conventional supporting operations, which is referred to as Support of Nuclear Operations with Conventional Air Tactics.³⁵

Russia possesses an estimated 1000–2000 non-strategic nuclear warheads, with a range not exceeding 5,500 km. Most of these warheads are dual-purpose, capable of carrying both nuclear and conventional payloads. The Russian Navy deploys approximately 704 non-strategic nuclear warheads, while the Russian Air Force deploys around 334 such warheads on various aircraft including Tu-22M3 (Backfire), Su-34 (Fullback), and MiG-31K (Foxhound) fighter jets. Roughly 345 nuclear warheads are assigned to air defence forces, including A-135 anti-ballistic missile defence system around Moscow. Dual-capable ground-based systems include the 9K720 Iskander (SS-26) short-range ballistic missile and the 9M729 (SSC-8) ground-launched cruise missile. Additionally, the 9M728 (SSC-7) short-range ground-launched cruise missile may also possess dual-capability, although this remains unconfirmed.³⁶

During the first two years of open warfare against Ukraine, Russian forces experienced their most severe military losses since the Great Patriotic War.³⁷ These losses in conventional arms have inadvertently strengthened NATO's conventional deterrence posture, shifting the regional balance. As a result, Moscow has placed growing emphasis on nuclear deterrence and intensified its nuclear signalling. This shift has brought the potential use of non-strategic nuclear weapons to the forefront of public and military discourse in Russia and abroad. In a contentious essay, Russian scholar Sergei Karaganov proposed the idea of Russia conducting limited nuclear strikes on Western Europe to re-establish nuclear deterrence and potentially bring

34 Kristensen, Korda, Johns, Knight 2025b, 69–70.

35 NATO 2022.

36 Kristensen, Korda, Johns, Knight 2025c, 224–229.

37 Jójárt 2024.

about a favourable resolution to the conflict. Professor Karaganov wrote that “the enemy must know that we are ready to deliver a pre-emptive strike in retaliation for all of its current and past acts of aggression in order to prevent a slide into global thermonuclear war.”³⁸ This idea has sparked significant debate and controversy both domestically and internationally and has also impacted arms control discussions.

In line with Professor Karaganov’s proposal, Dmitry Trenin, a Research Professor at the National Research University Higher School of Economics, stressed that the conflict in Ukraine is intensifying both horizontally, through the expansion of the geographical scope of the war, and vertically, by escalating the power and intensity of the weapons used. He warned that if this trend continues unchecked, it could lead to a direct military confrontation between Russia and NATO. He predicted that such a clash would not only engulf Europe in war but could also escalate to a nuclear level, with potential exchanges of nuclear strikes between Russia and the United States.³⁹

Meanwhile, many Russian and American scholars expressed doubts and rejected the above-mentioned ideas. Professor at MGIMO University Ivan Timofeev argues that the scenario described in Professor Karaganov’s prompt suggests a strategic move that involves a rapid escalation to force significant changes in the West’s approach and policies towards Russia. This would serve as a tool to shock Western powers into accepting a new status quo in Ukraine. Despite its apparent rationale, the adoption of this approach would pose significant risks for several reasons. Firstly, it overlooks and fails to recognise the determination of Western elites to engage in a potential escalation with Russia, possibly even leading the charge and challenging attempts at de-escalation. Secondly, it overestimates the likelihood of other countries, particularly China and other nuclear and/or regional powers, accepting a Russian nuclear strike, which could have severe implications for global stability and other countries’ interests. Thirdly, it fails to consider the catastrophic aftermath that Russia itself would face if such a strategy were pursued. The potential nuclear fallout on Russian soil and its standing in the international community could be devastating.⁴⁰

Other Russian experts, including Alexey Arbatov, Konstantin Bogdanov, and Dmitry Stefanovich from the International Security Centre of the IMEMO Institute of International Relations of the Russian Academy of Sciences highlighted that nuclear weapons remain the dirtiest of all WMDs in terms of their destructive properties. The view that the use of nuclear weapons can stop escalation and solve strategic problems that conventional military forces have failed to resolve is highly questionable and most likely erroneous. A nuclear strike would raise the conflict to a fundamentally different level of unpredictability and multiply the stakes of the confrontation. Escalation by stages of air and space strikes and nuclear attacks would quickly bring the conflict to an exchange of massive blows. The consequences would be nothing short of a global catastrophe and the destruction of modern civilisation.⁴¹

38 Karaganov 2023.

39 Trenin 2023.

40 Timofeev 2023.

41 Арбатов, Богданов, Стефанович 2023.

Moreover, President Putin seems also to be against such a scenario by stressing that nuclear weapons intend to ensure Russia's security, and that there is no immediate requirement or necessity to employ them. The mere act of debating the use of nuclear weapons serves to elevate the threshold for their utilisation.⁴²

Western experts also reacted to Professor Karaganov's essay. They emphasised that the use of tactical nuclear weapons in conflicts like the one in Ukraine poses significant risks due to the potential for uncontrollable escalation and catastrophic consequences. Karaganov's proposal, although not entirely aligned with mainstream strategic thought or policy decisions, underscores the complexity of the situation and the need for all parties involved to consider their actions and strategies carefully. It serves as a reminder to prioritise de-escalation efforts that exclude any possibility of nuclear weapon deployment and make efforts to address nuclear weapon issues at the negotiating table with the help of arms control tools.⁴³

William Alberque, Director of Strategy, Technology and Arms Control at the International Institute for Strategic Studies (IISS) shared his insights on Russia's doctrine related to non-strategic nuclear weapons (NSNW). He writes that Russia would not deploy NSNW in regional conflicts that do not involve external forces, particularly the U.S., because only a direct confrontation would be viewed as a threat to the very existence of the Russian state. However, Russia might use the threat of NSNW or strategic nuclear capabilities if it perceives direct US intervention. This would align with the Russian strategic doctrine on nuclear deterrence. However, the use of nuclear weapons cannot be considered as an automatic response even in such a situation. Russia's military strategy at all operational levels aims to determine the appropriate extent of force necessary to achieve its objectives while mitigating the risk of nuclear retaliation or significant escalation with the United States and its allies.⁴⁴

It is important to note that while Russia has recently deployed non-strategic nuclear weapons to Belarus,⁴⁵ this development does not directly contradict Alberque's assessment, as Belarus itself is not a conflict zone. Instead, the deployment is widely interpreted as part of Russia's broader nuclear signalling strategy linked to the war in Ukraine and its standoff with NATO. By positioning these weapons closer to NATO borders, Russia seeks to enhance deterrence and exert psychological pressure on Western states without breaching its own doctrinal

⁴² Президент России 2023b.

⁴³ Cimbala, Korb 2023.

⁴⁴ Alberque 2024, 18.

⁴⁵ In the spring of 2023, Alexander Lukashenko appealed to the Russian President to deploy Russian non-strategic nuclear weapons in Belarus because of the increased tension caused by the SMO in Ukraine. Belarus received missiles and warheads from Moscow that were stated to be "three times more powerful" than the ones used in Hiroshima and Nagasaki, as per Lukashenko's announcement on 13 June 2023. President Putin further acknowledged this significant delivery of tactical nuclear weapons to Belarus during his address at the St Petersburg Economic Forum in June 2023. On 25 December 2023, Lukashenko announced that "all Russian tactical nuclear weapons in Belarus are in place and in good condition". In May 2024, the new Belarusian military doctrine was approved by the Belarusian National Assembly, which provides for the role of tactical nuclear weapons in ensuring the country's effective deterrence and security.

thresholds for nuclear use in active regional conflicts. This approach was highlighted in Dmitry Adamsky's paper, which emphasised that non-strategic weapons are part of Russia's cross-domain coercion campaign, involving a comprehensive blend of different types of deterrence and competent tactics, including the combination of non-nuclear, informational, and nuclear elements. The integration of diverse strategies and capabilities to exert influence across multiple domains aims at maximising the impact and effectiveness of Russian foreign policy.⁴⁶

As it can be seen, the SMO in Ukraine and Professor Karaganov's paper have drawn attention to one of the most pressing problems impacting international security – the use of non-strategic nuclear warheads and the absence of a treaty or any transparency measures regarding these capabilities. Historically, bilateral nuclear arms control agreements between the United States and Russia have focused on delivery systems rather than warheads, as delivery systems are easier to monitor, primarily through satellite surveillance. However, the importance of addressing non-strategic nuclear weapons in future agreements is increasing due to the evolving security landscape and changing threat perceptions. NSNW pose unique challenges and risks that require addressing through international agreements.

The elimination of US non-strategic nuclear weapons was on the agenda during President Barack Obama's presidency, whose administration called for a "world free of nuclear weapons" in 2009. The program was formally introduced during Obama's landmark speech in Prague on 5th April 2009, where he outlined both the moral responsibility and practical necessity of reducing nuclear dangers in the 21st century. The president acknowledged that while the goal of complete nuclear disarmament might not be achieved in his lifetime, the United States would take concrete steps toward this vision by reducing the role of nuclear weapons in its security strategy, strengthening the global non-proliferation regime, and securing vulnerable nuclear materials worldwide.⁴⁷

The Prague address marked a defining moment in post-Cold War arms control diplomacy, leading to tangible outcomes, including the negotiation of the New START Treaty with Russia in 2010. Obama's initiative also sought to reinforce the Nuclear Non-Proliferation Treaty (NPT) regime and to host the first Nuclear Security Summit in 2010, with a focus on preventing nuclear terrorism. However, it also opened a debate among NATO governments regarding the United States' intention to remove its remaining stocks of nonstrategic nuclear weapons from Europe. Proponents of the idea claimed that NSNW did no longer served any military purpose in the continent and believed that their removal would demonstrate NATO's commitment to Obama's vision and contribute to reducing tensions between Russia and NATO. Furthermore, some argued that the costs associated with maintaining these weapons were better spent on conventional forces or other priorities.⁴⁸

46 Adamsky 2015.

47 The White House 2009.

48 Harvey 2009.

On the other hand, European nations such as Poland and the Baltic states, which had a more hostile relationship towards Russia, argued against the removal of NSNW, asserting that these weapons served a military purpose as a deterrent against Russia and provided compensation for the absence of NATO troops on their territory. They believed that the presence of NSNW was crucial for maintaining a strategic balance against Russia.

Even though the topic of dismantling American non-strategic nuclear weapons in Europe came up, there were no practical steps to realise it. Later, the Biden administration has put forth a new initiative to tackle the NSNW issue. It advocated an engagement with Russia through the Strategic Stability Dialogue to advance discussions toward formal arms control negotiations on the topic. Bonnie Jenkins, former Undersecretary of State for Arms Control and International Security, highlighted at the November 2021 NATO Nuclear Policy Symposium that the administration's objective encompasses addressing all categories of nuclear warheads, including non-strategic nuclear weapons, in order to promote transparency, reduce risks of miscalculation or conflict escalation, and work towards enhancing global security through effective arms control measures.⁴⁹

Regarding this issue, William Alberque highlighted that arms control on NSNW requires tackling four fundamental challenges, involving agreeing on clear definitions, providing information security, establishing a solid and reliable verification system, and overcoming the problems posed by disparities in the size of stockpiles.⁵⁰ There can be several approaches to defining non-strategic nuclear warheads. A definition could focus on the type of delivery vehicles or the range of the weapons. However, experts agree that the easiest way to differentiate between strategic and non-strategic nuclear weapons within a state's arsenal is by excluding characteristics of strategic nuclear weapons from the definition. The so-called "definition by exclusion" method focuses on isolating those nuclear warheads that are part of a state's active nuclear-weapon stockpile but are not associated with strategic delivery systems and not accounted for under strategic arms control agreements. This approach provides clarity and transparency regarding the types of nuclear weapons. By excluding warheads linked to strategic delivery systems, such as intercontinental ballistic missiles or submarine-launched ballistic missiles, covered by arms control treaties, this method allows for a more focused understanding and categorisation of the remaining warheads that serve different operational purposes.⁵¹

The establishment of a solid and reliable verification system is a vital component of any effective and practical arms control agreement, ensuring compliance with the treaties. These systems are designed to provide transparency, build trust among parties, and verify that states are adhering to their commitments.⁵² They are complex and typically include quotas for inspections or observations, which outline the

49 U.S. Department of State 2021.

50 Alrberque 2022a, 60.

51 Alrberque 2022a, 61.

52 Vignard 2010.

53 United Nations Institute for Disarmament Research 2003.

number of inspections each party is allowed to conduct within a specified time frame. These quotas help to ensure that inspections are conducted in a balanced and fair manner. Parties also must notify each other in advance of their intent to inspect the facilities or locations. This notification process enables the host country to prepare for the inspection and ensures that both parties are informed about the upcoming verification activities. In addition to these routine inspections, challenge inspections may be conducted on short notice to address suspicions of non-compliance or unexpected developments. These surprise inspections help deter violations and enhance the effectiveness of arms control verification systems. After an inspection is completed, the inspecting party must report its findings to the other party involved in the agreement. This reporting mechanism is essential for transparency and accountability, as it allows all parties to assess compliance with the terms of the agreement.⁵³

Agreeing on the establishment of a verification system within a treaty requires considerable efforts from both sides, as the parties' interests may differ. Russia's stance on verification in arms control agreements is characterised by a preference for a minimalistic approach. This means that Moscow insists on including only the measures essential to verifying the provisions of a potential agreement and does not support additional verification for transparency and confidence building purposes.⁵⁴ The United States suggests that on the one hand, the verification regime of a future agreement should likely resemble the current verification regime established under New START and would incorporate its core measures such as National Technical Means (NTM), data exchanges, notifications, and inspections. On the other hand, however, it also indicates that additional techniques and more advanced verification technologies may be necessary to address issues in a future agreement.⁵⁵ In its report on nuclear arms control, the US Government Accountability Office highlighted that the verification of non-strategic nuclear weapons in future treaties with Russia will be challenging for several reasons. Firstly, NSNW have some physical and technical attributes, such as being smaller in size, which poses a challenge when it comes to monitoring these weapons using satellites. Secondly, many Russian NSNW delivery systems are dual-capable, so it is difficult to distinguish between nuclear and conventional warheads during inspections visually.⁵⁶

The problem of disparities in the size of stockpiles could be tackled by limitations on the location of deployment or warhead employment in training exercises, as well as through warhead reduction. Warhead reduction has two main tracks. Firstly, warhead reduction to a level of "proportionate balance" focuses on achieving a balance in terms of proportions rather than absolute numbers. Each side commits to reducing its weapon stockpile by a certain percentage, ensuring that the reduction is proportional, even if the actual number of warheads removed may vary between the parties. For example, if both sides agreed to reduce their non-strategic nuclear warheads total by fifty percent, they would maintain a proportionate

54 Alrberque 2022b, 48–49.

55 United States Governmental Accountability Office 2023, 12–13.

56 United States Governmental Accountability Office 2023.

balance in their arsenals. Secondly, warhead reductions to an “absolute balance” are an option which aims for numerical equivalence between the parties’ warhead stockpiles. It could involve freezing the total number of warheads or specific subsets, such as NSNW versus strategic warheads, active versus inactive warheads, or those deployed regionally versus those stored centrally. Another aspect of this approach could be the elimination of all non-strategic nuclear warheads.⁵⁷

Regarding US-Russian bilateral arms control on NSNW one important issue cannot be overlooked – the involvement of NATO allies in the implementation of an agreement. Fifty percent of the US non-strategic arsenal is deployed in Europe on the territory of NATO member states. During negotiations, the ideas and concerns of allies should be considered, mainly because any inspections on their territories would raise legal issues. In preparation for negotiations with Russia, it is wise to anticipate that all allied nations would require a certain level of agreement or understanding concerning the United States’ approach to implementing on-site inspections. This proactive approach ensures that there is clarity and alignment among all parties involved before entering into discussions with Russia. An agreement with NATO was exemplified during the period of the INF Treaty, when Allies established the Special Consultative Group, which functioned before and during formal negotiations and in the development of implementation agreements, protocols, and verification procedures between the United States and Russia.⁵⁸

Other unresolved issues

Since the start of the Russo-Ukrainian war, tactical nuclear weapons have received a great attention from the public and experts. Apart from the issue of NSNW, two other categories of arms should be mentioned that require further limitations. Firstly, hypersonic weapon systems are still being debated. Victor Mizin, a leading research fellow at the Institute of International Studies of the Moscow State Institute of International Relations proposed an idea suggesting that hypersonic systems developed by the U.S., Russia, and China should not be tested or deployed for delivering nuclear warheads. Instead, these systems could be used solely for conventional weapons to reduce the risk of misinterpretation during a potential conflict. By focusing on conventional capabilities, the risk of a conventional strike being mistaken for a nuclear attack could be minimised.⁵⁹

Secondly, the issue of dual-capable weapons is still unsolved. During the Ukrainian conflict, Russia utilised systems capable of carrying both nuclear and conventional warheads which has raised significant concerns regarding the verification of the presence or absence of nuclear warheads on such missiles in future situations. The occurrence of such weapons in a conventional conflict is notable and underscores the complexities associated with monitoring and controlling dual-capable missile systems. Analysts have suggested that upcoming negotiations should

57 Alberque 2022a, 67.

58 Brown 2022, 71–73.

59 Mizin, Yuan 2022, 16.

prioritise limiting or eradicating nuclear-armed dual-purpose cruise missiles while excluding those variants specifically designated for conventional missions. However, it is unknown to what extent Russia would be willing to engage in a dialogue aiming at limiting dual-purpose systems since Russia's large dual-capable missile stockpile serves as an effective deterrent mechanism in the country's nuclear posture. These weapons are closely linked to the concept of entanglement, wherein the intentional ambiguity surrounding the nature of deployed missiles itself serves as a deterrence mechanism. By maintaining this level of uncertainty regarding the armament of its missile systems, Russia aims to enhance its strategic leverage and complicate adversaries' decision-making processes.⁶⁰

Conclusion

Arms reduction and limitation measures underpin the concept of nuclear deterrence by reinforcing stability, deterring aggression, minimising the likelihood of conflict escalation, and mitigating the risks associated with first-strike scenarios. Regardless of changes in global dynamics, the re-establishment of a robust framework for arms control remains crucial for preventing a potential collapse of international security. Moreover, well-crafted treaties that have demonstrated their effectiveness are among the most important methods of safeguarding national security. While not everything may be fully disclosed, treaties play a crucial role in fostering a sense of awareness regarding the surrounding geopolitical landscape.

As it can be seen, the United States and Russia hold significantly different perspectives on the timing and objectives of arms control in the present strategic landscape. The Trump Administration suggested "denuclearization" and the inclusion of China, while Russia considers the restart of dialogue untimely. Furthermore, recent stances taken by Russian officials in 2024 frame arms control as a zero-sum game, where one side's gain is perceived as the other's loss. Moscow appears to be approaching arms control discussions with a more competitive and confrontational mindset, continuing to link them to geopolitics. It wants the U.S. to acknowledge its security concerns and show visible commitment to engaging in constructive dialogue on them. Otherwise, it is unlikely that any significant progress can be made on arms control or strategic stability discussions with Russia.

This approach can undermine the cooperative spirit that is essential for successful arms control agreements. According to the US perspective, by linking future strategic arms control talks to unrelated geopolitical issues, such as American support for Ukraine, this raises concerns about Russia's willingness to prioritise broader security considerations over its immediate political objectives. Moreover, Russia's current nuclear deterrence posture also affects the future of nuclear arms control. The war in Ukraine resulted in significant losses for Russian conventional capabilities, solidifying the United States and NATO's advantage in conventional arsenals. A recent Ukrainian drone attack in June 2025 (Operation Spiderweb)

⁶⁰ Alberque 2023.

reportedly damaged around 10% of Russia's strategic bomber fleet, representing a significant setback for Moscow's nuclear delivery potential, as well. Consequently, Moscow has further shifted its focus towards prioritising nuclear capabilities in its deterrence strategy, which can affect its approach toward arms control. Therefore, the issue has become even more intricate.

In conclusion, effective arms control necessitates mutual benefits for all parties involved. Even without amicable diplomatic ties, if each side perceives that their security and interests are better served through arms control measures, there is still potential for progress. The evolving landscape of international relations underscores the importance of adaptability and creativity in pursuing arms control objectives. The initial steps necessary to restart negotiations should primarily involve reaching a ceasefire agreement in Ukraine, returning to compliance with the New START treaty, and resuming the discussions on a new strategic stability agreement, potentially within the framework of the Strategic Stability Dialogue.

BIBLIOGRAPHY

- Adamopoulos, Nicholas 2024. The Uncertain Future of U.S.-Russia Arms Control. *Center for Strategic and International Studies*. 14.02.2024. URL: <https://www.csis.org/analysis/uncertain-future-us-russia-arms-control>. (Accessed April 30, 2024).
- Adamsky, Dmitry 2015. Cross-Domain Coercion: The Current Russian Art of Strategy. *The International Institute for Strategic Studies*. URL: https://www.iiis.org/sites/default/files/migrated_files/documents/atoms/files/pp54adamsky.pdf. (Accessed May 30, 2025).
- Alberque, William 2022a. Policy Issues Related to Verification of Nonstrategic Nuclear Warheads. *James Martin Center of Nonproliferation Studies*, Occasional Paper 55, May 2022. <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2022/05/op55-everything-counts.pdf#page=66> (Accessed April 30, 2024).
- Alberque, William 2022b. Allied Views: Interviews with Key Stakeholders. *James Martin Center of Nonproliferation Studies*, Occasional Paper 55, May 2022. 51–58. <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2022/05/op55-everything-counts.pdf#page=58> (Accessed April 30, 2024).
- Alberque, William 2023. What has the war on Ukraine revealed about Russia's non-strategic missiles? *International Institute for Strategic Studies*, 06.03.2023. <https://www.iiis.org/online-analysis/online-analysis/2023/03/what-has-the-war-revealed-about-russias-non-strategic-missiles/>. (Accessed April 30, 2024).
- Alberque, William 2024. Russian Military Thought and Doctrine Related to Non- strategic Nuclear Weapons: Change and Continuity. *International Institute for Strategic Studies*, January 2024. 57–70. https://www.iiis.org/globalassets/media-library—content—migration/files/research-papers/2024/01/iiis_russian-military-thought-and-doctrine-related-to-non-strategic-nuclear-weapons_012024.pdf (Accessed April 30, 2024).
- Arbatov, Aleksey 2023. *Nuclear Metamorphoses*. Russian International Affairs Council. 08.08.2023. URL: <https://russiancouncil.ru/en/analytics-and-comments/analytics/nuclear-metamorphoses/>. (Accessed April 30, 2024).
- Арбатов, Алексей; Богданов, Константин & Стефанович, Дмитрий 2023. *Ядерная война — плохое средство решения проблем*. Коммерсантъ. 21.06.2023. <https://www.kommersant.ru/doc/6055340>. (Accessed May 30, 2025).
- Balla, Kamilla; Kráncz, Annamária; Szenes, Zoltán 2020. Az Egyesült Államok nukleáris politikája (Nuclear Policy of the United States). In: Simai Mihály, Lukács Eszter (szerk.): *Közös jövőnk a széteső világban (Our common future in a falling world)*. 100–106. Budapest: Magyar ENSZ Társaság (Hungarian UN Society).

- Bell, Alexandra 2023. *The Future of Arms Control*. U.S. Department of State. 19.09.2023. <https://2021-2025.state.gov/the-future-of-arms-control/>. (Accessed May 30, 2025).
- Brown, Marshall. 2022. Legal Issues Related to the Implementation of a Treaty on Nonstrategic Nuclear Warheads. *James Martin Center of Nonproliferation Studies*, Occasional Paper 55, May 2022. 71–86. <https://nonproliferation.org/wp-content/uploads/2022/05/op55-everything-counts.pdf> (Accessed May 30, 2025).
- Center for Strategic and International Studies 2024. *The U.S. Arms Control Agenda: A Discussion with NSC Senior Director Pranay Vaddi*. 18.01.2024. <https://www.csis.org/analysis/us-arms-control-agenda-discussion-nsc-senior-director-pranay-vaddi>. (Accessed May 30, 2025).
- Cimbala, Stephen J.; Korb, Lawrence J. 2023. Karaganov's case for Russian nuclear pre-emption: responsible strategizing or dangerous delusion? *The Bulletin of the Atomic Scientist*, 21.08.2023. <https://thebulletin.org/2023/08/karaganovs-case-for-russian-nuclear-preemption-responsible-strategizing-or-dangerous-delusion/>. (Accessed May 30, 2025).
- Congress of the United States 2025. *Letter to Secretary Rubio*. 19.02.2025. https://www.markey.senate.gov/imo/media/doc/new_start_letter_to_state1.pdf. (Accessed May 30, 2025).
- Consulate of the People's Republic of China in Laoag 2020. *Foreign Ministry Spokesperson Zhao Lijian's Regular Press Conference on July 10, 2020*. 10.07.2020. http://laoag.china-consulate.gov.cn/eng/fyrth/202007/t20200710_5101618.htm. (Accessed May 30, 2025).
- Flatoff, Libby & Kimball, Daryl G. 2024. *Russia Rejects New Nuclear Arms Talks*. Arms Control Today. <https://www.armscontrol.org/act/2024-03/news/russia-rejects-new-nuclear-arms-talks>. (Accessed May 30, 2025).
- Harvey, Cole. 2009. *Obama Calls for Nuclear Weapons-Free World*. Arms Control Today. https://www.armscontrol.org/act/2009_5/Obama. (Accessed May 30, 2025).
- Интерхакс 2025. *В Кремле заявили, что конкретных переговоров с США и КНР по стратегической стабильности пока нет*. 07.03.2025. <https://www.militarynews.ru/story.asp?rid=0&nid=639359&lang=RU>. (Accessed May 30, 2025).
- International Life 2018. *Exclusive interview of Sergey Ryabkov*. 24.08.2018. <https://interaffairs.ru/news/show/20409>. (Accessed April 30, 2024).
- Jórárt, Krisztián 2024. The war against Ukraine through the prism of Russian military thought. *Journal of Strategic Studies*, 47 (6–7): 801–831. <https://doi.org/10.1080/01402390.2024.2414079>.
- Караганов, Сергей 2023. *Применение ядерного оружия может уберечь человечество от глобальной катастрофы*. Прохиль. 13.06.2023. <https://profile.ru/politics/primeneniye-yadernogo-oruzhiya-mozhet-uberech-chelovechestvo-ot-globalnoj-katastrofy-1338893/>. (Accessed May 30, 2025).
- Kaushal, Sidharth, Cranny-Evans, Sam 2022. Russia's Nonstrategic Nuclear Weapons and Its Views of Limited Nuclear War. *Royal United Services Institute for Defence and Security Studies*, 21.06.2022. <https://rusi.org/explore-our-research/publications/commentary/russias-nonstrategic-nuclear-weapons-and-its-views-limited-nuclear-war>. (Accessed April 30, 2024).
- Kristensen, Hans M., Korda, Matt, Johns, Eliana & Knight, Mackenzie 2025a. *Status Of World Nuclear Forces*. Federation of American Scientists, 26.03.2025. <https://fas.org/initiative/status-world-nuclear-forces/>. (Accessed: June 10, 2025).
- Kristensen, Hans M. & Korda, Matt & Johns, Eliana & Knight, Mackenzie 2025b. United States nuclear weapons, 2025. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 81 (1): 53–79. <https://doi.org/10.1080/00963402.2024.2441624>
- Kristensen, Hans M. & Korda, Matt & Johns, Eliana & Knight, Mackenzie 2025c. Russian Nuclear Weapons, 2025. *Bulletin of the Atomic Scientists*, 81 (3): 208–237. <https://doi.org/10.1080/00963402.2025.2494386>.
- Министерство иностранных дел Российской Федерации 2022. *Ответ заместителя Министра иностранных дел России С.А.Рябкова на вопрос СМИ о временном выведении российских объектов из-под инспекционного режима Договора о СНВ*. 09.08.2022. https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1825685/. (Accessed May 30, 2025).

- Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023а. *О российско-американском Договоре о СНВ и ситуации, приведшей к решению о приостановлении его действия*. 20.04.2023. https://mid.ru/ru/foreign_policy/international_safety/1413415/?TSPD_101_R0=08765fb817ab20005baa22197b175ffc6b93e74f882fc96a239fcd6500298d129a7d89c776e47608a9c94742143000094a1c5b8c542e7aef0970420e08e05ef645783b26cea863b9ca584cc4d95e76ec3e554058c54086a9e2103284123faa. (Accessed May 30, 2025).
- Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023б. *Интервью Министра иностранных дел Российской Федерации С.В.Лаврова информационному агентству ТАСС*, 28 декабря 2023 года. 28.12.2023. https://www.mid.ru/ru/foreign_policy/news/1923539/?lang=ru. (Accessed May 30, 2025).
- Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023с. *Выступление и ответы на вопросы СМИ Министра иностранных дел Российской Федерации С.В.Лаврова в ходе пресс-конференции по итогам деятельности российской дипломатии в 2023 году, Москва, 18 января 2024 года*. 18.01.2024. https://mid.ru/ru/foreign_policy/news/1926392/. (Accessed May 30, 2025).
- Министерство иностранных дел Российской Федерации 2023д. *Ответы Министерства иностранных дел Российской Федерации на вопросы СМИ, поступившие к пресс-конференции Министра иностранных дел России С.В.Лаврова по итогам деятельности российской дипломатии в 2023 году*. 26.01.2024. <https://mid.ru/ru/maps/cf/1927973/>. (Accessed May 30, 2024).
- Ministry of Defence of the Russian Federation. 2024. Operational update on the special military operation in Ukraine. Telegram. 19.11.2024. https://t.me/mod_russia/45908. (Accessed May 30, 2025).
- NATO 2022. *NATO's Nuclear Sharing Arrangements*. February, 2022. https://www.nato.int/nato_static_fl2014/assets/pdf/2022/2/pdf/220204-factsheet-nuclear-sharing-arrange.pdf. (Accessed June 10, 2025).
- Президент России 2020. *Указ Президента Российской Федерации от 19.11.2024 г. № 991 Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания*. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/51312>. (Accessed May 30, 2025).
- Президент России 2023а. *Послание Президента Федеральному Собранию*. 21.02.2023. <http://kremlin.ru/events/president/news/70565>. (Accessed May 30, 2025).
- Президент России. 2023б. *Пленарное заседание Петербургского международного экономического Форума*. 16.06.2023. <http://kremlin.ru/events/president/news/71445>. (Accessed May 30, 2025).
- Президент России 2024. *Указ Президента Российской Федерации от 02.06.2020 г. № 355 Об утверждении Основ государственной политики Российской Федерации в области ядерного сдерживания*. <http://www.kremlin.ru/acts/bank/45562>. (Accessed May 30, 2025).
- N. Rózsa, Erzsébet; Péczeli, Anna 2013. *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció*. Budapest: Osiris-Magyar Külügyi Intézet. 144–147.
- Reif, Kingston & Bugos, Shannon 2020. *Trump Still Wants Multilateral Arms Control*. Arms Control Association, April 2020. <https://www.armscontrol.org/act/2020-04/news/trump-still-wants-multilateral-arms-control>. (Accessed June 10, 2025).
- Shalal, Andrea; Holland, Steve 2025. *Trump says he wants to work with Russia, China on limiting nuclear weapons*. Reuters. 13.02.2025. <https://www.reuters.com/world/trump-says-he-wants-work-with-russia-china-limiting-nuclear-weapons-2025-02-13/> <https://www.armscontrol.org/act/2025-03/focus/making-sense-trumps-talk-denuclearization>. (Accessed May 30, 2025).
- TASS 2024. *Песков: РФ адаптировала свою ядерную доктрину к современным реалиям*. 19.11.2024. <https://tass.ru/politika/22443309>. (Accessed May 30, 2025).
- The White House 2009. *Remarks By President Barack Obama in Prague as Delivered*. 05.04.2009. <https://obamawhitehouse.archives.gov/the-press-office/remarks-president-barack-obama-prague-delivered>. (Accessed May 30, 2025).
- The White House 2023. *Remarks by President Biden Before the 78th Session of the United Nations General Assembly in New York*. 19.09.2023. <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/speeches-remarks/2023/09/19/remarks-by-president-biden-before-the-78th-session-of-the-united-nations-general-assembly-new-york-ny/>. (Accessed May 30, 2025).

- Timofeev, Ivan 2023. A Preemptive Nuclear Strike? No! *Russia in Global Affairs* 20.06.2023. <https://eng.globalaffairs.ru/articles/a-preemptive-nuclear-strike-no/>. (Accessed May 30, 2025).
- Trenin, Dmitry 2023. Conflict in Ukraine and Nuclear Weapons. *Russia in Global Affairs*, 22.06.2023. URL: <https://eng.globalaffairs.ru/articles/ukraine-and-nuclear-weapons/>. (Accessed May 30, 2025).
- U.S. Department of State 2021. *U.S. Ambassador Bonnie Jenkins, "Remarks to the 2021 NATO Nuclear Policy Symposium," Department of State, Washington, DC, November 3, 2021.* 03.11.2021. <https://2021-2025.state.gov/remarks-to-the-2021-nato-nuclear-policy-symposium/>. (Accessed May 30, 2024).
- U.S. Embassy, Consulates in Russia 2023. *Remarks by National Security Advisor Jake Sullivan for the Arms Control Association (ACA) Annual Forum.* 02.06.2023. <https://ru.usembassy.gov/remarks-by-national-security-advisor-jake-sullivan-for-the-arms-control-association-aca-annual-forum/>. (Accessed May 30, 2025).
- United Nations Institute for Disarmament Research 2003. *A Handbook on Verification and Compliance.* <https://unidir.org/files/publication/pdfs/coming-to-terms-with-security-a-handbook-on-verification-and-compliance-en-554.pdf>. (Accessed May 30, 2025).
- United States Governmental Accountability Office 2023. *Nuclear Arms Control: U.S. May Face Challenges in Verifying Future Treaty Goals.* GAO-23-105698. <https://www.gao.gov/products/gao-23-105698> (Accessed May 30, 2025).
- Vignard, Kerstin 2010. *Arms control verification.* United Nations Institute for Disarmament Research. <https://unidir.org/wp-content/uploads/2023/09/arms-control-verification-en-320.pdf>. (Accessed May 30, 2025).
- Захарова, Наталья 2025. *Кремль пока не планирует переговоры с США по контролю за вооружениями.* Ведомости. 08.04.2025. <https://www.vedomosti.ru/politics/articles/2025/04/08/1103018-kreml-ne-planiruet>. (Accessed May 30, 2025).
- Zhao, Tong 2024. *Dangerous Parallax: Chinese-U.S. Nuclear Risks in Trump's Second Term.* Arms Control Association, December 2024. <https://www.armscontrol.org/act/2024-12/features/dangerous-parallax-chinese-us-nuclear-risks-trumps-second-term>. (Accessed June 10, 2025).

Szabó Sándor[✧]

A hatásalapú katonai műveletek szerepe a modern hadviselésben

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.25

A modern hadviselés komplexitása következtében a katonai műveletek hatékonysága nem csak a konvencionális katonai műveleti képességek mértékétől, hanem a stratégiai célok elérése érdekében indukált holisztikus hatásoktól is függ. A hatásalapú műveletek (*Effects-Based Operations*, a továbbiakban EBO) koncepciója integrált megközelítést alkalmaz, amely a katonai, politikai, gazdasági, társadalmi és információs eszközök együttes felhasználásával igyekszik befolyásolni a műveleti környezetet leíró rendszerfolyamatokat. Az EBO célja, hogy a hadviselés ne kizárólag kinetikus eszközökre épüljön, hanem rendszerszintű elemzés alapján olyan komplex műveletek kerüljenek végrehajtásra, amelyek a kívánt stratégiai célok elérését hatások kiváltásán keresztül eredményezik. A tanulmány bemutatja az EBO elméleti alapjait, gyakorlati alkalmazásának lehetőségeit, valamint annak kihívásait és korlátait a modern hadműveletekben, különös tekintettel az orosz-ukrán katonai konfliktus kapcsán. Kiemelt figyelmet fordít a technológiai fejlődés, a mesterséges intelligencia és a kiberhadviselés szerepére az EBO alkalmazása során.

KULCSSZAVAK: hatásalapú műveletek, művelettervezés, modern hadviselés, orosz-ukrán háború

The Role of Effect-Based Military Operations in Modern Warfare

Due to the complexity of modern warfare, the effectiveness of military operations depends not only on the extent of conventional military operational capabilities, but also on the holistic effects induced to achieve strategic goals. The concept of Effects-Based Operations, implemented as an integrated approach, attempts to influence the system processes describing the operational environment by using military, political, economic, social and information domains together. The aim of EBO is to prevent warfare from being based solely on kinetic means and have complex operations carried out based on a system-level analysis, resulting in the achievement of the desired strategic goals through triggering effects.

✧ Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar –
National University of Public Service, Faculty of Military Science and Officer Training;
szabo.sandor@uni-nke.hu; <https://orcid.org/0000-0002-4991-4378>

The study presents the theoretical foundations of EBO, the possibilities of its practical application, as well as its challenges and limitations in modern military operations, especially regarding the Russo-Ukrainian war. It pays special attention to the role of technological development, artificial intelligence, and cyber warfare in the application of EBO.

KEYWORDS: effect-based operations, operational planning, modern warfare, Russo-Ukrainian war

A hatásalapú művelet elméleti háttere

A hatásalapú műveletek paradigmaváltást jelentenek a katonai gondolkodásban, mivel a hangsúlyt a kívánt hatások elérésére helyezik a hagyományos attricionális, cél-orientált megközelítéssel szemben, ellenpólust képezve azáltal az ellenség erőinek közvetlen fizikai megsemmisítésére vagy a konkrét katonai célok elérésére irányuló stratégiai megközelítésekkel. A *Hadtudományi Lexikon Új kötet* a hatásalapú művelet definícióját az alábbiak szerint határozza meg: „A műveletek hatásalapú megközelítése (...) tulajdonképpen egy olyan művelettervezési szemlélet-, illetve gondolkodásmód, amely útmutatást nyújt a tervezéshez, a szervezéshez, a kivitelezéshez és az értékeléshez. Ennek a módnak a lényege, hogy a rendelkezésre álló katonai és más erőket, eszközöket átfogó, egymást kiegészítő módon alkalmazza a kitűzött célok elérése érdekében, azaz a műveletek hatásalapú megközelítése nem a megsemmisítendő célpontok pusztítása által keltett hatások szerint működik, hanem azt kutatja, hogy az elérendő politikai, katonai végállapot milyen hatásokkal érhető el, és ezekhez mely célpontokat milyen ütemezéssel kell támadni. A végső cél nem a célpontok megsemmisítése, hanem a célul kitűzött összetett hatások (végállapot) elérése.”¹

A hatásalapú műveletek tehát a műveleti környezetben indukált hatások kiváltását helyezik előtérbe ahelyett, hogy pusztán az ellenséges erők vagy infrastruktúra primer megsemmisítésére összpontosítanak. A hangsúly az ellenség döntéshozatali folyamatainak befolyásolásán, az elsődleges hatásokon túli rendszerszintű következmények mérésén, a stratégiai célok holisztikus megközelítéssel történő elérésén van.² Az EBO felismeri a modernkori konfliktusok komplex jellegét és a műveleti környezetet, amit, mint szinergikus rendszert értelmez, ahol a hadszíntért politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs, infrastrukturális, fizikai környezet és idő szegmensekre (angolul: *political, military, economic, social, information, infrastructure, physical environment, and time* – PMESII-PT) oszt fel.³

A hatásalapú művelet tervezése kapcsán a végső cél az, hogy a katonai művelettervező törzs az elemzés eredményeképpen egy olyan kapcsolati hálót tárjon fel, ahol teljesen egyértelműen beazonosíthatóvá válik, hogy a műveleti környezeten belül melyek a doméneket uraló személyek vagy intézmények, ezek milyen természetű kapcsolatban állnak egymással. További fontos szempont, hogy a beazonosított műveleti szereplők milyen kölcsönös függést mutatnak, a működésüket biztosító alrendszerek milyen kapcsolati pontokon keresztül sebezhetőek, és végezetül milyen jellegű és volumenű hatás kiváltására van szükség a rendszerbe történő beavatkozás,

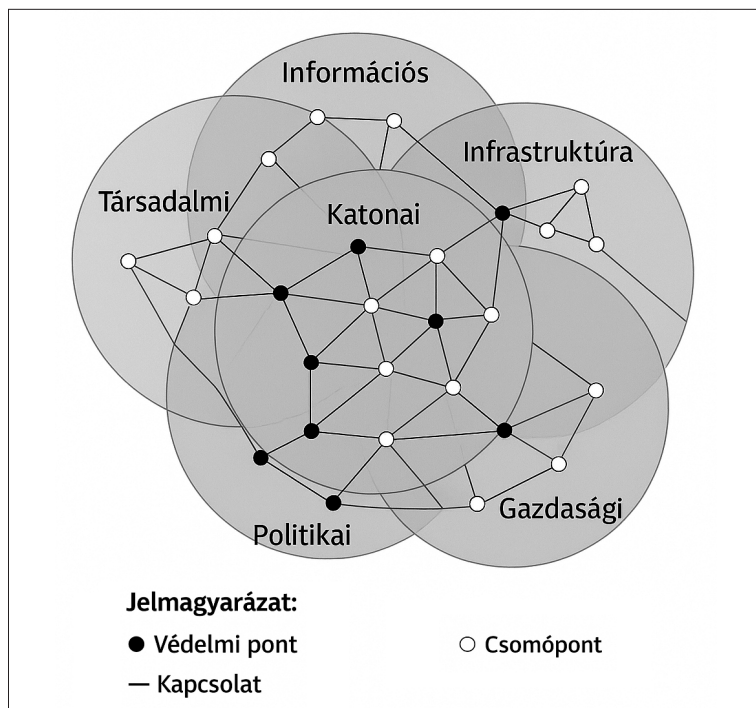
1 Hadtudományi Lexikon Új kötet 2019, 388.

2 Davis 2002, 11.

3 Fazekas 2023, 67.

annak szabályozása érdekében. E feltáró elemzés jelenti annak az átfogó megközelítésnek az alapját, hogy a kívánt hadászati cél elérése érdekében milyen döntő feltételeket kell kialakítani, amely feltételeket a rendszerbe adoptált katonai tevékenység révén, hadműveleti hatások útján ér el a katonai kötelék.⁴

A műveleti környezetet leíró domének rendszere hálózati csomópontokon keresztül, alrendszerek útján illeszkedik egymáshoz, amit az alábbi ábra illusztrál:

PMESII-PT szegmensek rendszere

(Forrás: internetes letöltés)⁵

Annak érdekében, hogy a katonai tevékenység által kiváltott hatás a rendszer unióján alapuló csomópontokra hasson, fontos az adott domént működtető szegmens súlypontjának beazonosítása. Az MH Törzsszolgálati Szabályzat a súlypontot az alábbiak szerint értelmezi: „Az adott szereplő alapvető eszköze, képességeinek, hatalmának elsődleges és legfontosabb forrása, melytől teljes mértékben függ céljai elérése során.”⁶

⁴ Duczynski 2004, 7.

⁵ Dale C. Eikmeier: Simplicity: A Tool for Working with Complexity and Chaos. *Joint Force Quarterly*, 92 Jan. 22, 2019. <https://ndupress.ndu.edu/Media/News/News-Article-View/Article/1737131/simplicity-a-tool-for-working-with-complexity-and-chaos/> (Letöltés ideje: 2025. 02. 02.)

⁶ Ált/216. 2015, VI–57.

Tehát a súlypont egy olyan centrális képesség összetevőként értelmezhető, ami az adott műveleti szereplő erejének a forrását jelenti, egy olyan egzakt, pár szóban leírható fogalom, amelyből a vizsgált entitás a döntési- és cselekvési szabadságát nyeri, és aminek célzott hatásalapú támadása és megsemmisítése révén a döntő képesség elvesztésével a műveleti szereplő, mint a műveleti környezetet működtető egyik rendszerelem már nem gyakorol a továbbiakban hatást.

A hatásalapú művelet kialakulásának történeti háttere

A jelentősebb katonai teoretikusok közül már Carl von Clausewitz is foglalkozik a hatásalapúság vizsgálatával a hadműveleti súlypont rendszerszintű értelmezése kapcsán a 18. században: „Nagy Sándor, Gusztáv Adolf, XII. Károly, Nagy Frigyes súlypontja: hadsereg volt. Hadseregeik megsemmisítésével nevezettek eljátszották volna szerepeiket. Belső pártok által szétszakított államok súlypontja legtöbbször a főváros. Oly kis államok súlypontja, melyek szövetségesekre támaszkodnak, a szövetséges hadseregében rejlik. Szövetkezéseknél az érdekegység adja a súlypontot. A népháborúban a fővezér és a közhangulat a fődolog. Ezek ellen kell működnünk. Ha azután az ellenség elveszté egyensúlyát, visszanyerésére ne engedjünk időt. Örökösen a súlypont ellen intézzük és ismétljük lökemenket, vagyis más szavakkal: a győző mindenkor az egész és ne a rész ellen mérje csapásait.”⁷

Clausewitz értelmezésében a hatásalapúság a súlypontban gyökerezik, ami a hadat viselő felek vonatkozásában azok sajátos karakterisztikájából kifolyólag eltérő képet mutat. A súlypont tehát olyan domináns tényezőként kerül beazonosításra, ami az adott szereplő erejének kizárólagosságát feltételezi, ami lehet hadsereg, főváros, karizmatikus vezető vagy társadalmi közhangulat.⁸

A hatásalapú teoretikusi megközelítés a második világháborút megelőző időszakban a légiművelet orientált célkezelése kapcsán jelenik meg, amikor Sir John C. Slessor légimarsall az *Air Power and Armies* (1936) című munkájában az indirekt célkezelési megközelítést használja. Tanulmányában leírja, hogy az ellenséges csapatok harcképességének megbénítása érdekében nem közvetlen légicsapások alkalmazását kell priorizálni, hanem a háterszág kritikus infrastruktúrájára, az ellenség létfontosságú utánpótlási rendszereire, vezetési pontjaira kell tűzcsapásokat tervezni, így a rendszer sebezhető pontjait támadva, az ellenséges haderő közvetett módon is másodlagos, harmadlagos hatások nyomán elveszíti a harcképességét.⁹

A hatásalapú katonai módszertan elterjedésének katalizátora a rendszerközpontú gondolkodás elterjedése volt, ami az 1980-as évek angolszász tudományos közéletét jellemezte. Ekkor a világban bekövetkezett globális hatású informatikai forradalomnak köszönhetően a tudományos igényű rendszerkutatás a reneszánszát élte, ami ismételten előtérbe helyezte a rendszercentrikus hatásalapú katonai gondolkodás hadtudományi alapokra helyezett kutatási igényét. Ebből a katona teoretikusi közegeből emelkedett ki John A. Warden ezredes, aki a *The Air Campaign*:

7 Clausewitz 2014, 667–668.

8 Echevarria 2003, 114.

9 Slessor 2009, 8–9.

Planning for Combat (1988) című munkájában azt a kérdést vizsgálja, hogy légi műveletek során egy rendszert hogyan lehet működésképtelenné tenni, akár egy alrendszer semlegesítése árán is.¹⁰

A modernkori háborúk történetében a műveletek hatásalapú megközelítését az 1991-es Sivatagi Vihar légi műveleteinek előkészítése kapcsán alkalmazták a gyakorlatban először. A napi légi műveletek koordinációját végző David A. Deptula alezredes (jelenleg nyugalmazott altábornagy) a katonai felsővezetéstől a lehetőséget elnyerve, az 1991-es Öböl-háború kapcsán az elméletét a gyakorlatba is átültethette, és kilépve a tradicionális célkezelési eljárásrendből, a kijelölt ellenséges iraki célokra mért tűzcsapások kapcsán nem csak közvetlen, hanem másodlagos hatásokat is elemezve készítették el a célkezelési terveiket. A Deptula alezredes által használt hatásalapú megközelítés centrikus módszertan kiugró sikereket ért el a légiműveletek tervezése kapcsán, amelynek a hadművelleti tapasztalatait a *“Parallel Warfare; What is it? Where Did it Come From? Why Is It Important?” Eagle in the Desert: Looking Back On US Involvement in the Persian Gulf War* (1996) című publikációban fel is dolgozta, részletesen kifejtve, hogy a célkezelés hatásalapú megközelítését hogyan hajtották végre a Sivatagi Vihar katonai művelet során. Tapasztalatait a hatásalapú műveletek kapcsán a *Effects-based Operations: Change in the Nature of War* (2001) tanulmányában foglalta össze.¹¹

A légierő intenzív alkalmazásával elért elsöprő katonai eredmények alapjaiban változtatták meg a háború menetét, és a hatásalapú megközelítés széles körben a mai napig a katonai műveletek tervezésének alapjául szolgál.

A hatásalapú katonai művelettervezés a 21. században

A 21. századi modern hadviselés kapcsán egyre dominánsabbá válik a digitalizáció és az információs technológia művelési környezetbe történő implementálása, ezek a modernizációban rejlő előnyök integráns részét képezik a hatásalapú művelettervezésnek is. A jelenkor dinamikus változó környezetében a katonai erőknél adaptálódniuk kell az új technológiák által kínált lehetőségekhez és egyidejűleg meg kell küzdeniük a digitalizáció jelentette kihívásokkal. A hatásalapú katonai művelettervezés olyan progresszív vezetői gondolkodást feltételez, amelynek az alapját az innovatív technológia háttérre épülő hatékony és gyors döntéshozatali képesség jelenti. A vezetői szemlélet fókuszában a művelési környezet áll, amely egy szinergiákra épülő rendszerként értelmezve a katonai tevékenységek útján kialakított döntő feltételek hadművelési hatásai formálnak. A művelési környezet megismerése a döntéshozatal alaptényezője, amely megköveteli az modern informatikai technológiákra épülő információgyűjtést, a kibertérben történő aktív jelenlétet, az ürbe telepített felderítő eszközök markáns használatát.¹²

A hatásalapú katonai műveletek további jellemzője a gyors és rugalmas reagáló képesség, amely a távközlési technológia nyújtotta fejlődésnek köszönhetően a katonai parancsnok számára olyan művelési előnyt biztosít, amelyet kihasználva, valós

¹⁰ Warden 1998, 144.

¹¹ Deptula 2001.

¹² Smith 2006, 46.

időben reagálhat a kialakult helyzetre, és a kiváltandó műveleti hatásokat a hadszíntér aktuális állapotához igazíthatja. A műveleti környezetből nyert hatalmas mennyiségű metaadat feldolgozása kapcsán egyre határozottabbá válik a mesterséges intelligencia alapú informatikai rendszerek alkalmazása, amely a katonai döntéshozatali folyamatokat még intenzívebbé teszi.¹³ A túlzott technológia dominancia azonban a hatásalapú katonai műveletek tervezésének eljárásrendjét is komoly kihívás elé állítja.

Az egyik ilyen kihívás a kiberbiztonság terén jelentkezik, ahol a mesterséges intelligencia alapú digitális környezet aktív használata sebezhetővé teheti a katonai rendszereket a kibertámadásokkal szemben, így az adatbiztonság és az informatikai hálózatok elleni védelem kritikus szerepet játszik a hatásalapú katonai műveletek sikerében. A másik kihívás a morális és etikai vonatkozásokban rejlik. A digitális térben folytatott katonai műveletek szinte láthatatlanok és gyakran nehezen követhetők, ami növeli a kollaterális károk lehetőségét. Legnagyobb kihívást a modern technológia összetevőkre épülő hatásalapú katonai műveletek mögött húzódó tudástranszfer jelenti, mivel olyan paradigmaváltást feltételez a katonai oktatási és képzési területeken, ahol a személyi állománynak nemcsak a hagyományos katonai készségeket kell elsajátítaniuk, hanem meg kell érteniük és kezelniük kell a digitális környezetben rejlő kihívásokat is. Egy modernizációs folyamatokon nyugvó katonai képzés a szervezeti kultúra formálására is jelentős hatást gyakorol, mivel a hatásalapú műveletek tervezése egy angolszász mentalitást tükröz, ahol a döntéselőkészítés egy kollektív, konszenzusos eljárásrendre épül, kizárva a túlzott előjárói kontrol monopóliumát, lehetővé téve a nyílt és őszinte többirányú kommunikációt.

Az orosz–ukrán konfliktus tapasztalatai rámutatnak, hogy a hatásalapú műveltervezési eljárásrend adaptációs lehetőségei rendkívül sokrétűek, és a hadviselő felek eltérő hatékonysággal, de elkötelezettek az EBO elemeinek tervezési eljárásrendbe történő integrációja irányába. Ennek egyik fő markere a konfliktus főbb szereplői által megfogalmazott stratégiai végcélok specifikációja:

Orosz valószínűsített stratégiai végcél:

1. az ukrán állam politikai, területi és kulturális megosztottságának elérése;
2. a területszerzésen alapuló politikai eredmények fenntartása;
3. a stratégiai erőforrástúlsúly elérése;
4. Ukrajna nemzeti ellenálló képességének kimerítése mind gazdasági, mind pedig morális téren;
5. Ukrajnát külpolitikai izolációja, a nemzetközi közösség támogatásának megakadályozása.¹⁴

Ukrán lehetséges stratégiai végcél:

1. az ország politikai egységének, szuverenitásának fenntartása;
2. az annektált területek visszaszerzése, a területi integráció visszaállítása;
3. a nemzetközi közösség támogatásának fenntartása;
4. a nemzeti humán, gazdasági, infrastrukturális erőforrások védelme.

¹³ Fazekas, Jobbágy, Krajnc 2021, 7.

¹⁴ Fox 2024, 8.

A fenti végcélokkal korreláló döntő feltételek kialakítása érdekében a szembenálló felek a háború folyamán elsődlegesen a katonai, az információs és a gazdasági doménnek nyújtotta környezeti hatások elérésére koncentrálnak. A katonai hatás kiaknázása érdekében az orosz fél az ukrán energiaszolgáltató infrastruktúrahálózatot támadja katonai eszközök útján, ezáltal bénítva az ország működési feltételeit, rombolva a polgári lakosság morálját. Ezzel szemben a katonai kinetikus hatások kiváltása kapcsán az ukrán haderő modern nyugati precíziós fegyverrendszerek célzott alkalmazását helyezi előtérbe az orosz logisztikai központok, illetve a parancsnoki vezetési pontok pusztításra fókuszálva. Az információs hadviselés eszközeit mindkét szembenálló fél hatékonyan alkalmazza, ebből kiemelkedik az orosz dezinformációs kampányok tervszerű használata, amelynek elsődleges célja, hogy aláássa az ukrán lakosság és a nyugati közvélemény bizalmát a háború további támogatásával szemben, a háború értelmetlenségét hangsúlyozó narratívákon keresztül. Az információs doménben rejlő stratégiai kommunikációs lehetőségeket az ukrán fél is aktívan kiaknázza, például az orosz atrocitások transzparensé tétele útján vagy Zelenszkij ukrán elnök domináns közösségi média aktivitásán keresztül az ukrán nép és a nemzetközi közösség támogatásának fenntartása érdekében. A gazdasági nyomásgyakorlás által kiváltott hatások indukálása orosz oldalon tetten érhető az energiaellátás globális destabilizációja révén, válaszul a nyugati világ szankciós gazdaságpolitikájára, illetve ukrán oldalon is domináns szerepet kap a nyugati pénzügyi támogatás fenntartása vagy az ukrán gabonaexport kimagaslóan expanzív, kontinenseken átívelő jellege.

A fenti példák alátámasztják, hogy a hatásalapú művelettervezés sajátos jegyei az orosz–ukrán háború kapcsán is fellelhetők. Mindkét fél kombinált katonai, politikai, gazdasági és információs stratégiákat alkalmaz az ellenség döntéshozatali képességeinek gyengítése érdekében, Ukrajna dinamikusabb, adaptívabb megközelítése hatékonynak bizonyul, míg Oroszország a jelentősebb nemzeti erőforrásoknak köszönhetően a kívánt hatások maximalizálásában érdekelt.¹⁵

Összefoglalás

A hatásalapú műveletek a modern hadviselés átfogó megközelítését igénylik, amely a stratégiai célok elérését hangsúlyozza egy többdimenziós és integrált keretrendszer alkalmazása mellett. A technológia folyamatos fejlődésével és a konfliktusok komplexebbé válásával az EBO egy összetett rendszerszemléleti hátteret biztosít a katonai tervezők számára a modern kihívások hatékony kezelése érdekében. A hadműveleti hatás elérésére irányuló módszertan alkalmazási készsége, a hadviselés változó természetéhez való alkalmazkodóképesség egyensúlyban tartása döntő fontosságú a hatásalapú műveletek tervezése szempontjából, ezek hiányában a műveleti környezet rendszerszintű megértése, a hadszíntér dinamikáját befolyásoló politikai, katonai, gazdasági, társadalmi, információs, infrastrukturális entitások súlypontjaira mért hadműveleti hatások nem hajthatóak végre.

¹⁵ Hackett, Nagl 2024.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Ált/216. A MH Törzsszolgálati Szabályzata II. rész – A Magyar Honvédség kiadványa, Budapest, 2015., VI–57.
- Clausewitz, Carl von 2014. *A háborúról*. Budapest: Zrínyi kiadó, 667–668.
- Davis, Paul K. 2002. *Effects-Based Operations – A Grand Challenge for the Analytical Community*. Arlington: RAND Corporation.
- Deptula, David A. 2001. *Effects-Based Operations: Change in the nature of Warfare*. Arlington: Aerospace Education Foundation.
- Duczynski, Guy 2004. *Effects-Based Operations: A Guide for Practitioners*. Edith Cowan Univ Perth.
- Echevarria, Antulio J. II, 2003. *Clausewitz's center of gravity – It's Not What We Thought*. Newport: Naval War College.
- Fazekas Ferenc 2023. Az átfogó hadijáték: A hatások játszmaja. *Honvédségi Szemle*, 151 (2): 65–72.
https://real-j.mtak.hu/24737/7/HSZ_2023_2.pdf
<https://doi.org/10.35926/HSZ.2023.2.6>
- Fazekas Ferenc, Jobbágy Zoltán, Krajnc Zoltán 2021. Az átfogó művelettervezés kihívásai a multitér műveletek és a mesterséges intelligencia alkalmazásának tükrében. *Hadtudomány*, 31 (4): 3–26.
<https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/article/view/8167/6695>
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2021.31.4.3>
- Fox, Amos C. 2024. The Russo-Ukrainian War: A Strategic Assessment Two Years into the Conflict. *Land Warfare Paper* 158, February 2024.
<https://www.ausa.org/publications/russo-ukrainian-war-strategic-assessment-two-years-conflict>
- Hadtudományi lexikon. Új kötet*. 2019. Főszerk. Krajnc Zoltán, Budapest: Dialóg Campus.
- Hackett, Michael T., Nagl John A. 2024. A Long, Hard Year: Russia-Ukraine War Lessons Learned 2023. *The US Army War College Quarterly: Parameters*, 54 (3): 41–52.
<https://doi.org/10.55540/0031-1723.3302>
<https://publications.armywarcollege.edu/News/Display/Article/3890256/a-long-hard-year-russia-ukraine-war-lessons-learned-2023/>
- Slessor, John C. 2009. *Air Power and Armies*. Tuscaloosa: University Alabama.
- Smith, Edward A. Jr. 2006. Effects-Based Operations. *Security Challenges*, 2 (1): 43–62.
- Warden, III, John A. 1998. *The Air Campaign*. iUniverse; Revised edition.

Kranzieritz Károly[✧]

Egy huszár siker az első világháborúban* A Hanvay-hírszerző különítmény fegyverténye

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.33

Az első világháborút az elmúlt évtizedekben a lovasság, így a huszárság alkonyának szokás tekinteni. Ennek ellentmond a hanvai Hanvay László főhadnagy vezette hírszerző különítmény fegyverténye. A császári és királyi 9. huszárezred 3. század sikere jól példázta és bizonyította, hogy a huszár csapatnem figyelemre méltó eredményre volt képes, ha a kor követelményeinek figyelembevételével eredeti funkciójával számoltak vele. A huszárság kisebb kötelékben, valamint „rég” alkalmazásával még egy túlerőben, állásaiban lévő ellenséges gyalogságot is képes volt visszavonulásra, terveinek feladására kényszeríteni.

KULCSSZAVAK: első világháború, huszárság, huszárezred, különítmény, rajtaütés

Hussar moments in World War I Hanvay Intelligence Picket's Feat of Arms

In recent decades, the First World War has been considered the twilight of the cavalry, and therefore the hussars. This is contradicted by the military operations of the intelligence picket commanded by Lieutenant László Hanvay. The success of the 3rd Squadron of the Imperial and Royal 9th Hussar Regiment was a good example and proved that the hussars as a military branch were capable of remarkable results if used for their original function, taking into account the requirements of the time. The hussars, deployed as a minor task force and with their “old” use, were able to force even a dug-in, numerically superior enemy infantry to retreat and abandon their plans.

KEYWORDS: World War I, hussars, hussar regiment, picket, raid

A Nagy Háború vonatkozásában elvitathatatlan tény, hogy az ipari forradalom eredményezte technikai fejlődés a hadviselés minden területén érezte hatását akár közvetlenül, akár közvetetten. A békeévek hadgyakorlatai a legtöbbször egyoldalúan,

✧ Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Ministry of Defence Military History Institute and Museum; e-mail: kranzi0330@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-0884-9861>

* Jelen munka elkészítése az Innovációs és Technológiai Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával és az NKFI Hivatal által kibocsátott Támogatói Okirat alapján (száma: FK 137816), valamint a Károli Gáspár Református Egyetem támogatása révén valósult meg.

az ellenségre gyakorolt hatásra koncentrálni mutatott be egy-egy eszközt vagy eljárást. Az már kevésbé került fókuszba, hogy mindezek milyen morális és fizikai hatást gyakorolhatnak a saját erőkre. Többek között ez az egyoldalúság vezetett oda, hogy az Osztrák–Magyar Monarchia hadvezetése a világháború kirobbanásának előestéjén nem ismerte fel a lovasság sebezhetőségét a modern tűzfegyverekkel szemben, és továbbra is elvárta a fegyvernemtől a zártrendű roham végrehajtását.

A háború első hónapjaiban elszenvedett lovassági kudarcok okainak meghatározása összetett kérdés, és jelen cikknek sem tárgya. A téma szempontjából fontos megjegyezni, hogy a huszár csapatnem alkalmazását már békében sem az eredeti, hagyományos keretek között képzelték el. Ezt jól mutatta, hogy a rajtaütés, a portyázás, az üldözés, a felderítés és a biztosítás területén szerzett kiemelkedő képességek a háttérbe szorultak. A Monarchia hadvezetése, ugyanis a „legmagyarabb” csapatnemre többek között az egykori nehézlovasság fő harci alkalmazását, a zártrendű roham végrehajtását kényszerítette, ami az egyik legfőbb képességétől, a harcászati helyzetre történő rugalmas reagálástól fosztotta meg a huszárságot.

A következőekben a rendelkezésre álló levéltári és könyvészeti források segítségével megvizsgáljuk, hogy milyen eredményre is volt képes a császári és királyi 9. huszárezred 3. százada, amely, mint hírszerző különítmény látta el feladatát 1914. október 10. és 13. között.¹ A hanvai Hanvay László főhadnagy vezette különítmény létszáma, valamint a parancsnok döntési szabadsága lehetővé tette azon harcászati eljárások alkalmazását, amely a huszár csapatnemet híressé tette az évszázadok során.

A lovasság szervezése a Monarchiában 1914-ben

Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének lovasságát már békében előre meghatározottan vagy sereglovasságnak, vagy hadosztálylovasságnak – más néven csapatlovasságnak – osztották be, majd e szerint a séma szerint is mozgósították 1914-ben. A sereglovasság olyan magasabbegységbe szervezett – dandár, hadosztály, hadtest – lovasság, amely önállóan képes volt hadműveleti feladatok ellátására. Ezzel szemben a csapatlovasságot más magasabbegységek alá, általában gyaloghadosztályokhoz rendelték századerővel, azzal a céllal, hogy támogassák azok harcát (felderítés, biztosítás stb.).

A Monarchia vezetése ebben a két jól elkülöníthető beosztási rendszerben alkalmazta lovasságát, néhány kivételes esettől eltekintve. A cs. és kir. 9. huszárezred erre jó példa, hiszen állományát vegyesen osztották be, ami az alábbi táblázatból egyértelműen ki is derül. A világháborút ugyanis az ezred 2. és 6. százada csapatlovasságként, míg fennmaradó részei sereglovasságként kezdték meg (1. táblázat). Nem egyedi esetről van szó, ezt lényeges leszögezni. Hasonló figyelhető meg a cs. és kir. 7. és 12. huszárezred esetében is, ahol a lovasezredek nagyobb része lovashadosztályhoz, míg kisebb részük gyaloghadosztályokhoz került.²

1 Babics 1929, 1–7; Schwarzer 1924, 92–95; Henriquez 1930; Markó 1936; Einferr-Landwehr.

2 Markó 1936, 191–192.

A cs. és kir. 9. huszárezred sereglovasságként a cs. és kir. 10. lovashadosztály kötelékébe lett beosztva, amelynek parancsnoka ekkor Gustav Loserth Edler von Hochfelsen vezérőrnagy volt.³ A lovashadosztály állt: a cs. és kir. 4. lovasdandárból (parancsnok: nagybányai Horthy István ezredes),⁴ a cs. és kir. 8. lovasdandárból (parancsnok: Viktor Bauer von Bauernthal ezredes).⁵ A cs. és kir. 8. lovasdandár kötelékébe tartozott a cs. és kir. 9. huszárezred (parancsnoka: herceg Edgár Sulkowski őrnagy)⁶ és a cs. és kir. 12. ulánusezred.

1. táblázat.

A császári és királyi 9. huszárezred állományának beosztása, 1914

(Forrás: saját szerkesztés)

Ezred- parancsnokság, utászsakasz, távíró járóőr	I. osztály- parancsnokság	1. lovasszázad	2. lovasszázad	3. lovasszázad	II. osztály- parancsnokság	4. lovasszázad	5. lovasszázad	6. lovasszázad
cs. és kir. 10. lovashadosztály cs. és kir. 8. lovasdandár			cs. és kir. 48. gyalog- hadosztály	cs. és kir. 10. lovashadosztály cs. és kir. 8. lovasdandár				cs. és kir. 7. (vegyes) gyaloghadosztály

A cs. és kir. 10. lovashadosztály az 1914. szeptemberi, súlyos utóvédharcokkal teli visszavonulást követően szeptember 28-tól október 4-ig Tarnow (ma: Tarnów, Lengyelország) településtől délnyugatra, mint az osztrák–magyar 4. hadsereg tartaléka pihente ki fáradalmait.⁷

A kezdeményezés visszaszerzése érdekében a Monarchia és a német hadvezetés új, támadó hadműveletet dolgozott ki. Ennek megvalósítását a német 9. hadsereg kezdte meg szeptember 28-án, amelyhez október 1. és 3. között az osztrák–magyar 1., majd október 4-én 3. és 4., végül október 5-én a 2. hadsereg csatlakozott.⁸

Az előnyomuló 1., 4. és 3. hadsereg elől az oroszok fokozatosan visszavonultak. Az előnyomulás során az osztrák–magyar 4. hadsereg feladata volt, hogy Rzeszów (ma: Rzeszów, Lengyelország) település irányába nyomuljon előre a San folyó melletti elérése érdekében. A hadsereg és a kötelékébe tartozó lovashadosztályok,

3 Balla 2019, 293.

4 Dernyey 1941, 25.

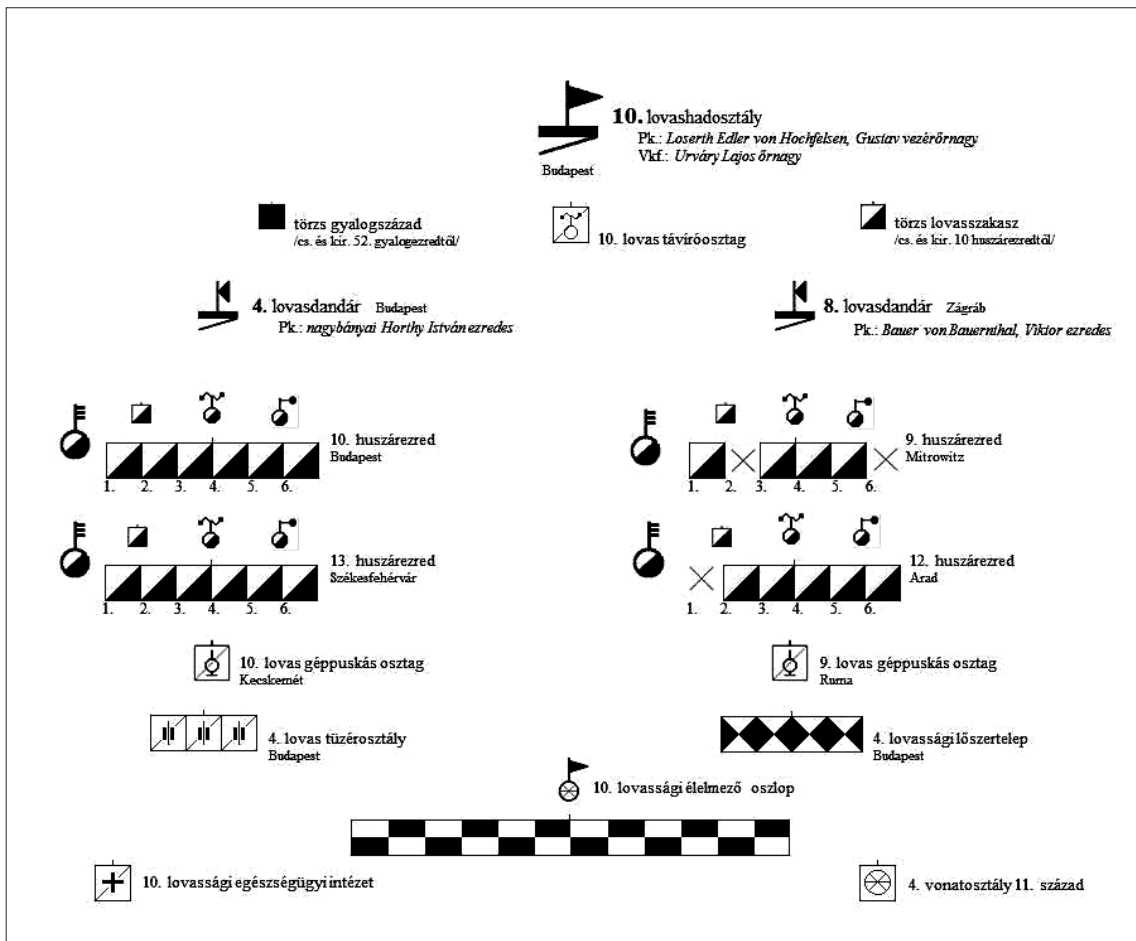
5 Balla 2019, 65–66.

6 Henriquez 1930, 17.

7 Bauer 1922, 2.

8 Markó 1936, 217; Világháború 1934, 75–76.

köztük a cs. és kir. 9. huszárezredet is alárendeltségében tudó cs. és kir. 10. lovashadosztály október 8-án már Rzeszowtól északra Terliczka (ma: Terliczka, Lengyelország) és Łąka (ma: Łąka, Lengyelország) közelében harcolt (1. ábra).⁹ A következő napokban kiküldött hírszerző különítmények feladata a San folyó irányába történő felderítés volt. Ezek egyikét vezette a bevezetőben már említett Hanvay László főhadnagy, aki a cs. és kir. 9. huszárezred 3. századának a parancsnoka volt ekkor.¹⁰

1. ábra.

A cs. és kir. 10. lovashadosztály hadrendje az első világháború kitörésekor
(Saját szerkesztés)

9 Világháború 1934, 108.

10 hanvai Hanvay László főhadnagy a császári és királyi 9. huszárezred I. osztályának 1. századának tisztjeként kezdte meg az első világháborút. A 3. század parancsnokságát 1914. szeptember 19-én veszi át a megbetegedett hihalmi Harmos István századostól. Henriquez 1930. 9. 18; Schematismus 1914. 710.

A cs. és kir. 10. lovashadosztály parancsnokságától 1914. október 10-én parancs érkezett, miszerint Hanvay László főhadnagynak egy vegyes hírszerző különítménnyel reggel 6 órakor a Debinától (ma: Dębina, Lengyelország) nyugatra fekvő Sawa-hídon átkelve a Bialobrzeg (ma: Białobrzegi, Lengyelország) – Gniewczyna (ma: Gniewczyna Tryniecka, Lengyelország) úton Gorzycéig (ma: Gorzyce, Lengyelország) kell előnyomulnia és felderítenie a Wislock (ma: Wisłok) folyó és a vasútvonal között fekvő terepet a San folyóig.¹¹

A különítmény felderítési sávja:

- délről: Lancut (ma: Łańcut, Lengyelország) – Jaroslau (ma: Jarosław, Lengyelország) vasútvonal–Ujezna (ma: Ujezna, Lengyelország) – Wulka-Pelkinska (ma: Wólka Pełkińska, Lengyelország) – San folyó vonal,
- északról: Wislock folyó – Sieniawa (ma: Sieniawa, Lengyelország) a San folyóig.

A hírszerző különítmény zömének a Wislock folyó és a vasútvonal között párhuzamosan Gniewczyna községen át kellett haladnia.¹²

A hírszerző különítmény állománya:¹³

parancsnok: hanvai Hanvay László főhadnagy,
 tisztok: báró Beess-Chrostin János főhadnagy,
 nemes Babics Gyula hadnagy – géppuskás szakasziparancsnok,
 Szilágyi Zoltán hadnagy,
 gróf Wenckheim Béla hadnagy,

cs. és kir. 9. huszárezred kb. 80–100 huszár,

cs. és kir. 9. huszárezred egy géppuskás szakasza (2 db géppuska),

cs. és kir. 4. lovastüzérszázalék 1 lövegszakasz (2 db tábori ágyú).

Vegyes hírszerző különítmény

Témánk kibontása előtt szükséges tisztázni, hogy mit is érthetünk, mit is kell érteni a „vegyes hírszerző különítmény” kifejezés alatt. A lovas fegyvernem egyik alapfeladata a felderítés volt, amelynek mindenkor törekvése, hogy a vezetés az ellenség helyzetéről a lehető legrészletesebb képet kapja.¹⁴ Célját és feladatát tekintve megkülönböztetünk közeli és távoli felderítést.

A közeli felderítést az adott csapat-, illetve seregtest szűkebb körletében harcászati célok felderítésére használták. Az erre kiküldött járőrök, kisebb lovas csoportok (kb. 10–12 lovas) létszámukból fakadóan mozgékonyak és gyorsak voltak. Így képesek voltak az ellenséget rejtve megközelíteni, szükség esetén pedig gyorsan rejteni magukat. Az összecsapás lehetőségét nem keresték, nagyobb ellenséges erők elől kitértek. Létszámukból adódóan tűzerejük saját maguk védelmére, biztosításra volt elegendő, esetleg hasonló erejű ellenséges járőr leküzdésére, elűzésére.¹⁵

11 Henriquez 1930, 20.

12 Babics 1929, 3.

13 Henriquez 1930, 23.

14 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 33. §. 213. pont.

15 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 33. §. 223. pont; Rónai Horváth 1896, 209.

A *távoli felderítés* ezzel szemben a nagyobb távolságokra kiterjedő, az ellenség hadműveleti szintű felderítését jelentette. Ezt, különösen az első világháború elején a lovassági seregtestek (sereglovasság) végezték, amelynek során a feladatuk az ellenséges erők csoportosításának és helyzetének megállapítása volt, hírszerzőjárőrök és/vagy hírszerző különítmények alkalmazásával.¹⁶

A felderítés során a lovas seregtest ún. *hírszerzőjárőröket* különíthetett ki, amelyek kb. 10 kilométer távolságra a seregtest zöme előtt végeztek felderítést. Ennek során az ellenség biztosítócsapatainak helyzetét, valamint ezek kiterjedését kellett megállapítaniuk. Abban az esetben, ha az ellenség főereje a távolság miatt nem figyelhető meg, a hírszerzőjárőrnek az ellenség biztosító vonalát kellett megkerülnie, vagy azon átjutnia. Ezért, ha a szükség úgy kívánta, kisebb összecsapásokat is vállalnia kellett, amelyet a szabályzat bizonyos mértékig elő is írt: „kis ellenséges osztagok lehetőleg meglepőleg (lesállítás vagy rajtaütés) megtámadandók.” A hírszerzőjárőr létszáma függött a feladattól és attól, hogy milyen módon és hányszor kellett jelentést tenniük. A korabeli szabályzat szerint „legalább 10 lovas erejűek legyenek; azonban egész szakaszok is kiküldhetők” – egy lovas szakasz kb. 30–35 lovas. A hírszerzőjárőr-parancsnok személyének kiválasztása nagy körültekintést igényelt, ugyanis a feladat végrehajtásának idejére nagy önállóságot kapott.¹⁷

Hírszerző különítmény kiküldésére akkor került sor a korabeli szabályozó szerint: „Ha a távolság a hírszerzőjárőröktől igen nagygyá válik, úgy, hogy ezek egységesen többé nem vezethetők, nem támogathatók és esetleg fel nem válthatóak, ha hírek valószínűleg csak erősebb osztagok fellépése által nyerhetők, vagy ha fontos pontok megtartásáról van szó, hírszerző különítményeket kell előre tolni.”¹⁸ Azaz ha a felderítendő körlet nagy kiterjedésű, és a lovas csapat- vagy seregtest főcsapata azt teljes egészében csak kiküldötéssel tudta ellenőrizni. A különítmény saját zömétől legfeljebb 30 km-re távolodott el. A feladatának végrehajtása céljából szintén kiküldhetett járőröket és hírszerzőjárőröket.¹⁹

A különítmény vonatkozásában fontos megjegyezni, hogy feladatát harcérintkezés nélkül a legtöbbször nem tudta megoldani, ezért a határozottabb fellépés érdekében számereje jelentősebb volt, mint a hírszerzőjárőröké. Létszámukat tekintve, azt a feladathoz mérten a csapat-, illetve a seregtestparancsnok határozta meg. Számerejét a lovasság adta, ami általában egy század erőt jelentett, ha a szükség úgy kívánta (tereptárgy építése, javítása vagy rombolása), akkor lovas utászokkal is kiegészült a különítmény. További eltérést jelentett, hogy az ellenség eredményes leküzdésére a különítmények állományát a lovasok (esetünkben huszárok) mellett tűzérséggel, géppuskás és kerékpáros osztaggal is kiegészítették, megerősítették. A géppuskás osztagok tűzerejük és mozgékonyaságuk révén (csakúgy, mint a huszárok, lóháton közlekedtek) szinte mindig részét képezték az állománynak. Kevésbé volt gyakori a kerékpárosok beosztása, hiszen azok haladása nagyban függött az útviszonyoktól. A tűzérség ugyanezen okból csak akkor került egy-egy

16 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 33. §. 222. pont.

17 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 38. §. A).

18 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 34. §. 231. pont.

19 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 34. §.

hírszerző különítmény alárendeltségébe, ha arra a feladat miatt feltétlen szükség mutatkozott.²⁰

A harc elől nem tértek ki, ha feladatuk úgy kívánta, kezdeményezték is azt. A kijelölt felderítési körletet nem hagyták el, ha kényszerből erre mégis sor került, akkor mielőbb igyekezniük kellett oda visszatérni, amennyiben erre lehetőség volt. A végrehajtás tekintetében a parancsnok saját döntéseire volt utalva, nem csupán harchelyzetben, de állományának élelmezésében, éjjeleztetésének vagy a foglyokra vonatkozó intézkedések ügyében egyaránt. A megfelelő személy kiválasztása ezért is bírt nagy fontossággal egy-egy hírszerző különítmény élére, hiszen megfelelő képességekkel, valamint a döntéshozás bátorságával is rendelkeznie kellett a kapott feladat eredményes megoldásához.²¹

A feltett kérdésre visszakanyarodva, a vegyes hírszerző különítmény kifejezés „vegyes” megjelölése a különítmény heterogén felépítésére utal, arra, hogy a lovasságon, esetünkben huszárokon kívül más csapat- és fegyvernem is megjelent állományában.

A Hanvay-különítmény vállalkozása

Rátérve az eseményekre, Hanvay főhadnagy október 10-én reggel 4 órakor, az indulást megelőzően eligazítást tartott hírszerző különítménye számára, ahol többek között szóbelileg két járőr kiküldéséről intézkedett. Feladatuk szerint meg kellett határozniuk az ellenség helyzetét, valamint a gyorsabb előrejutás érdekében felderíteni a kijelölt útvonalak közvetlen környezetét (2. ábra).

Az 1. számú járőr parancsnoka báró Beess-Chrostin János főhadnagy volt, akinek a hírszerző különítmény a menetvonalától délre a vasútvonalig, a Mleczka folyó vonaláig kellett felderítenie. Miközben a 2. számú járőrnek Cseter őrmester parancsnoksága alatt a hírszerző különítmény menetvonalától északra Wislock folyóig, a Mleczka folyó vonaláig kellett eljutnia.

A különítmény fennmaradó része a következő menetrendben indult meg: az elővédet Szilágyi Zoltán hadnagy vezette, őket követte a zöm, amely állt a 3 huszár, a géppuskás, valamint a löveg szakaszból, amit az utóvéd követett és zárt.²² A parancsnok a főcsapat, majd az elővéd élén tartózkodott.

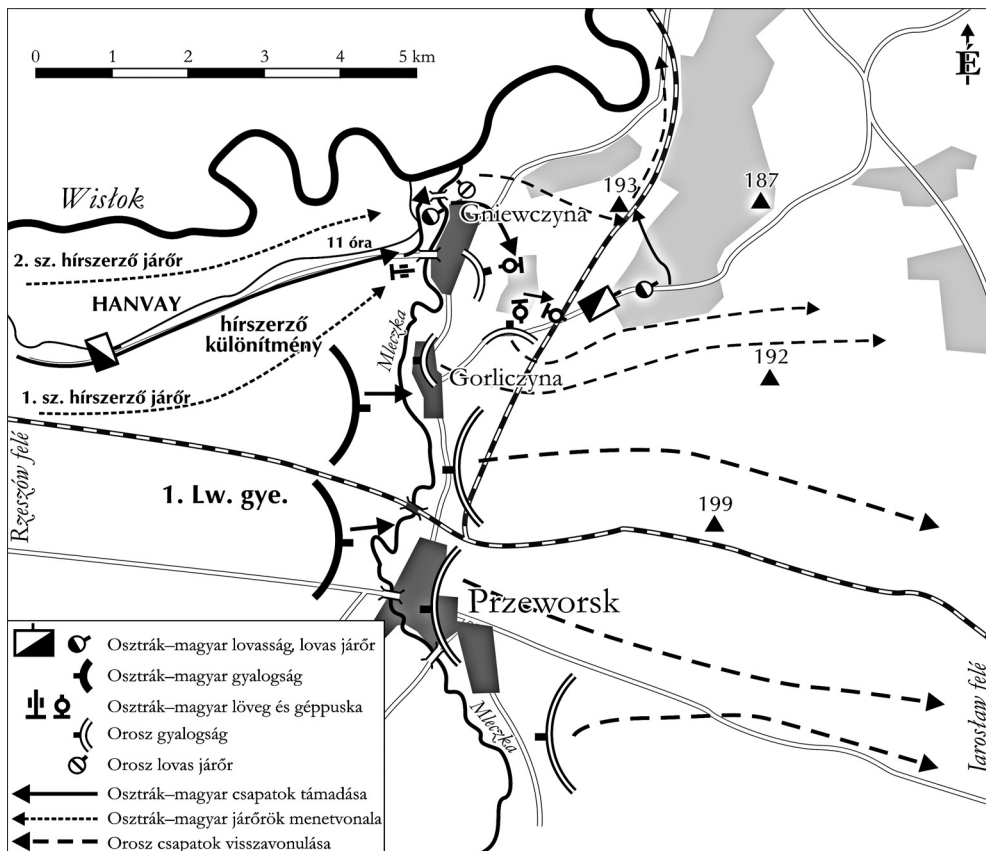
A gyors és folyamatos előrejutás már az elején akadályokba ütközött. A tüzérség fegyvernemi sajátosságának köszönhetően a lövegek vontatása, valamint a tüzérségi löszert szállító kocsik lassabb haladást követeltek meg, ami folyamatosan hátráltatta a különítmény gyorsabb előnyomulását. A tempót tovább akadályozták az előző napi esők miatt sártengerbe veszett utak, valamint a saját és az ellenség tevékenysége miatt hiányzó hidak. „A sok helyen víz alatt álló területek és az alig járható utak a kül. [hírszerző különítmény] előrejutását annyira lassúvá teszi, hogy ugyyszólván csak lépésben haladhat” – írta visszaemlékezésében Babics hadnagy, aki, mint a géppuskás szakasz parancsnoka vett részt a merész vállalkozásban.²³

20 Szolgálati Szabályzat V. fejezet 38. § B) 257. pont.

21 Rónai Horváth 1896, 209.

22 Babics 1929, 4.

23 Babics 1929, 4.

2. ábra.

A Hanway-különítmény tevékenysége 1914. október 10-én

(Saját szerkesztés)

Az 1. számú járőr a Mlecza folyótól kb. 2-3 km-re lévő hírszerző különítménynek jelentette, hogy délen, Przeworsk (ma: Przeworsk, Lengyelország) településnél a saját gyalogság – a bécsi 1. Landwehr – vette fel a harcot az oroszokkal, amelyet az egyre élénkebb tüzéségi tevékenység is jelzett. A jelentés vételét követően Hanway főhadnagy és különítménye gyorsabb jármódba váltott, és a Landwehr egy szakaszát megelőzve folytatta előnyomulását. A harcok közben sem csitultak Przeworsk irányából, a menetvonaltól délre mindkét fél tüzésége folyamatosan működött, miközben északról, a Wislock folyó irányából állandó puskatűz hallatszott. A különítmény délelőtt 11 óra körül érte el a Gniewczyzna település nyugati szélén lévő majort. Itt Hanway főhadnagynak azzal kellett szembesülnie, hogy a Mlecza folyó hídja megsemmisült, valamint az északra lévő gázló használata a magas vízállás miatt több mint kockázatos. Mindezt tetézte, hogy a két átkelési pontot Gniewczyznától keletre beásott orosz gyalogság figyelte, valamint járőreik a faluba is folyamatosan betörték.²⁴ Ilyen körülmények között nem volt lehetőség a gyors és zavartalan partváltásra.

Hanvay főhadnagy mérlegelve azt a tényt, hogy a tűzérsg a vártnál is jobban lassította a különítmény haladását, annak hátra hagyása mellett döntött. Megtehetette, ugyanis időközben a swietoniowai magaslatnál utolérték a széles harcalakzatba kelet felé nyomuló 1. Landwehr gyalogezeredet, amelynek védelmébe utalhatta tűzérsgét és annak négy lovasát. Hanvay főhadnagy egyúttal a tűzérsgnek parancsba adta, hogy a majornál foglaljon tüzelőállást, mozdonyozzon le, és a mutatkozó célokat hatásos tűzzel küzdje le.²⁵ Ezt követően a lövegszakasz először a két települést lőtte, majd az országutat és a vasútvonalat vette célba, de megfelelő irányzóeszköz hiányában mindezt erősen váltakozó eredménnyel tette.²⁶

Időközben a faluban szerzett információkból kiderült, hogy a település északi részén kivezető út mentén a Mlecza folyón van egy átjáró. Ennek ellenőrzéséig Hanvay főhadnagy a hírszerző különítmény zömét a veszteségek elkerülése érdekében a falu északi részén állásba parancsolta báró Bees János főhadnagy parancsnoksága alatt. A híd meglétét az előreküldött Szilágyi hadnagy vezette elővéd nem csupán igazolta, de meg is óvta. Az oroszok annak érdekében, hogy megakadályozzák, vagy legalább lassítsák az ellenség partváltását, igyekeztek minden épített és természetes átjárót használhatatlanná tenni. A szóban forgó hidat a gyorsabb romba döntés érdekében szalmával vonták be. Mindezt tették azért, hogy a híd szerkezete teljes terjedelmében éghessen, és így gyorsabban válhasson a lángok martalékává.²⁷

A híd felgyújtásán munkálkodó orosz lovas osztagot egy váratlan támadással Szilágyi hadnagy és a huszárai szétkergették, a tüzet időben megfékezték, ezzel lehetővé téve az egyszerűbb partváltást.²⁸ A híd meglétének tisztázását követően a kapott parancs szerint az elővéd, majd később ennek biztosítása mellett a különítmény is átkelt. Fontos megjegyezni, hogy a híd eredeti rendeltetését tekintve gyalogos forgalomra épült, ezért a huszárok biztonságosan csak egyes sorban, lóról szállva tudtak azon átkelni, ami egy gyors visszavonulás esetén már komoly akadályt jelenthetett volna.

Tájékozódás céljából Hanvay főhadnagy a 2. számú járőrrel előre lovagolt, és az átkelést követően a hídtól egy terephullám fedezékében – takarásában – 193 Δ -tól dél-nyugatra levő erdősúcshoz vágatott. Itt egy túlerőben lévő orosz dragonyos járőrbe futottak, amelyet a Cseter őrmester vezette járőr határozott támadása sikeresen szétgrasztott.²⁹

A pillanatnyi harchelyzetről Hanvay főhadnagy megállapította, hogy Gniewczyna Tryniecka településtől délre teljesen kifejlett harc folyt. Przeworsknál folyamatos volt a tűzérsg tevékenység, míg Gniewczynától keletre az oroszok beásott állásaikban várták a falu irányából a támadást. Ezt támasztja alá az is, hogy járőreik folyamatosan a település határain belül bukkantak fel, várva a támadás megindulását.³⁰

24 Babics 1929, 4; Schwarzer 1924, 93; Einferr-Landwehr 4.

25 Henriquez 1930, 20.

26 Babics 1929, 6.

27 Babics 1929, 4.

28 Babics 1929, 4; Henriquez 1930, 20.

29 Schwarzer 1924, 93.

30 Henriquez 1930, 20.

A látottak alapján a hírszerző különítmény parancsnoka gyors és helyes elhatározásra jutott: „A beásott ellenség jobbszárnyának megkerülésére számom el magam, úgy, hogy az orosz állások mögött fekvő erdő széléről, meglepetésszerű támadással megzavarjam őket és lehetőleg megadjam a döntő lökést a visszavonuláshoz.”³¹ A terv kockázatos volt, de ki kellett használni, hogy az orosz vonal jobb szárnyán beásott gyalogság nem gondoskodott kellő biztosításról. Ez lehetővé tette a huszárok számára a viszonylag zavartalan mozgást az orosz vonal oldalába és hátába, valamint megadta a váratlan rajtaütés lehetőségét.

Hanvay főhadnagy tisztában volt a vállalkozás kockázatosságával, ezt jelentésében a következőképpen fogalmazta meg: „Tudom, hogy kudarcot vallva, esetleges visszavonulásunk ellenséges tűzben s csak egyenként átkelhető hidon lehetetlen.”³² Azt is mérlegelnie kellett, hogy az általuk használt útvonalat az oroszok bárhol és bármikor elzárhatják, még a terve sikeres kivitelezése esetén is. Az ellenség további erőinek elhelyezkedését és szándékait ugyanis Hanvay főhadnagy nem ismerte, ezért is kellett folyamatosan számítania orosz biztosító erők felbukkanására. Ezt a veszélyt fokozta, hogy akár a híd rombolására kirendelt lovasosztag, akár a dragonyos járőr által tett jelentések miatt az oroszok már célirányosan jelentősebb gyalogsági és/vagy lovassági erőket irányíthattak volna a körzetbe, ami végül nem történt meg – legalábbis rendelkezésre álló források erről nem tesznek említést.

A terv a pillanatnyi kedvező helyzeten alapult, ezért kulcsfontosságú volt az akció minél gyorsabb megindítása. Hanvay főhadnagy visszatért a hírszerző különítmény zöméhez és átvezette őket a hídon. Időközben az oroszok észrevették az oldalukban működő és a hátukba igyekvő ellenséges lovasságot. A bekerítés elkerülése érdekében az orosz gyalogság megkezdte a visszavonulást, állásainak kiürítését. Hanvay főhadnagy ennek láttán tudta, hogy nem késlekedhet, a különítményével a lehető leggyorsabb jármódba – vágtában – el kell érnie Gniewczyn településtől keletre elterülő erdősávot, ezzel elvágva az ellenség visszavonulási útvonalát. A szóbeli parancs szerint:

„1. szak. [szakasz] rajvonal, irány az erdő, ott tűzharchoz lóról, tüzelni elg. [ellenség] gység. [gyalogság] b. [bal] szárnyat bizt-ni [biztosítani], vágatát indulj.!

gp.szak. [géppuskás szakasz] tűzvonal, irány az előbbi tüzelőállás az erdő sarkon, vél elg. [ellenség] gyal [gyalogság]

2. 3. szak. [szakasz] oszlop gp. [géppuska] után vágatát indulj.!”³³

A hírszerző különítmény vágtában előretört az erdő irányába, ezt az orosz gyalogság észrevette és futólépésben igyekezett a bekerítést elkerülni. A huszárok gyorsan elérték az erdő nyugati szegélyét, és erős puskatűzzel árasztották el a még állásaikban álló, az eddig a falu felől támadást váró oroszokat. A lovak az idő szorítása miatt a rajvonal mögött közvetlenül, egy kisebb terephullám fedezékében álltak. A géppuskás szakasz az erdő északi sarkán foglalt tüzelőállást, és innen nyitotta meg tűzét. A visszavonulási útvonalaiktól részben elzárt ellenség kezdetben erősen védekezett, de az ellenállás az elszenvedett veszteségek miatt folyamatosan vesztett erejéből.

31 Henriquez 1930, 20.

32 Henriquez 1930, 20.

33 Babics 1929, 5.

A pillanatnyi harchelyzet szerint az orosz gyalogság Gniewczyn településtől 300 méterre lévő lövészárokból, míg a huszárok az erdő nyugati szegélyén fekvő tüzelési testhelyzetből és fedezék mögül vezettek egymásra tüzet.³⁴ Tény, hogy Hanvay főhadnagynak sikerült elvágnia az oroszokat a visszavonulási vonalaiktól, de a meglepés csak részben sikerült. Ez a félsiker pont attól fosztotta meg a hírszerző különítményt, amivel az oroszok létszámbeli fölényét ellensúlyozni tudták volna. A harcban így patthelyzet alakult ki. Az idő innentől kezdve az ellenséges vonalak mögött működő, kétséges visszavonulási lehetőségekkel és utánpótlás nélkül maradt és küzdő huszárszázad ellen dolgozott.

Hanvay főhadnagy tudta, hogy a lovasroham beásott ellenséggel szemben a meglepés ereje nélkül kudarcra van ítélve. Másik megoldásként a gyalogos roham szóba se jöhetett, itt az elsődleges probléma az elégtelen létszám volt. Az oroszok többszörös túlerőben voltak a helyszínen, valamint számítani lehetett arra, hogy mélységből bármikor erősítést vonhatnak előre. Másodszor pedig a huszárok nem rendelkeztek a közelharcához szükséges szuronnyal, valamint fedezék kialakításához szükséges ásóval. Ilyen körülmények között Hanvay főhadnagy és hírszerző különítménye csak korlátozott ideig tarthatott ki. A század azonban kitartott, még annak ellenére is, hogy a megoldás keresésének közepette újabb fenyegetéssel találták szembe magukat.

Az oroszok a kialakult tűzharc ellenére, annak biztos tudatában, hogy az ellenséget puskatüzükkel megállították, folytatták a visszavonulást. A huszárok által megszállt erdőt nagyobb ívben igyekeztek kikerülni, így az országúttól délre vonultak. Ezt észelve Hanvay főhadnagy a géppuskákat az erdő déli szegélyére rendelte, és innen hatásos tűzzel rajtaütött az oroszok zárt alakzatain. Az ellenség erre az út mellett árokba húzódott, itt sorait rendezte és válaszul támadáshoz fejlődött. A hírszerző különítmény eddig sem könnyű helyzete ezzel még súlyosabbá vált, ugyanis archban és a balszárnyon túlerőben lévő ellenséggel küzdött, míg a hátában ellenséges portyázó lovasság jelent meg. Az egyetlen visszavonulási útvonal az északnyugati irányba kínálkozott, a gyalogos híd irányába, de ennek használhatósága is egyre kétségesebbé vált az idő előrehaladtával.

A huszárok kitartása azonban meghozta az eredményt. Az oroszok látva, hogy a tüzelés ereje nem csökkent, a támadást nem indították meg. Ez esetben arra lehet gondolni, hogy az oroszok nagyobb csapattestet, így egy nagyobb támadás előkészítését feltételezték az események mögött. Vélhetően az sem növelte a harci morált az ellenség soraiban, hogy időközbe az 1. Landwehr-gyalogezred előre tolt osztagai az előttük kibontakozó harcot észelve a huszárok lekötő tűzének támogatásával Gniewczyn község keleti szegélyétől előtörtek és megrohmozták az orosz vonalakat.³⁵

A támadás során a gyalogezred katonáinak puskatüze nem csupán az oroszokat, de a hírszerző különítmény huszárait is érte. „A kül. [különítmény] ezek tüzésétől [1. Landwehr-gyalogezred] is szenved, több sebesült Manlichertől³⁶ kap lövést³⁷ – írja

34 Babics 1929, 6.

35 Einferr-Landwehr 5.

36 Mannlicher M1895: Ferdinand von Mannlicher által tervezett gyalogsági ismétlő puska. Az Osztrák–Magyar Monarchia haderejének legnagyobb számban rendszeresített fegyvere volt az első világháborúban.

37 Babics 1929, 6.

visszaemlékezésében Babics Gyula százados, aki a harcokban még hadnagyként vett részt. Jogosan merül fel a kérdés az olvasóban, hogy az eddig biztos fedezék mögül harcoló huszárok miként is szenvedhettek a gyalogság puskatüzétől? A válasz rop-pant egyszerű, Hanvay főhadnagy látva a Landwehr meginduló rohamát, különítményét, vélhetően a harc hevében hozott gyors döntést nyomán gyalogrohamra indította. Ennek során elszenvedett sérülésekre utalhatott Babics százados leírásában. Ugyan a rendelkezésre álló forrásanyagok arról nem tesznek említést, de feltételezhető, hogy a rohamozó gyalogosokat is érthette baráti tűz a támadás során a különítmény részéről. Ennek ellenére, a közös fellépés eredményeként az oroszok közül fogságba esett 1 tiszt és kb. 100 fő.³⁸

A géppuskás szakaszt a visszavonuló orosz gyalogság zavarására Hanvay főhadnagy a közeli vasúti kereszteződésig üggetésbe előrerendelte. A szakasz a rendezetlenül visszavonuló orosz gyalogságot, amíg azt lehetséges volt, hatásos tűzzel lőtte, de azok gyorsan eltűntek a közeli erdőben. Időközben a különítmény is felzárkózott és a vasúti átjárónál gyülekezett. A parancsnoki intézkedés szerint az elővéd és a járőr tovább nyomul az ellenség után keletre az erdő irányába, majd őket követi átnyergetés után a különítmény zöme.³⁹

Ezen a ponton azonban némiképpen érthetetlennek válik Hanvay főhadnagy pontos szándéka. Vagy mégsem? Tény ugyanis, hogy a különítmény az előnyomulás során és a harcban kifáradt, a lovak hajnal óta étlen-szomjan voltak, a huszárok sem étkeztek, valamint a nap is már lenyugvóban volt. Ezért is talány, hogy a különítmény parancsnoka miért akart még egy felderíthetetlen sűrű erdőben előnyomulni? Vélhetően az elért siker okozta lendület hajtotta, valamint annak reménye, hogy az elért eredményeket az üldözéssel még teljesebbé tudja tenni. Gyorsan kiderült azonban, hogy a különítmény aznapi fényes fegyvertényét már nem lehetett tovább fényesíteni.⁴⁰

Az előre küldött elővéd ugyanis az erdőben ellenséges tűzbe került. Egyértelművé vált, hogy lóháton a felderítés a sűrű erdőben nem folytatható, gyalogosan pedig a sötétség miatt kockázatos vállalkozás lett volna a felderítetlen terepen. A különítmény visszavonult és északi irányba kitért, hogy folytathassa az előnyomulást, amit az éjjelezésre vonatkozó parancs megérkezése hiúsított meg. Ennek értelmében ugyanis a hírszerző különítménynek saját gyalogság mögé, Gniewczyn településre kellett bevonulnia.⁴¹

Másnap október 12-én Hanvay főhadnagy a parancsban megszabott célt, a San folyó vonalát elérte. Innen, október 13-án sikeresen bevonult Gorliczyn (ma: Gorliczyn, Lengyelország) településen álló ezredéhez, a császári és királyi 9. huszárezredhez.⁴²

38 Babics 1929, 6; Schwarzer 1924, 95.

39 Schwarzer 1924, 95; Henriquez 1930, 21.

40 Henriquez 1930, 21.

41 Babics 1929, 6.

42 Henriquez 1930, 23.

A vállalkozás eredménye és a veszteségek

A Hanvay főhadnagy vezette hírszerző különítmény tevékenységéről megállapítható, hogy a huszárok vakmerő akciójának eredménye az orosz arcvonal északi részének összeomlása, az itt álló kb. 2-3 zászlóalj gyors és rendezetlen visszavonulásra kényszerült. A különítmény közvetetten és közvetlenül kb. 400 orosz katonát fogott el. A sikert jól bizonyítja az is, hogy az orosz arcvonal északi része mellett a déli is megingott, amelynek későbbi eredménye lett Przeworsk település sikeres bevétele.⁴³

A hírszerző különítmény bátor és határozott fellépésének hatása lemérhető, abból is, hogy az 1. Landwehr gyalogezred állományából a roham következtében csupán 16 fő veszteséget szenvedett (4 halott és 12 sebesült).⁴⁴ Hasonló, gyalogosan végrehajtott támadásoknál jóval magasabb veszteségszámok⁴⁵ voltak megszokottak. Hanvay főhadnagynak aznap, október 10-én mindössze 2 halottja és 5 sebesültje volt.⁴⁶

A hírszerző különítmény két elesett katonájának neve a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban őrzött 378. számú halotti anyakönyvben megtalálható. Az ebben szereplő és rendelkezésre álló adatok tükrében, valamint a halotti anyakönyvben a veszteséget igazoló személyek – Grézer Károly százados, Hanvay és Bees főhadnagyok, akik maguk is részesei voltak az eseményeknek – alapján bizonyítható, hogy Uchnak Márk huszár tizedes és Held Gyula közhuszár a Hanvay László főhadnagy vezette hírszerző különítmény kötelékében haltak hősi halált. A sebesültek tekintetében a források alapján csupán két fő részleges azonosítása történhetett meg, a további két fő kilétét illetően információk nem állnak rendelkezésre (2. táblázat).

Hanvay László főhadnagy vezette hírszerző különítmény fegyverténye jól példázta és bizonyította, hogy a huszár csapatnem eredményre volt képes, ha a kor követelményeinek figyelembevétel mellett eredeti funkciójában számoltak vele. A huszárság kisebb kötelékben – szakasz, század –, valamint régi harci erényeinek mentén történő alkalmazásával – rejtett mozgás, váratlan és gyors rajtaütés szerű támadás – még egy többszörös túlerőben, állásaiban lévő ellenséges gyalogságot is képes volt visszavonulásra, terveinek feladására kényszeríteni.

43 Einfer-Landwehr 5; Schwarzer 1924, 95.

44 Einfer-Landwehr 5.

45 Veszteség: a katona fegyveres konfliktus közben harcképtelen, vagy olyan állapotba kerül, ami a további szolgálatát, alkalmazhatóságát akadályozza, lehetetlenné teszi. Ennek értelmében a veszteség fogalmába tartozik: az elesett, a meghalt, az eltűnt, a megsebesült, a sérült, a beteg és a hadifogságba jutott katona. Kiss 2014, 50.

46 Henriquez 1930, 21.

2. táblázat.
A hírszerző különítmény 1914. október 10-i vesztesége
 (Saját szerkesztés)

Név		Uchnak Márk ⁴⁷	Hedl Gyula ⁴⁸	Diósi (?) ⁴⁹	Szántó (?) ⁵⁰	(?) ⁵¹	(?) ⁵²
Rendfokozat		tizedes	közhuszár				
Alakulat		cs. és kir. 9. huszárezred					
Alegység		3. század	1. század	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Születési idő		1891 (?) 1892 (?)	1890 (?) 1891 (?)	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Születési hely		Csejkő (Bars vármegye)	Bakonybél, Bakonyszentlászló (?) (Veszprém vármegye)	n. a.	n. a.	n. a.	n. a.
Veszteség	típusa	elesett		megsebesült			
	ideje	1914. 10. 10.					
	helye	Gniewczyna (Galícia)					
Eltemetve	ideje	1914. 10. 12.		–	–	–	–
	helye	Gniewczyna Tryniecka		–	–	–	–
Vallás		római katolikus		n. a.	n. a.	n. a.	n. a.

FELHASZNÁLT FORRÁSOK ÉS IRODALOM

- Babics Gyula 1929. *Visszavonulóban lévő ellenséget üldöző lovas különítmény működése – cs. és kir. 9. huszárezred 1914. okt. 5–13.* Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár /Tanulmánygyűjtemény, 976. sz.
- Balla Tibor 2019. *A Nagy Háború osztrák–magyar tábornokai. Altábornagyk. 2.* Budapest: HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
- (bauerntali) Bauer Viktor 1922. *A cs. és kir. 10. /budapesti:/ lovashadosztály szereplése a világháborúban 1914–1918.* Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár /Tanulmánygyűjtemény, 491. sz.
- Dernyey (Szlavnic) György 1941. *Vilmos a német birodalom trónörököse és Poroszország trónörökösének nevét viselő cs. és kir. Jász-Kun 13. huszárezred története 1859–1918.* Budapest.
- Die Einfer-Landwehr am San. Gefecht bei Gniewczyna Tryniecka, 10. Oktober 1914. *Danzer'a Armee-Zeitung*, 1916. Nr. 37–38.
- Schwarzer Jenő 1924. *Magyar husárok a világháborúban. Második közlemény. Hadtörténelmi Közlemények*, 25 (1): 90–100.

47 Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár /Halotti anyakönyvek 378/55; Osztrák Hadilevéltár (Kriegsarchiv) /Halotti anyakönyvek 2874/002 fol.

48 Hadtörténelmi Levéltár /Halotti anyakönyvek 378/54; Kriegsarchiv /Halotti anyakönyvek 2874/002 fol.; Babics 1929, 7.

49 Babics 1929, 6.

50 Babics 1929, 7.

51 Henriquez 1930, 21.

52 Henriquez 1930, 21.

- Henriquez Vince 1930. *A cs. és kir. 9. sz. gróf Nádasdy huszárezred története.*
Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda.
- Honvédelmi Minisztérium Hadtörténeti Intézet és Múzeum Hadtörténelmi Levéltár Halotti anyakönyvek.
- Kiss Gábor 2014. Az I. világháború veszteségi adatainak kezelése a világháborútól napjainkig.
Veszteségi iratok a bécsi hadilevéltárban, valamint a budapesti Hadtörténelmi Levéltárban.
Levéltári Szemle, 64 (4): 51–60.
- Markó Árpád et al. 1936. *A magyar huszár. A magyar lovaskatona ezer évének története.*
Budapest: Reé László Kiadása.
- Oszttrák Hadilevéltár (Kriegsarchiv) Halotti anyakönyvek.
- Rónai Horváth Jenő 1896. *Az alkalmazó harcászat kézikönyve.* Budapest.
- Schematismus für das K. u. K. Heer und für die K. u. K. Kriegsmarine für 1914.* Wien.
- Szolgálati szabályzat a magyar királyi honvédség számára. II. rész (Harctéri szolgálat) 1917.*
(az 1913. évi utánnnyomása)
- A világháború 1914–1918* 1934. Különös tekintettel Magyarországra és a magyar csapatok szereplésére.
VI. kötet. Budapest: A M. Kir. Hadilevéltár.

Szilvági Tibor[✧]

Formabontó technológiák katonai pilóta nélküli repülőeszköz-rendszerekben*

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.48

A biztonsági helyzet globális és regionális törekenysége felértékelte többek között a felderítő, az elektronikai harc és a csapásmérő katonai pilóta nélküli légijárművek tervezését és alkalmazását. Hasznos terheik sok esetben formabontó, azaz diszruptív technológiát képviselnek, szakítanak a múlttal, és új műszaki megoldásokat, eljárásokat kínálnak. A dolgozat bemutatja a 3D nyomtatás, a digitális kamerák, a szoftverrádiók, a globális műholdas helymeghatározás, a dolgok internete és a mesterséges intelligencia által nyújtott katonai előnyöket. A katonai pilóta nélküli légijárművekre és az elhárításukra irányuló fejlesztések területén egy új technológiai fegyverkezési versenyre számíthatunk a közeljövőben.

KULCSSZAVAK: biztonsági helyzet, pilóta nélküli légijármű, hasznos teher, diszruptív technológia, katonai alkalmazás

Disruptive Technologies in Military Unmanned Aircraft Systems

The global and regional security situation is apparently fragile and has recently highlighted the importance of the design and operation of military reconnaissance, electronic warfare, and unmanned combat aerial vehicles. Their payloads represent more and more disruptive technologies, which break with the past and provide new technical solutions and procedures. This paper demonstrates the abundance of military advantages provided by additive 3D printing, digital cameras, software-defined radios, global navigation satellite systems, Internet of Things and Artificial Intelligence. A new technological arms race might be developed between military unmanned aerial vehicles and the counter measures aimed at them in the near future.

KEYWORDS: security situation, unmanned aerial vehicle, payload, disruptive technology, military application

✧ HM Elektronikai, Logisztikai és Vagyonkezelő Zrt., projektvezető –
HM Electronics, Logistics and Property Management Private Company Limited by Shares, Project Leader;
e-mail: szilvagi.tibor@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0001-5618-8725>

* Jelen tanulmány a „Nemzeti biztonság, drónok és mesterséges intelligencia” című, 2024. október 29-i konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

Bevezetés

Korunkban talán a pilóta nélküli repülés az az egyik terület, ahol a különböző tudományágak interdiszciplináris eredményei változatos módon és eredményesen hasznosulnak. A digitalizációnak és a miniatürizációnak köszönhetően az elmúlt évtizedben megteremtődtek a pilóta nélküli repülőeszközök (*Unmanned Aerial Vehicles* – UAV-ok) sokrétű alkalmazásának feltételei. Ma már részben a kisméretű távvezérelt légijárművek is végre tudják hajtani azokat a feladatokat, amelyeket korábban forgószárnyas helikopterekkel vagy merevszárnyas repülőgépekkel végeztek el. Az UAV-ok a mindennapjaink részévé váltak, kettős felhasználású eszközök, azaz hasznos és káros célokra egyaránt alkalmazhatók. Életet menthetnek, de adott esetben ki is olthatják azt, illetve bűnüldözésre és bűncselekmények elkövetésére is használhatók. A kettős felhasználás a polgári és katonai hasznosítást egyaránt lehetővé teszi.¹

Az UAV-ok sokoldalúságukat elsősorban hasznos terheiknek² (angolul: *payload*) köszönhetik. Ideális esetben a repülőeszköz a hasznos teher „köré épül”, hiszen az játssza a főszerepet, miközben a repülőeszköz csak szállító jármű. A UAV-kat úgy kell megtervezni, hogy azok teljes mértékben a hasznos teher ideális működését biztosítsák, ellássák energiával, biztonságosan felemeljék a levegőbe, és leszállítsák a földre, illetve elősegítsék, hogy a megfelelő rádióberendezések a szenzorok által szolgáltatott adatokat és információkat lesugározzák a földi vezérlő állomásra vagy egyéb felhasználási helyekre.

A formabontó (rendhagyó, megújító, idegen szóval: diszruptív³) technológiák felforgatják az életünket, a hatásuk alá kerülünk, és beépülnek a mindennapjainkba. A pilóta nélküli repülőeszközök is ilyen technológiát képviselnek, hiszen bizonyos esetekben leváltják a korábbi megoldásokat, és egy merőben új eljárást vagy módszert alkalmaznak. A teljesség igénye nélkül kiválasztott formabontó megoldásokat tekintve a technológiai közül a tanulmányban a 3D nyomtatás, a digitális kamerák és a szoftverrádiók; módszer tekintetében pedig a műholdas helymeghatározás (GNSS⁴), a dolgok internete (IoT⁵) és a mesterséges intelligencia (AI⁶) kerül bemutatásra. Ezek egyaránt jelen vannak a pilóta nélküli repülőeszköz rendszerekben (UAS⁷), legtöbbször a hasznos terhek képviselőjében vagy támogatásában.

A pilóta nélküli légijárművek üzemeltetésének négy fő területét különböztethetjük meg, ezek a katonai, a közszolgálati, az üzleti és a szabadidős. A katonai alkalmazás tekinthető az ősinnek, a kezdeti próbálkozásnak, mivel az ellenségnek a meglepetés okozása, ismeretlen helyzet elé állítása mindig is a hadműveletek sajátja volt.

1 Dukowitz, Zacc 2023.

2 A drónozás lépései és checklist.

3 A diszruptív kifejezés a latin *dis* (-szét) és *rumpere* (-törés) szavak összevonásából ered, minthogy a diszruptorok szétörik, felforgatják az addigi világot. Olyan technológiákra is szokták ezt a jelzőt alkalmazni, amelyek a saját területükön merőben új megoldásokat kínálnak.

4 GNSS: Global Navigation Satellite System (globális műholdas helymeghatározó rendszer).

5 IoT: Internet of Things (a dolgok internete, hálózata).

6 AI: Artificial Intelligence (mesterséges intelligencia).

7 UAS: Unmanned Aircraft System (pilóta nélküli légijármű rendszer).

A közszolgálati (rendőrségi, büntetés-végrehajtási, katasztrófavédelmi, adóhatósági, határvédelmi stb.) használat közel áll a katonaihoz, de elsősorban a belső rend és a jogszabályok betartatását szolgálja. Az üzleti forradalmasítja például a mezőgazdasági és az ipari termelést, a szállítást és egyéb szolgáltatásokat. A szabadidős a kezdeti újdonságerejű, divatirányzat-szerű gyors fellángolását követően jelentősen visszaesett a jogi szabályozásnak és a növekvő költségeknek köszönhetően. Jelen dolgozat a négy kategória közül a katonaival foglalkozik.

A UAV-ok rendszerint integrálják a legújabb vívmányokat, például napelemes-elektromos energiaforrást használnak, részt vesznek a ma már egyre zsúfoltabb (főként városi) személy- és teherszállításban,⁸ hibrid (egyszerre merev- és forgósárnyas) meghajtást alkalmaznak a megbízhatóság (*safety*) és a biztonság (*security*) növelése érdekében függőleges felszállás (*vertical take-off and landing* – VTOL) lehetőségével, műholdas helymeghatározással navigálnak, valamint hasznosítják az új additív módszerek (3D nyomtatás) előnyeit. Utóbbi talán az egyik legjobb módszere a prototípusgyártás iteratív fejlesztésének. A távirányítású és autonóm repülőeszközök egyrészt a saját működésük, másrészt a hasznos terhek sikeres küldetése céljából a legújabb trendeket és a formabontó technológiákat is alkalmazzák.

A pilóta nélküli repülőeszközök főbb katonai alkalmazásai

Napjainkban az UAV-ok katonai felhasználása egyre nagyobb teret és szerepet kap. A technológia gyorsan proliferál, így nem maradt kizárólag a „nagyhatalmak” kiváltsága ezen repülőeszközök fejlesztése és üzemeltetése. Miután a hadialkalmazás minden korban kiaknáztta a legújabb műszaki találmányokat és megoldásokat, az UAV-ok sem maradhattak ki ebből a folyamatból. Széleskörű hasznosításuk kíméli a pilótákat, illetve általában a repülőeszközök személyzetét, hiszen automata vagy autonóm bevetéseikkel csökkentik a saját erők potenciális veszteségeit. Az UAV-ok ellentmondásos haditechnikai eszközök, amelyek egyrészt rombolásra és pusztításra, másrészt megóvásra és mentésre is képesek.⁹

Főbb katonai szerepük lehet:

- gyakorló légi célszolgálatok biztosítása a légvédelmi erők részére;
- felderítő/megfigyelő tevékenység (ISTAR¹⁰) folytatása;
- csapásmérés;
- elektronikai harc és kommunikáció támogatása;
- szállítás;
- kutató-mentő feladatok végrehajtása.¹¹

Az eltérő küldetések különböző méretű, felszereltségű (hasznos teher kapacitású) és rendeltetésű UAV-ok használatát teszik szükségessé. Vannak ugyan multifunkcionális

8 EHang AAV (*Autonomous Aerial Vehicle*) – The Era of Urban Air Mobility is Coming – Passenger-carrying electric vertical take-off and landing unmanned aerial vehicle: Leading urban air mobility.

9 Enemark, Christian: Enhanced Ethics for Military Users of Armed Drones; 2023.

10 ISTAR: Intelligence, Surveillance, Target Acquisition and Reconnaissance (hírszerzés, megfigyelés, célmegjelölés és felderítés).

11 Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek 2013, 281–289.

változatok, de a leghatékonyabbak azok, amelyek egy adott feladatra készültek, azaz arra lettek méretezve, optimalizálva a hasznos terhükkel együtt.

A légvédelmi fegyverrendszerekkel felszerelt saját légvédelmi erők részére kiképzés vagy képességfenntartás céljából biztosított gyakorló légi célanyagok sokféle lehetnek (rakéták, ballonok, vontatott célzsákok, hagyományos és pilóta nélküli repülőeszközök), de köztük manapság egyre népszerűbbek az utóbbiak, amelyek biztonságosak és olcsók, miközben valóságűiek is egyben. Általában ellenséges támadó légijárműveket szimulálnak úgy, hogy hatékonyságuk és költségeik aránya jobb, mint az előbbieken felsorolt többi megoldásé.

Az ISTAR feladatok végrehajtása talán a legjellemzőbb a katonai UAV-ok esetében. Felderítés nélkül nincsenek sikeres katonai műveletek, amelyek előkészítése és megtervezése hiteles információkat és pontos adatokat igényel. A felderítés maga nagyon összetett és sokrétű tevékenység, amely során az UAV-ok a levegőből vizuális, hőképes, multi- és hiperspektrális, illetve rádióelektronikai eszközökkel és radarokkal, valamint lézeres távmérővel (LiDAR¹²) hajtanak végre információszerző feladatokat.

A csapásmérés általában a katonai műveletek csúcsa, amelynek hosszas előkészülete végül elvezet az ütközethez. Nem mindegy, hogy ezek a műveletek mekkora kockázattal és veszteséggel járnak. A csapásmérő drónok növelhetik a saját erők ellenálló képességét (rezilienciáját), ezzel a győzelem esélyét. Felhasználás szempontjából két fő típusuk létezik, az egyik a nem visszatérő-, a másik a visszatérő. A következő példák az orosz–ukrán fegyveres konfliktusban gyakran alkalmazott eszközöket mutatják be:

- nem visszatérő, kamikaze vagy vele pusztuló, angolul gyakran „one-way”, azaz egyirányú harci drónok (például az iráni Shahed-136, orosz oldalon);
- visszatérő, tehát gránátokat, bombákat vagy rakétákat bevető, így többször használatos UAV-ok (például a török Bayraktar TB2, ukrán oldalon) (1. ábra).

Shahed-136 drone	Bayraktar TB2 drone
Max range: 1,550 miles (2,500km) Max speed: 115 mph (185 kmph) Wingspan: 8.2 ft (2.5m) Warhead weight: 66-110 lb (30-50kg)	Max altitude: 25,000 ft (7,600 m) Max range: 186 miles (300km) Max speed: 140 mph (220 kmph) Weapons: 4 MAM-L laser-guided bombs Wingspan: 39 ft (12 m)
	
Source: Defence Express, Getty Images	Source: BBC Research, Getty Images

1. ábra.

Hogyan használja a kamikaze drónokat Oroszország és Ukrajna?

(How are 'kamikaze' drones being used by Russia and Ukraine? 2023)

12 LiDAR: Light Detection and Ranging (lézervény alapú távérzékelés).

Az elektronikai hadviselés ugyan nem újkeletű, hiszen már évtizedek óta létezik, de napjainkban különösen felértékelődött, ugyanis a mai katonai műveletek elképzelhetetlenek anélkül. Az elektronikai fölény megszerzése kulcsfontosságú, hiszen aki a légtér mellett az étert is birtokolja, ellenőrzi, az jelentős lépéselőnyben van, kezdeményező szerepet játszik, és nagyobb az esélye a győzelemre. Ebben az UAV-ok kiemelt szerepet kaphatnak rádióelektronikai berendezéseikkel.

A katonai szállítás, a csapatok, a harcoló erők ellátása, utánpótlása a műveleti siker kulcsa. Ma még ugyan személyzettel ellátott repülőeszközök szállítják a katonákat és eszközeiket, de a jövőben akár UAV-ok is végezhetnek ilyen feladatokat.

A kutató-mentő küldetések végrehajtása során az UAV-ok megkímélik a repülőszemélyzetet a veszélyes helyzetekben. Különösen a harcérintkezések idején vagy szennyezett zónák megléte esetén nyújthatnak jó szolgálatot a hagyományos repülőeszközökkel együttműködő UAV-ok (2. ábra).

2. ábra.

A CAMCOPTER S-100-at választották a brit parti őrség kutató-mentő küldetéséhez
(CAMCOPTER S-100 UAS Selected for UK Coastguard's First SAR Missions)

Formabontó technológiák a katonai pilóta nélküli repülőeszközökben

A 3D nyomtatás egy viszonylag új additív technológia, amely jelentős anyagmegtakarítást tesz lehetővé azzal, hogy nem az alapanyagból forgácsolással vagy marással állítják elő a munkadarabot, hanem azt minimális anyagfelhasználással építik fel lépésről-lépésre, szintről-szintre. Még arra is van lehetőség a 3D nyomtatott alkatrészek esetében, hogy a belső szerkezet üreges legyen, ami jelentős tömegcsökkentést és költségmegtakarítást is eredményezhet. Lehetséges a műanyag, a kompozit és a fém alkatrészek 3D nyomtatása is, és a térbeli rajzolóprogrammal (például CAD¹³) megtervezett alkatrészek kizárólag akkor kerülnek kinyomtatásra, ha azokra szükség van. Az okos

13 CAD: Computer-aided Design (számítógéppel támogatott tervezés).

üzemek (ipar 4.0¹⁴) valódi helyett digitális raktárakat tartanak fenn, azaz az alkatrészek 3D rajzait/terveit rendszerezik és tárolják, illetve szükség esetén felhasználják. A 3D nyomtatás különösen alkalmas katonai prototípusok készítésére, hiszen bármely, a fejlesztés különböző fázisaiban felmerülő változtatási igény gyors átervezéssel és ismételt „nyomtatással” könnyen teljesíthető (3. ábra). A tömegcsökkenés mellett a 3D nyomtatás másik előnye, hogy kevesebb a gyártás során keletkezett hulladék, és kevésbé szennyezi a környezetet is, gondoljunk csak a maró, a forgácsoló és az esztergagépek káros vegyi anyagokat tartalmazó hűtőfolyadékaira. A sorozatgyártás egyelőre még ritka, de a jövőben az automatizált gyártósorok kelléke lesz majd a 3D nyomtató is, aminek a repülőgépgyártásban különös a szerepe, hiszen a gyors alkatrész-utánpótlás egyrészt a helyszínen kinyomtatott elemekkel is biztosítható, másrészt az oly fontos maximális felszálló tömeget (MTOW¹⁵) és akár a térfogatot is csökkenteni lehet a segítségével. A kisméretű, komplex megoldások megvalósítása különösen a katonai pilóta nélküli légijárművekben jelent előnyt, ahol a hely- és tömegkapacitás csak korlátozottan áll rendelkezésre a minél nagyobb repülési (műveleti) idő teljesítése érdekében.¹⁶

3. ábra.

A 3D-nyomtatott katonai drónok órák alatt összeállíthatók
(3D-printed military drones 'assembled in a matter of hours')

A digitális kamerák tömeges megjelenésükkel és elterjedésükkel abban a tekintetben mindenképpen újdonságot jelentettek a 2000-es évek elején, hogy az általuk készített digitális képek utólagos feldolgozása és szerkesztése, valamint sokszorosítása és gyors továbbítása is lehetővé vált. Az elektrooptikai (EO) mellett ma már a hőkamerákat (*infrared* – IR) is alkalmazzák nappali fényviszonyok mellett. Az élőlények vagy tárgyak hőképe ugyanis sokszor több információt ad a céltárgyokról, mint a visszaverődött fényből készült vizuális kép. A hőkamera alkalmas lehet az eltérő

14 Ipar 4.0: a negyedik ipari forradalomra utaló meghatározás, amely magában foglalja az új digitális technológiákat, a teljesen automatizált, jelen idejű működési folyamatokat és innovatív üzleti modelleket.

15 MTOW: Maximum Take-Off Weight (maximális felszálló tömeg).

16 Gál, Németh 2019.

hőmérsékletű célok megkülönböztetésére rossz látási viszonyok között, például szürkületben vagy éjszaka, esetleg ködben. A katonai UAV-okon alkalmazott kameráknak nagyon sok követelménynek kell megfelelniük. Amellett, hogy elvárás a minél kisebb méret, jó és folyamatos zoom képességekkel, mozgathatósággal és stabilizálással, sőt célkövetési funkcióval (*tracking*) is rendelkezniük kell (4. ábra).

4. ábra.

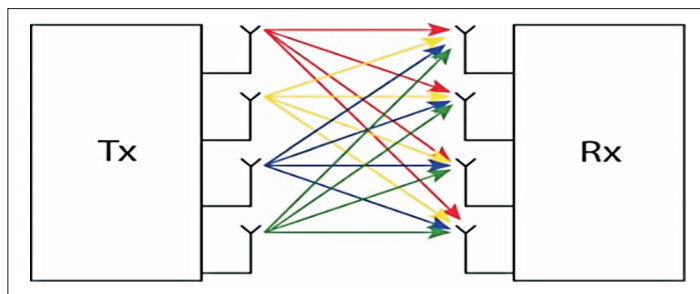
Az EO/IR célmegjelölő rendszert integrálták az MQ-9 Predator UAS-ba
(EO/IR Targeting System Integrated into MQ-9 Predator UAS)

A multi- és hiperspektrális szenzorok a kamerákhoz hasonlóan passzív eszközök, amelyek az elektromágneses hullámok formájában érkező fény több tucat (multi) vagy több száz (hiper) különböző frekvenciáját, spektrumát érzékelni tudják. Képesek arra, hogy a megfelelő képfeldolgozó szoftver segítségével megjelenítsék a növények eltérő spektrális tulajdonságait, így azok betegségei vagy vízhiányuk beazonosítható. Ezen kívül ezek a szenzorok alkalmasak arra is, hogy a talaj minőségét, anyagát vizsgálják, amiből következtetni lehet a felszín harcjárművel történő átjárhatóságára, valamint a vegyileg szennyezett levegő gázainak kimutatására is, ami katonai szempontból szintén nagyon fontos.

A LiDAR már aktív eszköz, azaz van elektromágneses hullám kibocsájtása, lézervény formájában. A céltárgyakra visszaverődött lézervény tulajdonságaiból kiszámítható azok távolsága, és a megfelelő adatfeldolgozó szoftverrel megjeleníthető például a domborzat és annak felszíne, illetve (növényekkel borított) fedettsége is.

A különböző szenzorok (ide tartozhatnak a dolgozat témáját nem képező radarok is) együttes alkalmazásának és a megszerzett adatok közös feldolgozásának hasznosíthatósága elengedhetetlen. A szenzorfüzió (*Sensor Fusion* – SF) az, ami ezt az elvet megvalósítja, előnyeit kihasználja, ugyanis egyetlen szenzor sem képes teljes képet adni a felderítés célobjektumairól, de együtt már közelíthetik a valóságot.

Manapság nagyon elterjedtek a szoftverrádiók (SDR¹⁷), amelyek amellett, hogy hardverek és antennáik segítségével képesek különböző rádiófrekvenciás hullámok kibocsátására és vételére, szoftveresen beállíthatók, kalibrálhatók és programozhatók is. Létrejöttüket nagyban elősegítette a digitalizáció előrehaladása, a chipek méretének csökkenése, a mikrokontrollerek gyors fejlődése és számítási kapacitásainak növekedése. Gordon Moore, a kaliforniai chipgyártó Intel cég egyik alapítója még 1965-ben megfogalmazott jóslata szerint a tranzisztorok száma a mikrochipekben minden második évben megduplázódik majd. Ez az elképzelés az elektronikai technológiákban elért áttöréseknek köszönhetően évtizedekig megvalósult. 2020-ra a gyártók elérték az 5 nanométeres méretet, amit sokan a végső határnak hittek, míg meg nem jelent az ASML holland cég, amely 2023-ban bemutatta az extrém ultraibolya hullámhosszú (*extreme ultraviolet* – EUV) lézertechnológiával készülő, 2 nanométeres logikai és memóriaegységeket, sorozatgyártásukat pedig 2025-ben tervezi.¹⁸ A beágyazott firmware lehetőséget ad arra, hogy a szoftverrádió egy adott programnyelven testre szabható és optimalizálható legyen. A szoftverrádió tudja az egyidejű többcsatornás adást és vételt (*Multiple Input, Multiple Output* – MIMO), ami egyrészt nagyobb mennyiségű adatátvitelt vagy jobb minőséget biztosít. Manapság már 2x2, 4x4 (5. ábra), 8x8, 16x16, 32x32, sőt 64x64 csatornás MIMO rádiókat is használnak, amelyek ráadásul távirányíthatók is, tehát a katonai UAV-ok fedélzetén is jól kihasználhatók a tulajdonságai.

5. ábra.

Bevezetés a MIMO kommunikációs technológia alapjaiba

(Introduction to the Basics of MIMO Communication Technology – MIMO Basics)

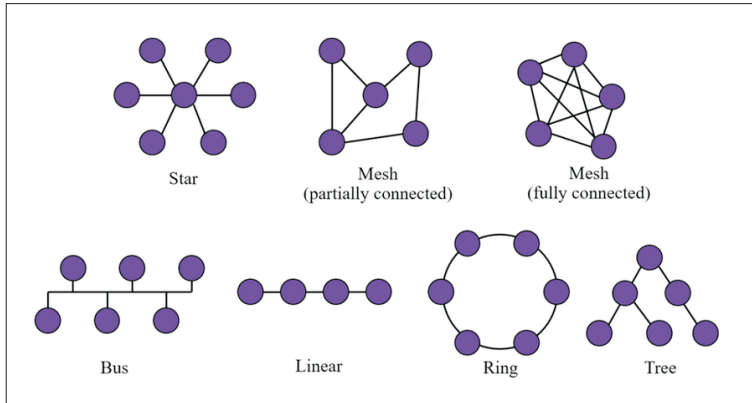
A kevesebb hardver azt eredményezi, hogy a szoftverrádiók mérete és tömege kisebb, mint a hardveres hagyományos elődeiké, ami szintén előny a távirányítású repülőeszköz rendszerekben (RPAS¹⁹). A szoftverrádiók vezeték nélküli hálózatban működve képesek különböző, köztük az úgynevezett Mesh²⁰ hálózati topológiát (6. ábra) is felvenni, amelynek révén minden rádió minden más rádióval kapcsolatba léphet.

17 SDR: Software-Defined Radio (szoftver alapú rádió).

18 Bodnár, Zsolt 2023.

19 RPAS: Remotely Piloted Aircraft System (távirányítású légijármű rendszer).

20 Kétféle Mesh hálózati topológia létezik, a teljes és a részleges. Előbbiben mindegyik csomópont közvetlen pont-pont, utóbbiban csak néhányuk lehet ilyen közvetlen kapcsolatban a többiekkel. Mi az a Mesh hálózati topológia?

6. ábra.

Hálózati topológiák vizuális megjelenítése

(Fitz Theresa; Theiler, Michael and Smarsly, Kay)

Ez a hálózati működés lehetővé teszi, hogy amennyiben nincs meg két rádió között az elektromágneses láthatósági (LoS²¹) kapcsolat, esetleg egyéb feltétel nem teljesül a közvetlen adatáramlás érdekében, akkor automatikusan kiépül egy kerülőút, amelyen keresztül az információ eljut a rendeltetési helyére. Ez a hálózatban történő működés különösen előnyös a rajban vagy kötelékben alkalmazott katonai UAV-ok esetében.²² (A katonai kivitelű szoftverrádiót lásd a 7. ábrán.)

7. ábra.

KNL szélessávú HF hordozható rádió

(KNL Revolutionary Wideband HF Manpack Radio)

²¹ LoS: Line of Sight (egyenes vonalú elvi láthatóság, elektromágneses rálátás).

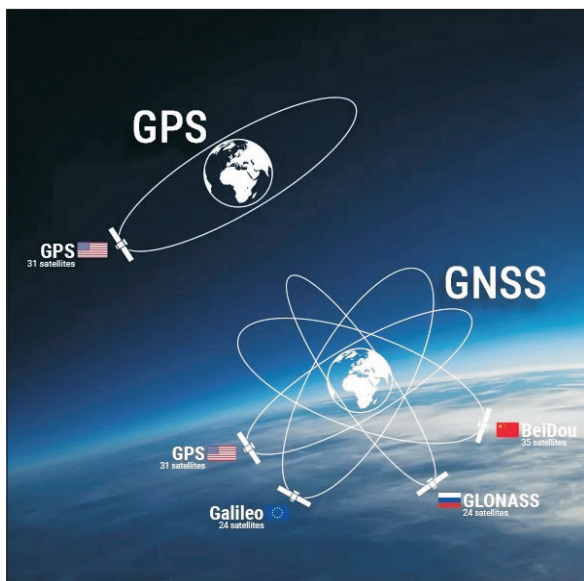
²² Vices, Per 2023.

A GNSS gyakorlata az Egyesült Államokból indult világhódító útjára. Bár először titkos katonai fejlesztésként kezdődött (1964-ben Transit, majd később NAVSAT néven), de a korlátozását később feloldották, és 1994-től bizonyos pontatlansággal globális polgári használatra is alkalmassá tették. Ma már elképzelhetetlen az életünk műholdas navigáció nélkül, hiszen a hétköznapi használati eszközökben, mobiltelefonokban, közlekedési járművekben és helyváltoztató robotokban is egyaránt megtalálható.

Jelenleg négy globális műholdas helymeghatározó rendszer létezik:

- GPS (amerikai);
- Galileo (európai);
- Glonass (orosz);
- BeiDou (kínai) (8. ábra).

Ezekon kívül van egy-két regionális helymeghatározó rendszer, mint például a japán QZSS (*Quasi-Zenith Satellite System*) és az indiai IRNSS-NAVIC (*Indian Regional Navigation Satellite System – Navigation with Indian Constellation*), elsősorban saját vagy lokális használatra. Mindannyian valós idejű pozícióadatokat biztosítanak (vagy terveznek biztosítani) a Föld felszínén és légterében.²³

8. ábra.

A GNSS és a GPS közti különbség

(What is the difference between GNSS and GPS?)

A GNSS (néhány) méteres pontosságával már nem teljesíti minden esetben a precizitási követelményeket. Különösen igaz ez a távirányítású vagy automatizált (esetleg autonóm) közlekedési eszközökre, amelyek gyors mozgása miatt nem megengedhető

²³ Choudhary, Mahashreveta 2019.

sem a késleltetett vezérlés, sem a pontatlanság. A földfelszínen lévő adóállomások képesek egy úgynevezett RTK (Real-Time Kinematik) pontosítást végezni, amivel a járművek mozgása centiméteres vagy legrosszabb esetben deciméteres pontossággal követhető, így biztonságos. Katonai szempontból nagyon fontos a saját és az ellenséges erők, illetve haditechnikai eszközeik települési helyének, mozgásának és pillanatnyi pozíciójának pontos meghatározása. A saját csapatok irányítása és térképen történő megjelenítése, az ellenséges célok megjelölése és digitális térképre vitele, valamint az elektronikai harc sikeres megvívása egyaránt szükségessé teszi a helymeghatározást. A rendszer támogatja az UAV-ok bizonyos légterekből (például repülőterek körzetéből) történő kitiltását (*no-fly-zone* kijelölés földrajzi koordináták poligonjával), illetve csak egy dedikált körzetben (légterben) történő működését (*geofencing, geocage*). A sok-sok előny mellett a legnagyobb hátrány, hogy a GNSS-jelek elektronikusan zavarhatók, ellenük a *spoofing*²⁴ (megtévesztés) és a *jamming*²⁵ (zavarás) megoldások is sikeresek lehetnek, amelyek a GNSS használóját összezavarhatják vagy megbénítják.²⁶

A dolgok internete (*Internet of Things* – IoT) egy rendszer, egy hálózat, amelyben az információáramlás gyorsan és megbízhatóan történik, és az egyes elemek szorosan együttműködnek egymással. A katonai hálózatok arra hivatottak, hogy a hadműveletek előkészítése vagy megvívása idején biztosítsák a résztvevők közötti folyamatos, megbízható és védett kommunikációt. A C2²⁷ vagy a C4ISR²⁸ rendszerek ma már alapfeltételei a harctevékenységeknek, hiszen azok annyira komplexek, összetettek, hogy a régi elvek szerint már nem is lehet vezetni, irányítani a csapatokat és a fegyverrendszereket. A digitális és automatizált hálózatok megkönnyítik a parancsnoki döntés-előkészítést, a döntéshozatalt és a végrehajtást, a különböző haderőnevek és fegyvernemek folyamatos együttműködését (9. ábra). A hatékonyság csak úgy biztosítható, hogy a kommunikációs hálózat megszakítás nélkül rendelkezésre áll, és a megfelelő redundanciák is segítik a zavartalan működését. A korábbi telefonos és rádiótávírók korszakot felváltotta az internet alapú távközlés és távvezérlés, utóbbi az automatizált fegyverrendszerek és az autonóm vagy távirányítású járművek alkalmazását is magában foglalja.

A fent említett formabontó technológiák vagy már most sem elég hatékonyak a mesterséges intelligencia (AI) nélkül, vagy a jövőben már biztosan nem lesznek azok. Az elmúlt években hihetetlen gyors fejlődésnek indult az AI, amelynek jelenleg a korlátozott (*weak/narrow AI*) és az általános (*strong AI* vagy *Artificial General Intelligence* – AGI) formáját ismerjük. Pontosabban csak az első esetben vannak már

24 Spoofing esetén egy idegen rádiófrekvenciás adó megzavarja a GNSS vevőt, ami hamis helyadatokkal kalkulál, a navigáció pontatlan lesz.

25 Jamming esetén egy idegen rádiófrekvenciás adó elnyomja a GNSS jelet, így a GNSS vevő nem működik, a helymeghatározás megszűnik.

26 What is the difference between GPS Jamming and Spoofing?

27 C2: Command and Control (Vezetés és irányítás).

28 C4ISR: Command, Control, Communications, Computers (C4) Intelligence, Surveillance and Reconnaissance (ISR), azaz vezetés, irányítás, kommunikáció, számítógép, hírszerzés, megfigyelés és felderítés.

9. ábra.

Az összhaderőnemi műveletek, valamint a vezetés és irányítás jövője

(The future of joint warfare and command and control)

reménykeltő eredmények a gépi tanulás (*Machine Learning* – ML²⁹), illetve a mély tanulás (*Deep Learning* – DL³⁰) tekintetében. Az ML tapasztalati úton és adatbázisból dolgozva képes összehasonlításokat elvégezni és következtetéseket levonni, azaz a különböző forrásokból rendelkezésünkre álló hatalmas adatmennyiséget (Big Data) kezelni. A DL mélyebb összefüggéseket is megért, algoritmusokat használ a felismerés és az azonosítás érdekében, amelyet követően döntéseket is képes hozni. Egyelőre a humán intelligencia adja ki a parancsokat, de idővel az AI maga is reagálhat a jelenségekre, ha az emberi intelligencia nem lesz jelen, vagy olyan rövid a reagálási idő, hogy erre egy személy már nem képes. Az AI erős vagy általános formája egyelőre csak alakulóban van, még messze vagyunk attól, hogy a mesterséges neurális hálózatok (ANN³¹), a gépi digitális architektúrák teljesen le tudják utánozni az emberi agy kognitív folyamatait, és modellezzék a bonyolult eseményeket, ezekből előrejelzéseket készítsenek, és megfelelően reagáljanak a külső hatásokra. Az AI számos katonai UAV alkalmazásai közül kiemelendő a tömegesen, azaz rajban történő üzemeltetés támogatása és a virtuális vagy kiterjesztett valóság (*virtual/augmented reality*) szimulációs (ki)képzések során történő használata.³²

A NATO és tagállamai kiemelten fontosnak tartják az AI kutatását, fejlesztését és alkalmazását, mert az hozzájárul a szövetség operatív és szervezeti hatékonyságának

29 A gépi tanulás (ML) során a számítógépek matematikai alapmodellekkel történő betanítása történik, közvetlen emberi utasítás nélkül. Az ML algoritmusok alkalmazásával, automatikusan azonosítja az adatokban lévő mintákat, és a mintákból előrejelzésekre alkalmas adatmodelleket hoz létre, amelyek idővel egyre pontosabbak lesznek. Mi a gépi tanulás?

30 A mély tanulás (DL) az ML egy speciális formája, amely mesterséges neurális hálózatokat használ, és az emberi agy tanulási folyamatait utánozva méri az adatok pontosságát, és osztályozza azokat. Mi a gépi tanulás?

31 ANN: Artificial Neural Network (mesterséges neurális hálózat).

32 Mahon, Tim 2023, 49.

növeléséhez. A részes államok többsége rendelkezik AI stratégiával, és közülük sokan törekednek a katonai AI stratégia megalkotására is. Ennek érdekében pedig egymással együttműködnek, és egyeztetik közösen felhasználható eredményeiket.³³

Példa az AI egyik katonai alkalmazási lehetőségére

Az AI alkalmazására számos lehetőség adódhat a jövőben az ISTAR UAV-okban. Egy példát szeretnék bemutatni a HM EI Zrt-ben fejlesztett és gyártott R-01 NEMERE felderítő pilóta nélküli repülőeszköz-rendszer (10. ábra) segítségével. Az R-01 NEMERE célja, hogy békében és minősített helyzetekben is segítse a katonák dróntudatosságának fejlődését, illetve folyamatos kiképzésüket az ellenséges erők tevékenységének kis mélységben történő felderítésének támogatása révén.

Az R-01 NEMERE főbb jellemzői:

- Tömeg: 6-7 kg
- Szárnyfeszítávolság: 2,3 m
- Hatótávolság: 20 km
- Repülési idő: 90 perc
- Felhasználás: személyek, járművek, objektumok megfigyelése, felkutatása.

10. ábra.

R-01 NEMERE felderítő pilóta nélküli repülőeszköz-rendszer
(R-01 NEMERE)

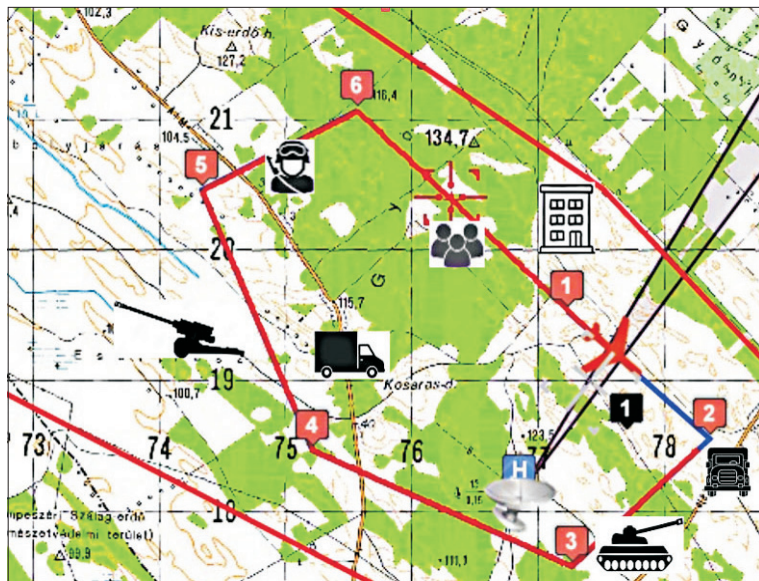
Katonai célú alkalmazása során az R-01 NEMERE – köszönhetően a speciális üzemmódjainak (kameravezetés, útvonalrepülés, körözés, egy adott koordinátára repülés, azonnali hazatérés) – alkalmas az önálló feladatvégrehajtásra. Az előre beprogramozott útvonalon repülve a kezelő (távpilóta) a mozgatható, stabilizált és 50-szeres zoomképesseggel rendelkező kamerával képes a terepen a célpontok keresésére, felismerésére, célpontok megjelölésére, egyedi fotók készítésére, hiszen a mozgóképet (video) folyamatosan lesugározza a földi vezérlő állomásra. A nappali

³³ Négyesi 2022, 206–218.

képességet kiegészítheti a hőkamerás felderítés, amely nappal és éjszaka egyaránt hasznos és hatékony felderítő eszköz lehet a hadműveleti helyzettől, a feladat jellegétől és az időjárástól függően.

A jövőben az ML és a DL képességeit is jól ki lehetne használni a felderítésben kisméretű UAV-ok alkalmazása során. Ennek a megoldásnak amellett, hogy költséges, természetesen érdemi energia- és számítási kapacitás igénye is van, ezért ma még nem elterjedt. Az AI-val támogatott kamerák önállóan detektálhatják a felismerni és azonosítani tervezett céltárgyakat, amelyeket aztán meg is jeleníthetnek a térképen (11. ábra). Ez azt jelenti, hogy a kezelő nem kénytelen folyamatosan a földi vezérlő monitorát figyelni, és az esetleges célokat megjelölni vagy fényképpel rögzíteni, hiszen azt az AI megteszi helyette.

Az UAV ISTAR feladata során megjelenített célok települési helyeinek megerősítése vagy cáfolata megtörténhet más felderítési forrásokból (például HUMINT³⁴ vagy SIGINT³⁵) származó információk segítségével is. Az UAV-val végrehajtott felderítés fordított esetben lehet egy kiegészítő vagy megerősítő, hitelesítő információ is, például egy katonai beavatkozás vagy csapásmérés előtt.

11. ábra.

A beprogramozott útvonalat lerepülő R-01 NEMERE UAS földi vezérlő állomása a térképen megjeleníti a felderített célobjektumokat

(Saját szerkesztés, ami egy jövőbeni elvi, jelenleg nem valós működést, képességet mutat be)

34 HUMINT: Human Intelligence (humán hírszerzés).

35 SIGINT: Signal Intelligence (rádióelektronikai hírszerzés).

Összegzés és következtetések

A katonai UAV-ok a jövőben az eddigieknél is szélesebb körben fogják kihasználni a modern technológiai újításokat, eljárásokat és módszereket. Folytatódik a miniaturizálásuk és a Micro (<2 kg MTOW), illetve Mini (2–20 kg MTOW) drónok digitális katonai általi individuális használata. Manapság elmondható, hogy nem csak stratégiai és hadműveleti, hanem harcászati szinten is elterjedtek az UAV-ok, amelyek már nem csak a legmodernebb haderők haditechnikai eszközei.

Figyelve az új hadviselési módszereket, az a trend látszik, hogy egyre több forgószárnyas UAV kerül be a katonai alkalmazás körébe. A repülési idejük és hatótávolságuk növekedésével ezek a változatok is egyre alkalmasabbak lesznek katonai, harci feladatok végrehajtására. A helikopter formájú, egy-két rotorral szerelt helyett a négy- vagy többrotoros kivitelek váltak népszerűvé, amelyek esetében a kormányzás az egyes rotorok és légcsavarjaik fordulatszámának változtatásával történik.

A jövőben elkerülhetetlen, hogy a hagyományos és a pilóta nélküli légi jármű rendszerek egymással szorosan együttműködjenek (*manned-unmanned teaming* – MUM-T). Az UAV-ok feláldozhatók veszélyes helyzetekben, és az esetleges veszteségeik rendszerint (a fedélzeten biztosan) nem járnak személyi áldozatokkal. A jól ismert ember-gép kapcsolat/együttműködés (*human-machine interface*) fontossága és nélkülözhetetlensége katonai szempontból is kritikus. Az emberi döntéseket ma már sok esetben gépek hajtják végre, és az eredményt visszacsatolják a humán vezetésnek.

A katonai UAV-ok képesek más fegyverrendszerek aktív támogatására is, sőt ez egyre inkább megjelenő követelmény a modern haditechnikai eszközöknél. Például a harckocsik, önjáró lövegek vagy páncélozott szállító harcjárművek biztonságos mozgását ma már gyakran az UAV-ok légi felderítő támogatása segíti. Amennyiben azok szabotázsakciót, rejtett támadás előkészületét, telepített aknát vagy valamilyen egyéb csapdát észlelnek, akkor az a megfelelő intézkedések és rendszabályok alkalmazásával megelőzheti a harcjárművek károsodását vagy megsemmisülését. A drága, modern fegyverrendszerek megóvása, rezilienciájuk folyamatos biztosítása elengedhetetlen feladat az erők fenntarthatósága és a hadművelet sikere céljából is.

A fedélzetükön fegyvereket és robbanószerkezeteket szállító, támadó UAV-ok alkalmazása az utóbbi években gyakoribbá vált, elsősorban annak köszönhetően, hogy a fegyverrendszerek is távirányíthatók, valamint egyszerűbb és olcsóbb megoldásokat képviselnek, mint például a rakéták. Az erősebb katonai hatalmak elsősorban az UAV-ok biztosította előnyök (mint például a biztonság) miatt, míg a szegényebb, sokszor „bajkeverő” államok (angolul: *rogue states*) és a nemzetközi terror- vagy esetleg bűnszervezetek a viszonylagos olcsóságuk miatt alkalmaznak aszimmetrikus hadviselési célból harci drónokat. Szándékuk, hogy kis anyagi ráfordítással nagy károkat okozzanak az ellenség katonai infrastruktúrájában, képességeiben vagy a modern és drága fegyverrendszerekben.

A jelenlegi kihívásokkal teli nemzetközi és regionális környezetben ismét felértékelődnek a katonai fejlesztések. Az új szenzorok és az AI megoldásai nem a polgári környezetből érkeznek, ahogy ez az elmúlt néhány évtizedben egyre gyakrabban előfordult, hanem azok ismét a hadiipar termékei, amelyek a katonai felhasználók igényei szerint készülnek. Jelenleg a hadiipar felemelkedésének lehetünk a tanúi,

hiszen az egyes államok vitás kérdéseiket egy békés korszak után ismét katonai erővel vélik eredményesen rendezni. Mások azért kénytelenek fegyverkezni, hogy elrettentsék az agresszort, vagy ne érje váratlanul őket egy esetleges katonai támadás. A mai katonai fejlesztések fókuszában vannak a sokrétűen alkalmazható UAV-ok, hiszen más fegyverrendszerekhez képest olcsón előállíthatók, könnyen és biztonságosan üzemeltethetők, illetve harci célból hatékonyan bevetethetők.

A kimondottan katonai vagy a katonai rendeltetésűre átalakított polgári UAV-ok által jelentett egyre komolyabb fenyegetések miatt az UAS-ok elleni védelem, ellentevékenység (*Counter-UAS*) eszközeinek, eljárásainak és módszereinek kutatása felgyorsult. Számos nagy védelmi ipari szereplő gyárt drónvédelmi rendszert, amely az UAV-ok – egyébként nem könnyű – detektálása mellett az azokat semlegesítő vagy megsemmisítő megoldásokat is kínálja. A drónok elleni védelmi rendszerek fejlődésének köszönhetően az UAV-ok meglepetést okozó támadó képessége néhány év múlva biztosan visszaszorul, hiszen az ellentevékenységek már ma is biztató eredményekkel kecsegtetnek, és ezen a drónok tömeges, például rajban történő alkalmazása sem változtat majd. Egy új fegyverkezési verseny kezdődött a csapásmérő (visszatérő és nem visszatérő) UAV-ok, valamint az ellentevékenységre szakosodott rendszerek között.

FELHASZNÁLT IRODALOM

3D-printed military drones 'assembled in a matter of hours'.

<https://www.imeche.org/news/news-article/3d-printed-military-drones-assembled-in-a-matter-of-hours> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)

A drónozás lépései és checklist. <https://legter.hu/blog/dron-checklist/> (Letöltés ideje: 2024. október 17.)

Airbus partners with Space Compass to serve the Japanese market with mobile connectivity and earth observation solutions.

<https://www.airbus.com/en/newsroom/press-releases/2022-11-airbus-partners-with-space-compass-to-serve-the-japanese-market> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)

Bodnár Zsolt 2023. Egyetlen vállalat kezében van a modern világ működésének kulcsa.

<https://qubit.hu/2023/07/26/egyetlen-vallalat-kezeben-van-a-modern-vilag-mukodesenek-kulcsa> (Letöltés ideje: 2024. október 17.)

CAMCOPTER S-100 UAS Selected for UK Coastguard's First SAR Missions.

<https://www.unmannedsystemstechnology.com/2020/08/camcopter-s-100-uas-selected-for-uk-coastguards-first-sar-missions/> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)

Choudhary, Mahashreveta 2019. What are various GNSS systems? Geospatial World, 20 Nov 2019.

<https://www.geospatialworld.net/blogs/what-are-the-various-gnss-systems/> (Letöltés ideje: 2024. október 17.)

Disruptív. <https://lexiq.hu/disruptiv> (Letöltés ideje: 2024. október 18.)

Dukowitz, Zacc 2023. What Are Dual Use Drones? And Why Is the U.S. One of Their Top Manufacturers? 7 February 2023. <https://uavcoach.com/dual-use-drones/> (Letöltés ideje: 2024. október 17.)

EHang AAV (Autonomous Aerial Vehicle) – The Era of Urban Air Mobility is Coming – Passenger-carrying electric vertical take-off and landing unmanned aerial vehicle: Leading urban air mobility.

<https://www.ehang.com/ehangaav/> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)

Enemark, Christian 2023. Enhanced Ethics for Military Users of Armed Drones.

<https://www.e-ir.info/2023/11/18/enhanced-ethics-for-military-users-of-armed-drones/> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)

- EO/IR Targeting System Integrated into MQ-9 Predator UAS.
<https://www.unmannedsystemstechnology.com/2020/03/eo-ir-targeting-system-integrated-into-mq-9-predator-uas/> (Letöltés ideje: 2024. október 17.)
- Fitz, Theresa; Theiler, Michael and Smarsly, Kay 2019. A metamodel for cyber-physical systems. *Advanced Engineering Informatics*, 41(2019): 9.
https://www.researchgate.net/figure/9-37-Star-topologies-and-mesh-topologies-are-suitable-for-communication-in_fig3_334308094 (Letöltés ideje: 2024. október 15.)
<https://doi.org/10.1016/j.aei.2019.100930>
- Gál Bence, Németh András 2019. Additív gyártástechnológiák katonai alkalmazásának vizsgálata, különös tekintettel a katonai elektronika területére. *Hadmérnök*, 14 (1): 231–249.
<https://folyoirat.ludovika.hu/index.php/hadmernok/article/view/142>
 (Letöltés ideje: 2024. október 15.)
<https://doi.org/10.32567/hm.2019.01.19>
- How are 'kamikaze' drones being used by Russia and Ukraine? 29 December 2023;
<https://www.bbc.com/news/world-62225830> (Letöltés ideje: 2024. október 17.)
- Introduction to the Basics of MIMO Communication Technology – MIMO Basics.
<https://southwestantennas.com/articles/introduction-to-the-basics-of-mimo-communication-technology> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)
- KNL Revolutionary Wideband HF Manpack Radio. <https://knl.fi/products/cnhf-manpack/>
 (Letöltés ideje: 2024. október 15.)
- Mahon, Tim 2023. The Loneliness of the Long-Distance Neuroscientist – AI, Machine Learning and Deep Learning in Defence. *Military Technology*, 2023/2. ISSN 0722-3226
- Mi a gépi tanulás?
<https://azure.microsoft.com/hu-hu/resources/cloud-computing-dictionary/what-is-machine-learning-platform> (Letöltés ideje: 2024. október 18.)
- Mi az a Mesh hálózati topológia? <https://br.atsit.in/hu/?p=77183> (Letöltés ideje: 2024. október 18.)
- Mit jelent az Ipar 4.0, mi jellemzi? <https://airmonitor.hu/ipar-4-0/> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)
- Négyesi Imre 2022. *A mesterséges intelligencia katonai felhasználásának lehetőségei*. Első kötet. Budapest: Zrínyi Kiadó, 206–218.
- Palik Mátyás (szerk.) 2013. *Pilóta nélküli repülés profiknak és amatőröknek*. Budapest: Nemzeti Közszerződési Egyetem. (A pilóta nélküli légi járművek katonai alkalmazása 281–289.)
- R-01 NEMERE. <https://hmei.hu/sajtoszoba/r-01-nemere-felderito-megfigyelo-pnr/>
 (Letöltés ideje: 2024. október 17.)
- The future of joint warfare and command and control.
<https://www.mrcy.com/company/blogs/jadc2-and-internet-military-things>
 (Letöltés ideje: 2024. október 15.)
- Vices, Per 2023. Software Defined Radios and Military UAS – Preventing jamming, providing secure communications, and maintaining high-throughput data capture. *Military Technology*, 2023/4. ISSN 0722-3226, 74–75.
- What is the difference between GNSS and GPS?
<https://www.mobatime.com/article/difference-between-gnss-and-gps/>
 (Letöltés ideje: 2024. október 18.)
- What is the difference between GPS Jamming and Spoofing?
<https://www.everythingrf.com/community/what-is-the-difference-between-gps-jamming-and-spoofing> (Letöltés ideje: 2024. október 15.)

Fülöp Dóra[✧]

A bosnyák¹ identitás és az iszlám kapcsolata Az európai történelem, mint identitásformáló elem jelentősége az első világháborúig

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.65

Annak ellenére, hogy Bosznia-Hercegovinában a kilencvenes évek eseményei előtt nem volt szokás az etnikai különbségek vizsgálata, a Jugoszláv háború, majd 9/11 után a muszlim világ általános stigmatizálása során a nyugati világ az európai muszlimokra is kiterjesztette narratíváját. Ahhoz, hogy az európai gyökerekkel rendelkező bosnyák identitást meghatározzuk, a tartomány török hódítása előtti időszakáig, az 1460-es évekig kell visszatekintenünk. A tanulmány célja a boszniai muszlim (bosnyák) identitás gyökereinek feltárása, az iszlámmal való kapcsolatának elemzése, illetve a közös európai múlt, mint identitásformáló elem áttekintése az első világháborúig.

KULCSSZAVAK: Balkán, Bosznia-Hercegovina, bosnyák identitás, Oszmán Birodalom

The Relationship between Bosnian Identity and Islam. The Significance of European History as an Identity-shaping Element before World War I

Although the analysis of the ethnic composition of society was not a defining characteristic in Bosnia and Herzegovina before the 1990s, after the Yugoslav wars and following 9/11, the western world started to extend its general stigmatizing narrative to European Muslims too. In order to define a Bosnian identity with European roots, the times before the Turkish conquest of the province in 1460 must be scrutinised. The aim of this study is to explore the roots of Bosnian Muslim (Bosniak) identity, to analyse its relationship with Islam, and to review the common European past as an identity-forming element.

KEYWORDS: Balkans, Bosnia and Herzegovina, Bosniak Identity, Ottoman Empire

✧ Nemzeti Közszerzői Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, doktorandusz –
University of Public Service Doctoral School of Military Sciences, PhD student;
e-mail: dori.fulop@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-5241-8199>

1 Boszniai muszlim.

Bevezetés

A Balkán sajátos szerkezetét a történelem társadalmi-politikai folyamatai évszázadokon át alakították. A különböző etnikumok múltjának elemzése során nem elég csak a történelemre összpontosítani, de a különböző etnikai, kulturális és területi tagozódást, illetve a vallás szerepét is meg kell vizsgálni, figyelembe véve a középkori és oszmán társadalmi struktúrát, a heterodoxiát² és a polarizációt. A megfigyelés és dokumentumelemzés módszertanát alkalmazó tanulmány kifejezetten a bosnyák identitás kialakulásának hátterére, a bosnyák hazaszeretetre, valamint a délszláv muszlimok sajátos azonosságtudatára fókuszál a Balkánra érkezéstől az első világháborúig.

Az iszlám a 15. század óta, az oszmán seregek keletről történő betörésétől jelen van Bosznia-Hercegovinában. Szerbiával ellentétben a bosnyákok többsége egy lassú folyamat következményeként, körülbelül két évszázados együttélést követően felvette az iszlám hitet. Az iszlám elfogadása az oszmán tudósok és szúfik³ értelmezésében az államban uralkodó jogi és teológiai gyakorlatok átvételét jelentette. Bosznia az Osztrák–Magyar Monarchia 1878-as okkupációjáig az Oszmán Birodalom része volt, amely a vallási és politikai hatalom szerves egységének elve szerint szerveződött. Az oszmán rendszerben a muszlim tudósok intézményes hierarchiája (ulama⁴, İlmiyye⁵) volt megfigyelhető, melyre a szunnita muszlim történelemben korábban nem volt példa.⁶

A délszláv muszlimok nemzeti identitásának elemzése során az etnogenezist nehezíti, hogy a szláv törzs balkáni térségbe való letelepedése során nagyszámú, különböző törzshöz tartozó bennszülött lakosságra bukkant a régióban. A kivételes etnogenetikai heterogenitást, az őslakosság szláv asszimilációját és az etnikai szimbiózist több elemzés megemlíti.⁷ A keleti és nyugati mediterrán kultúrák, a kontinentális Európa és a Földközi-tenger határán elterülő Balkán-félsziget mindig jelentős csomópontként funkcionált. Az 1. és a 6. század között a Római Birodalom közép-dunai⁸ határán, a jelenlegi Horvátország és Szerbia területén egy konfliktusokkal terhelt terület húzódott, melyen egy 2000 km hosszú katonai jelentőségű útvonal haladt keresztül a Fekete-erdőtől a Fekete-tengerig. A gyakran cserélődő lakosságnak⁹ így a 690-es évek körül már a gótok, hunok, gepidák, avarok, lombardok és alánok is

2 Heterodoxia: máshitűség, téves, hamis tan.

3 Az iszlám misztika mesterei.

4 Ulema (arab): vallástudósok gyűjtőneve.

5 İlmiye: Az İlmiye feladata a muszlim vallás propagálása, az iszlám törvények bíróságokon belüli megfelelő érvényesítésének biztosítása, valamint az oszmán iskolarendszeren belüli megfelelő értelmezése és tanítása volt.

6 Alibašić 2007. https://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/download_archive/interreligioeser-dialog/071116_albasic_bosnianislam.pdf (Letöltve: 2024. 12. 15.)

7 Rastoder 2012. <https://avesis.deu.edu.tr/dosya?id=794b237e-8c5a-4d34-8cc1-cff0e4ea55c1> (Letöltve: 2025. 01. 09.)

8 A mai Horvátország és Szerbia területe.

9 Olalde, Carrion, Mikic, Grbic, Lalueza-Fox, Reich 2023. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0092867423011352> (Letöltve: 2025. 01. 10.)

a tagjai voltak, a Római Birodalom pedig gyakran toborozta hadseregét az északi határaitól.¹⁰ A 6. és 7. században a Balkánra irányuló szláv migráció fokozatosan asszimilálta a területen élő lakosságot, és új nyelvi identitást hozott létre. A bosnyák etnogenezis a Bosna folyó forrása és felső folyása környékét elfoglaló törzsek érkezésével kezdődött, amelyek idővel ezen a területen feudális államot hoztak létre. A geopolitikai és etnikai tér bővülésével a terület a középkorban jelentős fejlődésen ment keresztül.¹¹ Boszniát a 11. században már Raškával (Szerbia) és Horvátországgal egyenragú, a Drinától a Vrbas felső folyásáig és az Adriáig terjedő államként írák le, mely szervezett kormánnyal rendelkezett, élén az uralkodó bán állt.¹² A kereszténység Boszniában részben már az 5. századtól jelen volt, a 6. században a Balkán-félszigetre érkező horvátok csak a 9. században tértek át a keresztény hitre. A társadalom egy csoportja a vallási rituáléknak csak egy részét tartotta meg, az ismeretek hiánya pedig lehetővé tette különféle eltérések és helyi gyakorlatok létrejöttét.¹³ A bosnyák történelem Kulin bán uralkodásával (1180–1204) kezdődött, aki a raguzai kereskedőházzal kötött egyezményen (Kulin bán Charta) megerősítette a tartomány szárazföldi és tengeri szállításban betöltött szerepét. Az ország fellendülését számos nyugati hatalom kísérte figyelemmel, miközben a katolikus egyház aggodalmát fejezte ki a bán segítségével terjedő eretnokség miatt.¹⁴ A nyugati világ keresztény értékeitől való eltéréseket, az egyedülálló szertartásokat és a manicheizmust a keresztény egyház üldözendőnek tartotta, és híveit a bogumil/patarénus jelzővel illette. Egyes kutatások szerint a neomanicheista tanok boszniai kereskedők útján jutottak Bizáncból Boszniába, és tartománybeli terjedését a 10. század végére teszik.¹⁵ A 11. századtól Bosznia a bogumil tanokat követők menedékévé vált. Mivel Kulin bán boszniai uralkodó halálát követően a hithű katolikus államvezetés ellenére is terjedt az eretnokség, IX. Gergely pápa 1229-ben a boszniai bogumil eretnekek és az ortodox szlávok közötti térítés céljából megalapította a Szerémi Püspökséget.¹⁶ A fogadalmat tett keresztéseket az eretnekek elleni harcra is fel lehetett használni, ennek érdekében IX. Gergely 1238-ban levelet írt a pécsváradi bencés apátnak, melyben a boszniai püspök eretnekek kiirtására vonatkozó megbízásáról tájékoztat.¹⁷ A középkori háborús ideológiák kedvelt eszköze volt a vallás, melyben a hit az erőszak alkalmazását is legitimálta.¹⁸ Hasonló jelenség figyelhető meg Bosznia-Hercegovinában az 1992–1995 közötti háborúban, ahol a vallási vezetők tömegeket voltak képesek megmozgatni, és jellemzően a vallás határozta meg az etnikai tisztogatásokat is.

¹⁰ Uo.

¹¹ Imamović 2003, 315–329.

¹² Uo.

¹³ Kriještorac 2022, 45.

¹⁴ Muzej Bosanskog Kraljevstva: Ban Kulin. <https://muzejbosanskogkraljevstva.ba/en/ban-kulin-2/> (Letöltve: 2025. 01. 10.)

¹⁵ Ternovác 2013. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/85129/Micae%20Mediaeveles%20III_pdfa-62-73.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2024. 12. 15.)

¹⁶ A Magyar Katolikus Egyház történeti kronológiája. <https://regi.katolikus.hu/kronologia.php?h=313>

¹⁷ Borosy 1996. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00081/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1996_02_011-054.pdf (Letöltve: 2025. 01. 03.)

¹⁸ Boda 2023a, 43.

Bár egyes vélemények szerint a boszniai bogumilok szervezetei az intézményesítés jeleit mutatták, a keresztes háborúk hátterében valószínűleg a magyar érsekség Raguzából Splitbe (Spalato) helyezése,¹⁹ és területszerzési érdekek is húzódtak.²⁰ III. Ince pápa manicheizmus elleni fellépését²¹ az 1234 és 1239 között zajló keresztes hadjárat követte.

A keresztes háború nagy gyűlöletet hagyott maga után a magyarok és a katolicizmus iránt. Vélhetőleg ekkor, a keresztes hadjáratok után születtek meg a nativistá mozgalmak a független bosnyák egyházat, amely már saját hierarchiával rendelkezett, és amelyben a katolikus elemek keveredtek a saját hagyományokkal, valamint a manicheizmus²² és a dualizmus a Balkánon fellelhető elemeivel.²³ Ez a fajta bogumil dualista rendszer megszilárdult a társadalomban és a keresztes hadjáratok nyomására mély etikai és társadalmi gyökerekkel rendelkező erkölcsi erővé fejlődött, amellyel megalkotta a bosnyákság fogalmát.²⁴ Az eretnekség, mint politikai tényező ugyan nem létezett, erkölcsi dimenziója ugyanakkor döntő befolyást gyakorolt a boszniai nép szellemiségére. Bosznia keleti határán az ortodoxia kezdett erősödni, az oszmán invázió elől menekülő lakosság közben nyugat felé vonult, ahol a boszniai keresztények mellett nagy számban kezdtek megjelenni a katolikusok is,²⁵ így az oszmán hódítás idején Bosznia népe olyan szlávok közössége volt, akik három valóslási csoporthoz tartoztak.

A boszniai egyház a Boszniai Királyság idején

A boszniai patarénusokkal és az oszmánokkal jó kapcsolatot ápoló korábbi királyok után Stjepan Tomaš (1443–1461) lett az uralkodó, aki ellenezte a nagyszámú bogumil egyház létezését, és a boszniai egyház elnyomására templomok, kolostorok építésébe kezdett. A nemesség egy része felismerte, hogy a boszniai kormányzat nem képes egyedül megszervezni a védelmét, így a magyarok és a pápa segítségével bízva megkeresztelkedett. 1459-ben Tomaš felszólította a boszniai lakosságot, hogy térjen át a katolikus hitre, vagy vándoroljon ki, melynek hatására 12 000 ember vette fel a katolikus hitet. Stjepan Tomaš Stjepan Tomašević követte a trónon (1461–1463), aki boszniai ferenceseket küldött Rómába, és segítséget kért a magyaroktól egy esetleges oszmán támadás visszaverésében. Tomašević 1462-ben levélben kérte II. Piusz pápa támogatását, illetve megkoronázását.²⁶ A pápa – látva az Oszmán Birodalom balkáni terjeszkedését – követői útján megkoronázta a boszniai királyt. Mátyás király aggodalmát

19 Ternovác 2016. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/84991/Micae%20Mediaevales%20V_pdfa-216-229.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2025.01.04.)

20 Malcolm 2019.

21 Boda 2023, 48.

22 Iráni, buddhista és keresztény elemekből vegyített, szinkretista vallás.

23 Fine 1975, 148–149.

24 Šabanović 1982, 197.

25 Uo.

26 Radišić 2016, 18. <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:605/datastream/PDF/view> (Letöltve: 2025. 02. 09.)

fejezte ki, amiért Bosznia jogilag egyenlővé vált országával és függetlenné vált Magyarországtól.

Tomašević megkezdte az ország védelmének tervezését, szövetségesei támogatásának hiányában azonban nem volt képes ellenállni az 1463-ban bekövetkezett oszmán támadásnak.

Oszmán hódítás

A 14. század közepétől a balkáni országok oszmán támadás alá kerültek. A fokozatos hódítás a 14. század utolsó évtizedétől 1463-ig, a Boszniai Királyság II. Fatih Mehmed szultán általi megdöntéséig tartott.²⁷ A Boszniai Királyság megszűnése azonban nem jelentette Bosznia, mint geopolitikai fogalom eltűnését. A terület hódítása után az oszmán erők létrehozták a boszniai szandzsákot²⁸ a Királyság középső és délkeleti részén, melynek központja Szarajevó volt.²⁹ További hódításaikat követően az Oszmán Birodalom 1470-ben létrehozta a Hercegovinai Szandzsákot, 1483-ban a Zvorniki Szandzsákot, majd a mohácsi csata és Szlavónia elfoglalása után létrejöttek a Požega, Čazman és Krk szandzsákok. A beglerbégek³⁰ által vezetett katonai-közigazgatási egységeknek, az „udj” szandzsákoknak³¹ külön katonai, határvédelmi funkciója is volt.³²

Az oszmán hatalomátvételt követően az újonnan bevezetett rendszer politikai stabilitást hozott a régióba. 16. századi utazók feljegyzéseiben katolikusok, ortodoxok és muszlimok jelenlétét említik, ami arra utalhat, hogy az önálló bosnyák egyház már nem játszott szerepet a helyi ügyekben.³³ A 17. század elejére a muszlimok egyértelműen többségben voltak Boszniában.

Egyes narratívák a bosnyák identitás kialakulását az iszlámra való tömeges áttérésben határozzák meg, melyben a magyarokkal és a pápával szembeni ellenségeskedést jelölik meg az iszlamizáció katalizátoraként, de amint azt a történelem során megfigyelhettük, a kapcsolat nem szükségszerű. Kétségtelen, hogy a balkáni muszlim közösségek sikeres kialakításához nélkülözhetetlen tényező volt az Oszmán Birodalomnak a lakossághoz való sajátos hozzáállása. A Birodalom az integráció során szembesült az ország sajátosságaiból adódó vallási és etnikai sokszínűséggel, és a muszlim identitás megteremtését sikerrel kapcsolta össze az Oszmán Birodalom társadalmi, politikai és kulturális gyakorlatával. Az alkalmazott eszközök nem akadályozták az integrációs folyamatokat, sőt, inkább ösztönözték a különböző hagyományok ötvözését, mely végül a balkáni muszlim identitás kialakulásához vezetett. Míg Anatólia régióiban az iszlámra való áttérés törökösödéshez vezetett, Boszniában

²⁷ Muhić 2011.

²⁸ A szandzsák az Oszmán Birodalomban a vilajet (helytartóság) kisebb területi egységeinek a neve, a magyar vármegye megfelelője.

²⁹ Muhić 2011.

³⁰ Az oszmán birodalom tartományainak legmagasabb rangú tisztségviselője, a tartományban szolgáló haderő és hivatali kar feje, minden katonai és polgári igazgatási hatáskör előjárója.

³¹ A török *udj* szó határt, az oszmán uralom alatt határvédő katonai állomást.

³² Oruç 2009. (Letöltve: 2025. 01. 10.)

³³ Seferović 2006.

1. ábra.
Bosznia Szandzsák 1604-ben³⁴

a lakosság saját hagyományait is megtartotta.³⁵ Az Oszmán Birodalom a nyugati feudalizmussal ellentétben a patrimonális elvre támaszkodva, felülről lefelé irányuló struktúrára szervezve a szultán irányítása alatt működött. A társadalom két osztályra bontva aszerkeztől (vallási és végrehajtó hatalommal rendelkező felső osztály) és reayakból (muszlim és nem muszlim alattvalók alsó osztály) állt.³⁶ Az Ottomán Birodalom további két csoportra, muszlimokra és nem muszlimokra osztotta társadalmát. A muszlimok különböző csoportokra bontva léteztek, az iszlám azonban egyetlen egységként fogadta el létezésüket.³⁷ A nem muszlimokat további két csoportra, pogányokra és a könyv népére osztották. Ez utóbbi magában foglalta a keresztényeket, a zsidókat, illetve a zoroasztrianusokat.³⁸ Kezdetben a nem muszlimok körülbelül húsz etnikai csoportból származtak, közülük a bosnyákok 90%-a áttért az iszlámra.³⁹ Az együtt élő muszlim és nem muszlim lakosság közötti társadalmi és interkulturális kommunikációt az uralkodó kultúrába való asszimilációja iránti kényszer alapozta meg.

34 Popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine – jasan dokaz o velikom procentu širenja Islama među stanovništom. <https://bosnae.info/index.php/popis-bosanskog-iz-1604-godine-jasan-dokaz-o-velikom-procentu-sirenja-islama-medu-stanovnistom-2> (Letöltve: 2025. 01. 12.)

35 Muhić 2011.

36 Rastoder 2012. <https://avesis.deu.edu.tr/dosya?id=794b237e-8c5a-4d34-8cc1-cff0e4ea55c1> (Letöltve: 2025. 01. 09.)

37 Kriještorac 2022.

38 A zoroasztrizmus vagy egyéb nevein: zoroasztrianizmus, mazdaizmus, a világ egyik legrégebbi, máig létező vallása, amely az Iráni-félföldön keletkezett. Muhić 2011.

39 Uo.

Társadalmi-politikai berendezkedés

Az Oszmán Birodalom társadalmi rendjét törvények (kanuni) szabályozták, amelyek az iszlám társadalom- és államfelfogáson alapultak. Az Oszmán Birodalom társadalmi rendje szorosan kapcsolódott az oszmán állam eszméjéhez és annak fejlődéséhez. A Birodalom fejlődésével és felemelkedésével megváltozott az oszmán államfelfogás, annak társadalmi szerkezete, amely az általános jellemzők mellett számos helyi sajátossággal is bírt. Az Oszmán Birodalom megalakulásától kezdve az iszlám védelmét és terjesztését tekintette legfontosabb feladatának, így az évszázadok során az utolsó betűig betartotta a saría törvényeket. A törvényhozó hatalom és a közigazgatás kezdetben az ulema⁴⁰ kezében volt, aki többségében az iszlám háterszág fejlett kulturális központjából származott, de a 16. században már anatóliai központokból, valamint Perzsából és Egyiptomból érkezett magasrangú tisztviselők elnyomták a helyi ulemát. Az új vezetők régi, közel-keleti hagyományokat és az állam- és közigazgatás modern felfogását hozták az új birodalomba. Az ulema új adminisztratív intézkedéseket, kataszteri és adónyilvántartást vezetett be, hogy a pénzügyi politika az állami bevételek folyamatos növekedését szolgálja.⁴¹

A társadalom élesen bírálta a rabszolgamunka intézményének fenntartását, melyben a toborzás is a hadifoglyok közül zajlott, és ezzel az államigazgatás csapdájává vált. A szultán és az általa képviselt állam fenntartásához szükség volt egy önálló hadseregre. Ennek fenntartása háborús és békés körülmények között is jelentős anyagi forrásokat igényelt, melyeket csak az adók beszédéséből tudtak finanszírozni. A Birodalom felismerte, hogy az adók beszédése csak akkor lehetséges, ha a lakosságnak van elég pénze az állammal szembeni fiskális kötelezettségek teljesítésére.

Az iszlamizáció alapjai

A boszniai oszmán örökség körül éles viták alakultak ki. Téves lenne azt a következtetést levonni, hogy a bosnyákság iszlámra való áttérése nem több mint civilizációk összecsapása, melyben a nyugati (keresztény) világ áll szemben a keleti (muszlim) perspektívával.⁴² Az iszlám elfogadásának legintenzívebb időszaka az oszmán uralkodó első százötven éveire tehető. Az iszlám gyors terjedése nem pszichológiai vagy fizikai kényszer eredménye, hanem azoknak a körülményeknek összessége, amely a modern világot, a civilizációt hozta el a bosnyákság számára. A keleti városi élet hagyományaira épülő oszmán tradíciók megnövelték a boszniai nép anyagi és szellemi igényeit, ami új minőséget hozott a mindennapokba.⁴³ Aki akarta, önként felvette az iszlámot, de nem alkalmaztak erőszakot a hitükben maradottak ellen. A vallásszabadság mindenki számára garantált volt mindaddig, amíg megfizette a haradzot.⁴⁴

40 Az ulema alapvető funkciója a saría – az iszlámon alapuló jog – ismeretében, annak alapján történő ítélkezés illetve a vallástudományok művelése és tanítása.

41 Imamović 2006.

42 Muhić 2011.

43 Imamović 2006.

44 A nem muszlim alattvalóktól szedett fejadó.

Fatih szultán Konstantinápoly elfoglalása után kiadott első okiratai között szerepelt egy ünnepi oklevél, amely II. Genadiját nevezte ki az ortodox egyház pátriárkájának, de rabbi kinevezéséről a boszniai ferencesek számára biztosított vallásszabadságról is vannak feljegyzések.⁴⁵

Hadsereg

Az Oszmán Birodalom jól szervezett, intézményesített katonai erővel rendelkezett, így az iszlamizáció folyamata szorosan összefüggött az úgynevezett „devşirme”, azaz „gyűjtő” rendszerrel. Ennek keretében Európa meghódított területeiről gyerekeket küldtek Isztambulba, ahol megkezdtek vallási, erkölcsi és katonai nevelésüket. Ők később oszmán gyalogezredbe (janicsárok) vagy a szultán személyes szolgálatába kerültek, de előfordult, hogy állami intézmények kiszolgálására oktatták őket.⁴⁶ Egyes kutatások szerint mégsem ez tekinthető a boszniai térhódítás fő tényezőjének. Imamović arra hívja fel a figyelmet, hogy mivel a devşirme a 16. század második felében élte tetőfokát, az 1500-as évek első felében nem lehet az iszlámra való áttérés fő felelősségének tekinteni, Boszniából ráadásul csak azok a gyerekek mehettek katonának, akiknek a családjuk beleegyezett a szolgálatba.⁴⁷

Tény ugyanakkor, hogy biztosított volt a katonai elit nevelése, mely az erődítmények építése és megerősítése mellett a katonaság mindennapi ellátását biztosító földbirtokosok és kereskedők támogatásával minden szükségletet képesek voltak kielégíteni. A janicsár csapatok közül kerültek ki a katonai vezetők, akik katonai szolgálataikért cserébe hatalmas földterületek feletti ellenőrzést kaptak a szultántól. Az így keletkezett földbirtokosok közül néhányan kereskedővé váltak, és ellátták a katonákat élelmiszerrel. Kezdetben a janicsárokat a lakosság teljes köréből sorozták be, végül olyan nemesi réteg alakult ki, amelyben a vezetés és a föld tulajdonjoga is öröklődött.⁴⁸

Mecsetek és medreszék megjelenése

Bosznia 1463-as elfoglalása után ott is bevezették az Oszmán Birodalom oktatási rendszerét, melyet kezdetben a Birodalom törvényei szabályoztak. Ekkor alapították meg az első könyvtárakat, mecseteket és medreszéket, amik később a tudomány mérföldköveivé váltak az országban. Megnyílt az első iskola a kelet-boszniai Fočában, de száznál is több iskola működött Szarajevóban is.⁴⁹ A gyerekek 4 éves, 4 hónapos és 4 napos koruktól kezdtek részt venni a mektebeken,⁵⁰ majd a kései oszmán időszakban kötelezővé vált az oktatás. Bár nem volt a nyelvhasználatra vonatkozó szabályozás, az iskolákban a boszniai muszlimok anyanyelvüket és az arabot használták,

⁴⁵ Imamović 2006.

⁴⁶ Malcolm 1995, 61.

⁴⁷ Imamović 2006.

⁴⁸ Kriještorac 2022.

⁴⁹ Mulalić, Topcu, Muhasilović 2022, 359.

⁵⁰ Mohammedán iskola, hol a gyermekeket rendszerint csupán a koránra s a vallás elemeire oktatják.

az ortodox keresztények a cirill ábécét, a zsidók pedig a héber nyelvet. Az Oszmán Birodalom összesen 665 medreszét létesített a Balkánon, ebből 98-at Boszniában.⁵¹ A medreszék voltak az arab nyelvészet és az iszlám tudományok központjai, ahol logikát, filozófiát, jogot, valamint hadísz⁵² tanulhattak a fiatalok. Az oktatás és az iszlám megkövetelte a napi öt imát, melyhez szigorú tisztálkodási feltételek is társultak.

Elmondhatjuk, hogy a Birodalom érkezésével nem csak az anyagi civilizáció fejlődött, de a szellemi kreativitás különböző formái is virágoztak a bosnyákok körében. Mindez a kreativitás magán viseli az iszlám civilizáció és gondolkodás történelmi nyomait, igazodva a bosnyák európai léthez és nyelvhez, melyben a vallási tapasztalat a Hanafi jogtudományi iskola tanításain és gyakorlatain alapul.

Az osztrák–magyar közigazgatás és az iszlám

A boszniai muszlimok helyzete drámaian megváltozott 1878-ban, az állam Osztrák–Magyar Monarchia általi okkupációja során, amely felkészületlenül érte a helyi közösséget. A kezdeti migrációt követően a többség a maradás mellett döntött és az új politikai rendszer mentén kezdett szerveződni. Az osztrák–magyar hatóságok támogatták a helyi hagyományok tiszteletben tartását, miután az 1879-ben aláírt Isztambuli Egyezményben⁵³ erre kötelezettségeket vállaltak. A szerződés szerint az Osztrák–Magyar Monarchia vallásszabadságot biztosít minden felekezetnek – különösen a muszlimoknak – biztosítja a bosnyákok tisztaságának, becsületének, erkölcsének, szokásainak és vallási szertartásainak biztonságát.⁵⁴

A klasszikus iszlám jogi gondolkodás elvileg az iszlám államon belüli vezetés kérdését tárgyalja, azaz egy olyan államban, amelyben a lakosság többsége muszlim, és ahol az állam legitimitását az iszlám doktrínából nyeri. 1882-ben a császár kinevezte az első *Rais l-Ulamát*,⁵⁵ vallási vezetőt, miután az bosnyák elit petíciót nyújtott be az osztrák–magyar hatóságokhoz, hogy engedélyezzék számukra vallási vezető kijelölését, aki a vallási ügyekben hivatott eljárni.⁵⁶ A vallási vezető kinevezésével megalakult az Ulama Tanács (*Majlis ulama*), amely négy *alimból*⁵⁷ és az elnöklő Rais-I-ulamából állt. Ezzel megalakult a bosnyák nemzeti vallási tanács, amely elszakadt isztambuli központjától (*meshihat*).⁵⁸ Mivel az Oszmán Birodalomban a muszlimok nem rendelkeztek az államtól elválasztott vallási intézménnyel és felekezetekkel, nehezebben fogadták a hatalomváltást, mint a nem muszlim közösségek, akiknek vallásgyakorlásuk továbbra is zökkenőmentes volt. Az újonnan elfoglalt területeken az osztrák–magyar hatóságok a politikai és vallási hatalom strukturális és funkcionális

51 Uo. Mulalić Topcu, Muhasilović 2022.

52 Mohamed próféta hagyományai.

53 Convention between Austria-Hungary and Turkey, relative to the Occupation of Bosnia-Herzegovina, signed at Constantinople, 21 April 1879.

54 Can 2012, 49.

55 Főimám.

56 Alibašić 2007. https://www.akademie-rs.de/fileadmin/user_upload/download_archive/interreligioeser-dialog/071116_albasic_bosnianislam.pdf (Letöltve: 2024. 12. 15.)

57 Vallástudós (többszáma: ulema).

58 Islamic Community in Bosnia and Herzegovina. <https://islamskazajednica.ba> (Letöltve: 2025. 01. 10.)

megkülönböztetésére épültek, ezért a muszlimok ezeken a kereteken belül voltak kénytelenek új intézményi irányvonalat kijelölni ügyeik intézésére. Erre kínált megoldást a Hanafi jogi iskola, melynek analógiái az új hatalom gyakorlati véleményén és érdekein alapultak. Politikai szempontból a Monarchia érdekelt volt abban, hogy a bosnyákokat minden tekintetben elválassza Isztambultól, ezért támogatta az önálló egyházi intézményrendszer kialakítását. Miután *Sheik al-Islam*⁵⁹ hivatala és a *Waqf*⁶⁰ felelős minisztérium megszűnt, a muzulmán arisztokrácia az újonnan létrehozott állammal kialakított jó kapcsolatban és az ország megszilárdításában volt érdekelt. 1909-ben kihirdették az iszlám vallási és waqf-maarif ügyek autonóm kormányzására vonatkozó statútumát, amely feljogosította a bosnyákokat arra, hogy önállóan irányítsák vallási ügyeiket.⁶¹ A bosnyákok a vallási és oktatási autonómiáért folytatott harc és az osztrák–magyar hatalom nyomása révén sajátos vallási igazgatási rendszert hoztak létre, amely lehetővé tette a más balkáni muszlim közösségektől eltérő megoldásokat.

Hanafi Iskola és a nem muszlim vezetésű állam

A Hanafi Iskola (*madhab*) egyike a szunnita iszlám jog rendelkezésével és a jogi érveléstechnikával foglalkozó ágak.⁶² Más szunnita iskolákhoz hasonlóan az analóg érvelést (*giyast*) alkalmazza a jogi érvelés során, nagymértékben támaszkodik ugyanakkor a személyes tapasztalatra (*ra'y*), és előnyben részesíti a jogi preferencia (*istihsan*) használatát. Ez utóbbi jelentősége abban rejlik, hogy bizonyos körülmények között enyhítheti a szigorú jogi érvelésből fakadó durva következményeket, így alkalmazása – értelmezéstől függően – a méltányosság elvein alapul.⁶³ A hanafi doktrínákat mindig a legrugalmasabb, legliberálisabb jogi iskolaként tartották számon, ideértve a büntetőjog, a házasság, a nem muszlimokkal való bánásmód, a szabadságjogok, illetve a tulajdon területét.⁶⁴ A Hanafi Iskola értelmezése szerint az iszlám az értelem vallása, melynek posztulátumai⁶⁵ általánosan elismert és tudományosan megalapozott igazságokkal alátámaszthatók. Ebben az értelemben követői minden vallási fundamentalizmust, mint a törvényhez való vak ragaszkodást elutasítanak.⁶⁶ A Hanafi Iskola a 6. és 12. század között alakult ki, és az iszlám válaszában tekinthető a nem iszlám vezetésű államok kialakulására. Eredete két iszlám, nem arab szunnita muszlim nevéhez, Abu Hanifahoz és Al Maturidihoz köthető. Mivel mindketten

59 Az Oszmán Birodalomban a cím a főmuftit jelölte, aki az állam által kinevezett ulámák hierarchiáját felügyelte. Az oszmán sejk al-Iszlám számos funkciót látott el, többek között tanácsot adott a szultánnak vallási kérdésekben, legitímálta a kormány politikáját, és bírákat nevezett ki.

60 A Waqf az iszlám törvények hatálya alá tartozó, át nem ruházható vallási adomány, amely jellemzően vallási vagy jótékonyági célú épületet vagy ingatlant érint.

61 Uo. Islamic Community in Bosnia and Herzegovina.

62 Dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska 2016, 166–173.

63 Warren 2013. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195390155/obo-9780195390155-0082.xml> (Letöltve: 2025.01.05.)

64 Uo.

65 Valamely gondolati rendszer alapját képező, szükségképp igaznak tekintett állítások egyike.

66 Alibašić 2007.

Mohamed próféta tanítványaitól, Medinától és Mekkától távoli helyekről származtak, racionalitást, tapasztalati elemeket alkalmaztak a vallással kapcsolatos döntéseikben.⁶⁷ A Hanafi doktrína előírásai szerint kötelező a dzsemaiban (közösség) végrehajtott salah (szalát), vagyis az ima, különösen a Salat al-Jumu'ah⁶⁸ és a Salat-al-Eid,⁶⁹ valamint az iszlám bírák (*khadiyas*) kinevezése. A muszlim kisebbségeknek meg kellett őrizniük autonómiájukat (a saría alkalmazása személyes ügyekben), ami többségében a nem muszlim államok számára is elfogadható volt.

A hanafita ideológia megkülönböztette a Sariát alkalmazó iszlám területeket (*Dar al-Islam*) a szekuláris államoktól. A török ideológia szerint a *Dar al-Islam* lehetővé teszi az iszlám szabad gyakorlását, a muszlim hit többségi megnyilvánulását. A *Dar al-Harb* ezzel szemben a „háború háza”, ahol az iszlámot nem lehet üldöztetés nélkül gyakorolni.⁷⁰ Ennek köszönhető, hogy az Oszmán Birodalom a háborúk során arra törekedett, hogy a meghódított területeket a *Dar al-Islam*ba bevonja.

Az iszlám államon kívüli létezés kérdéseire adott bosnyák értelmiségi reakciók elemzéséhez fontos kiemelni, hogy Bosznia jogállása az osztrák–magyar uralom alatt jelentős változásokon ment keresztül. Az ország nemzetközi helyzetében bekövetkezett változások hatással voltak a nem muszlim uralomra adott muszlim válaszokra is.

Tuzla (Kelet-Bosznia) muftija, Mehmed Tefik Azapagic 1884-ban adta ki *Risala fi al-hidjra* arab nyelvű tanulmányát, melyet valószínűleg a vallástudósoknak szánt, és amelyet 1886-ban törökre fordítva a társadalom szélesebb körben is megismerhetett. A tanulmányban Azapagic a Korán nem muszlim országban történő alkalmazására mutatott alternatívákat a bosnyákok számára, illetve a Monarchia területén maradásra ösztönözte a muszlim társadalmat.⁷¹ Annak ellenére, hogy a szultán közvetlen felügyelete alatt muszlim bevándorlási iroda jött létre, Tuzla muftijának tanulmánya kellő erőt adott a bosnyákoknak ahhoz, hogy jelentősen csökkenjen az oszmán államba irányuló migrációs hullám. Az 1992–1995 közötti jugoszláv háború idején, amikor a bosnyák lakosság fele kénytelen volt elhagyni hazáját, Azapagic nézetei újra aktualitást nyertek.⁷²

Magyar–török közeledés

Az első világháború során az Osztrák–Magyar Monarchia és Törökország szövetségessé váltak, így az egykori oszmán területekről származó katonák egy része is a Monarchia oldalán harcolt. 1914-ben Havass Rezső egy muszlim mecset építése iránti indítványt nyújtott be a fővárosi közgyűléshez, hogy ezzel Budapest a Monarchia bosnyák katonái előtt tisztelegjen, illetve kielégítse vallási igényüket.⁷³

⁶⁷ Kriještorac 2022.

⁶⁸ Pénteki ima a gyülekezetben.

⁶⁹ Szent ünnepi ima.

⁷⁰ Boda 2023b, 28.

⁷¹ Can 2012, 55.

⁷² Can 2012.

⁷³ Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1914–19. 1914. december 16. rendes közgyűlés jegyzőkönyve.
https://library.hungaricana.hu/hu/view/BPSZKJ_1914/?pg=691&layout=s (Letöltve: 2025. 01. 12.)

Nem új tervet vetek fel, hanem egy, már több ízben kifejezésre jutott gondolatnak megvalósítását indítványozom, mert arra a mostani időt a legalkalmasabbnak tartom.

Arról a gondolatról beszélek, amely Budapesten egy muzulmán imaháznak (dsáminak) létesítését célozza. Ez oda kapcsolódik Gül Baba sírjának kormányunk részéről műemlékké történt nyilvánításához.

Budapesten állandóan mintegy kétezer mohamedán vallású hívő tartózkodik. Bosnyák katonák, albán kézművesek és munkások s a Balkán különböző vidékéről való iskolai tanulók. Már több ízben felhangzott a panasz, hogy ezek templom hiányában vallási buzgóságuknak nem felelhetnek meg. Különösen a mostani háború kezdetén tapasztalhattuk ezt, amidőn itt állomásozó mohamedán vallású bosnyák katonáink, harcba vonulásuk előtt templomi ájtatosság után áhítoztak, s mélyen fájalták, hogy annak kielégítése nélkül kellett innen távozniok.

2. ábra.

Részlet a fővárosi közgyűlés 1914. december 16-i jegyzőkönyvéből⁷⁴

1912. július 12-én Ausztriában kihirdették az iszlám vallást elismerő törvényt (Anerkennung der Anhänger des Islam nach hanefitischem Ritus als Religionsgesellschaft), majd erre hivatkozva 1916. évi XVII. törvényével a magyar kormány is teljes jogúnak ismerte el a muzulmán vallást.⁷⁵

Az osztrák törvény a Boszniában jellemző Hanafita Iskola hagyományait tekintette iszlámnak, míg a magyar kormány a teljes iszlám elfogadására törekedett. Kimondta ugyanakkor, hogy a magyarországi mohamedán szervezetek alkalmazkodhatnak a boszniai egyház struktúrájához.⁷⁶ Annak ellenére, hogy a jogi alapokat megteremtették, az első világháborút követően sokáig nem történt érdemi előrelépés a magyarországi iszlám területén. Az iszlám hitélet 1931-ben, a bosanska krupai (Bosznia-Hercegovina) születésű, korábban katonaként és tábori imámként is szolgáló Durics Husszein Hilmi budai főmuftivá történő kinevezésével kezdett fellendülni.⁷⁷

Miközben Ausztriában és Magyarországon erősödött az iszlám, az első világháború idején a muszlim lakosság száma drasztikusan csökkent Boszniában. Tíz év alatt mintegy 25 000 fővel csökkent a bosnyákság száma, miután jogaik erősen csorultak és a kialakult helyzetet sokan a helyi muszlimok kifosztására használták fel.⁷⁸

⁷⁴ Uo. Közgyűlés jegyzőkönyve.

⁷⁵ Iszlám 100 – Tudományos konferencia az iszlám 1916. évi magyarországi elismerésének 100. évfordulóján Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Vallástudományi Központ. <http://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/izlamkonf/Elo%CC%8Bado%CC%81k%20e%CC%81s%20o%CC%88szefoglalo%CC%81k.pdf> (Letöltve: 2025. 01. 12.)

⁷⁶ Szalai 2010. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2010-4/593-602_szalai.pdf

⁷⁷ Magyar Katolikus Lexikon.

<https://lexikon.katolikus.hu/M/muszlimok%20Magyarorsz%C3%A1gon.html> (Letöltve: 2025. 01.3.)

⁷⁸ Imamović 2003, str. 315–329, 323.

Következtetés

A bosnyák identitás önmagában nem, csak azokhoz a népekhez viszonyítva meghatározható, melyekkel a történelem során a hagyomány és kultúra, a nyelv és az életér összeforrott. Elmondhatjuk, hogy a bosnyákság olyan délszláv eredetű csoport gyűjtőfogalma, amelyben a nép tagjait sajátos vallási, más délszláv népektől eltérő kulturális és történelmi tapasztalatai kötnék össze egymással. Bosznia 1878-as okkupációjától a mai napig olyan identitásformáló eseményeknek lehetünk tanúi, melyek a bosnyák társadalmi csoportot nem csupán a szekularizáció irányába tolta el, de politikai-gazdasági szempontból is meghatározta működését. Idővel a bosnyák identitás a területi integritással is azonosult, így bár Bosznia-Hercegovina lakossága etnikailag, vallásilag és társadalmilag sem homogén, a boszniai muszlim társadalom a délszláv etnikum részeként, a boszniai államiság és a bosnyák kulturális gondolkodás sajátos terében határozza meg magát, melynek az iszlám mellett az európai azonosságtudat is része.⁷⁹

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Alibašić, Ahmet 2007. The Profile of Bosnian Islam and What West European Muslims Could Benefit from It. https://www.akademier.rs.de/fileadmin/user_upload/download_archive/interreligioeser-dialog/071116_albasic_bosnianislam.pdf (Letöltve: 2024. 12. 15.)
- A Magyar Katolikus Egyház történeti kronológiája. <https://regi.katolikus.hu/kronologia.php?h=313> (Letöltve: 2025. 01. 25.)
- Binder Tamás (szerk.) 2022. *Bosznia-Hercegovina, a mesélő emberek földje*. Budapest: Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat.
- Boda Mihály 2023a. A háborús ideológiák története – A háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig. Budapest: Ludovika Kiadó.
- Boda Mihály 2023b. Az oszmán török háborús ideológia és a Magyar Királyság. In: „Zászló alá magam csaptam fel” Ünnepi tanulmányok a 65 éves Csikány Tamás dandártábornok tiszteletére. Szerk. Kiss Péter, Petrik Iván és Toldi Lóránd. 25–36. Budapest: Ludovika Kiadó.
- Borosy András 1996. *A kereszties háborúk és Magyarország*. Budapest: Argumentum Kiadó. https://epa.oszk.hu/00000/00018/00081/pdf/EPA00018_hadtortenelmi_1996_02_011-054.pdf (Letöltve: 2025. 01. 03.)
- Bringa, Tone 1997. *Biti musliman na bosanski način: identitet i zajednica u jednom srednjobosanskom selu*. (Biblioteka Dani) Sarajevo: Dani.
- Budapest főváros törvényhatósági bizottsága közgyűlési jegyzőkönyvei 1914–19. https://library.hungaricana.hu/hu/view/BPSZKJ_1914/?pg=691&layout=s (Letöltve: 2025. 01. 12.)
- Can, Mehmet 2012. *Austria-Hungary Dynasty Period in Bosnia*. Sarajevo, 2012.
- Communities and Cultures, Conference Proceedings. Sarajevo, 16–18 October 2009.
- Convention between Austria-Hungary and Turkey, relative to the Occupation of Bosnia-Herzegovina, signed at Constantinople, 21 April 1879.
- Fine, John 1975. *The Bosnian Church Its Place in State and Society from the Thirteenth to the Fifteenth Century*. New York: Columbia University Press.
- Imamović, Mustafa 2003. Bošnjački etnos: identitet i ime. *Prilozi*, 32 (Sarajevo, 2003). 315–329.
- Islamic Community in Bosnia and Herzegovina <https://islamskazajednica.ba> (Letöltve: 2025. 01. 10.)

⁷⁹ Padányi 2004.

- Islám 100 – Tudományos konferencia az iszlám 1916. évi magyarországi elismerésének 100. évfordulóján. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar Vallástudományi Központ <http://vallastudomany.elte.hu/sites/default/files/islamkonf/Elo%CC%8Bado%CC%81k%20e%CC%81s%20o%CC%88sszefoglalo%CC%81k.pdf> (Letöltve: 2025. 01. 12.)
- Kriještorac, Mirsad 2022. *First Nationalism then Identity On Bosnian Muslims and Their Bosniak Identity*. University of Michigan Press.
- Malcolm, Noel 2019. *Useful enemies: Islam and the Ottoman empire in Western political thought, 1450–1750*. Oxford University Press.
- Muhić, Ferid 2011. The Otoman legacy as a common layer of the Balkan muslim Identities. In: *Surviving Elements of Ottoman legacy in the Balkans in Non-Muslim Communities and Cultures*. Conference Proceedings. Sarajevo, 16–18 October 2009. Edited by: dr. Halit Eren. 29–38. Sarajevo: Arka Press.
- Mulalić, Muhidin; Topcu, Emel; Muhasilović, Jahja 2022. *The Western Balkans Cooperation, Geopolitics and Economic Transitions and Relations*. Sarajevo: International University of Sarajevo.
- Mustafa Imamović 2006. *Historija Bošnjaka*. Sarajevo: Bošnjačka Zajednica Kulture Sarajevo.
- Muzej Bosanskog Kraljevstva: Ban Kulin. <https://muzejbosanskogkraljevstva.ba/en/ban-kulin-2/> (Letöltve: 2025. 01. 25.)
- Olalde, Inigo; Carrion, Pablo; Mikic, Ilija, Grbic, Miodrag; Lalueza-Fox, Carles, Reich, David 2023. A genetic history of the Balkans from Roman frontier to Slavic migrations. *Cell*, 186 (25): 5472–5485. <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0092867423011352> (Letöltve: 2025. 01. 10.) <https://doi.org/10.1016/j.cell.2023.10.018>
- Oruč, Hatice 2009. Administrative Division of the Bosnian Sandjak in the 16th Century. 16. Yüzyılda Bosna Sancağı'nın İdarî Dağılımı. *OTAM*, 25 (2009). 99–147. <https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423910765.pdf> (Letöltve: 2025. 01. 10.)
- Padányi József 2004. *Békefenntartás Boszniában: a Magyar Műszaki Kontingens*. (Védelmi tanulmányok 53.) Budapest: Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutatóközpont.
- Popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine – jasan dokaz o velikom procentu širenja Islama među stanovništvom. 2022. <https://bosnae.info/index.php/popis-bosanskog-iz-1604-godine-jasan-dokaz-o-velikom-procentu-sirenja-islama-medu-stanovnistom-2> (Letöltve: 2025. 01. 12.)
- Radišić, Nikolina 2016. *Pad Srbije i Bosne pod Osmansko Carstvo*. Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku Filozofski fakultet. <https://repozitorij.ffos.hr/islandora/object/ffos:605/datastream/PDF/view> (Letöltve: 2025. 02. 09.)
- Rastoder, Melita 2012. *The Bosniak/Muslim Identity in the Sandjak: Prospects and Challenges*. Master's Thesis. Izmir, 2012. <https://avesis.deu.edu.tr/dosya?id=794b237e-8c5a-4d34-8cc1-cff0e4ea55c1> (Letöltve: 2025. 01. 09.)
- Šabanović, Hazim 1959. *Bosanski pašaluk – Postanak i upravna podjela*. Sarajevo: Oslobođenje.
- Seferović, Selena 2006. *Govor zavicača: Kulturne aktivnosti u Bosansko-Hercegovачkoj Zajednici 1991–2006*. Chicago: Bosanska biblioteka Čikago.
- Szalai Miklós 2010. Az 1916. évi VII. törvények – Az iszlám vallás legalizálása Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 52 (4): 593–602. https://tti.abtk.hu/images/kiadvanyok/folyoiratok/tsz/tsz2010-4/593-602_szalai.pdf
- Dr. Szűcs Lászlóné dr. Siska Katalin 2016. Guy Burak 2016. The Second Formation of Islamic Law. The Hanafi School in the Early Modern Ottoman Empire recenzió *Pro Publico Bono – Magyar Közigazgatás*, 2016/1, 166–173.
- Ternovác Bálint 2013. A bogumil eretnység az Észak-Balkánon a 10–11. században. In: *Főbb tendenciák a 10–11. századi balkáni bogumilizmus kutatásában*. *Micae Mediaevales III. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Gál Judit, Péterfi Bence, Vadas András, Kranzieritz Károly. 65–76. Budapest: ELTE BTK. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/85129/Micae%20Mediaevales%20III_pdfa-62-73.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2024. 12. 15.)
- Ternovác Bálint: A boszniai latin püspökség története 1344-ig. In: *Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról*. Szerk. Fábián Laura, Gál Judit, Haraszti Szabó Péter, Uhrin Dorotya. 215–228. Budapest: ELTE BTK. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/84991/Micae%20Mediaevales%20V_pdfa-216-229.pdf?sequence=1 (Letöltve: 2025. 01. 04.)
- Warren, Christie S. 2013. The Hanafi School. Oxford Bibliography. Your Best Research Starts Here. <https://www.oxfordbibliographies.com/display/document/obo-9780195390155/obo-9780195390155-0082.xml> (Letöltve: 2025. 01. 05.) <https://doi.org/10.1093/obo/9780195390155-0082>

Nagy Miklós Mihály[✧]

A Clausewitz-kutatás módszertanáról

DOI 10.17047/HADTUD.2025.35.1.79

Carl von Clausewitz (1780–1831) életműve a modern egyetemes hadelmélet kiinduló pontja. A porosz katonai gondolkodó alkotásainak ismerete jellemzi a nemzeti hadtudomány színvonalát. Korunk magyar hadtudománya sokszor idézi fő műve, a *Vom Kriege* tételeit. A hazai hadelmélet fejlődése mégis lassan halad. Ennek oka a töredékes alap kutatások mellett a Clausewitz-vizsgálatok alapvető módszertani hiányosságainak sora. A hibák a porosz katonai gondolkodó félreértelmezéséhez vezetnek, és gátolják a magyar hadelmélet fejlődését.

KULCSSZAVAK: hadelmélet, Carl von Clausewitz, módszertan, *Vom Kriege*, hibás értelmezések

On the Methodological Foundations of Clausewitz Research

The corpus of Carl von Clausewitz (1780–1831) represents a seminal point of departure for modern, universal military theory. Mastery of the Prussian military theorist's works is often regarded as a benchmark for the scholarly maturity of national-level military science. In contemporary Hungarian military scholasticism, Clausewitz's magnum opus, *Vom Kriege* (On War), is frequently referenced. However, the progression of Hungary's strategic and theoretical military thought remains notably limited. This stagnation stems not only from the fragmentary nature of foundational research but, more critically, from persistent methodological deficiencies within Clausewitz-related studies. These shortcomings have resulted in recurrent misinterpretations of Clausewitz's thoughts, thereby impeding the coherent evolution of Hungarian military theory.

KEYWORDS: military theory, strategic studies, Carl von Clausewitz, methodology, *Vom Kriege*, conceptual misinterpretation

Bevezetés

A mai magyar hadtudomány és hadelmélet a katonai gondolkodás rendszerváltásának folyamatában (1985–1999) adaptív jelleget örökölt a korábbi szovjet-orosz hadikultúrából, melyet az elmúlt negyed évszázadban nem hagyott el.¹ A nemzetközi

✧ Katonai szakíró, történeti geográfus, a hadtudomány kandidátusa, a földtudomány PhD-fokozatos – Military writer, historical geographer, Candidate of Military Science, PhD in Earth Sciences; e-mail: szetvazul@gmail.com; <https://orcid.org/000-0003-2786-4944>

¹ Nagy 2024a.

tudományos és hadelméleti folyamatok tudatos, módszeres figyelemmel kísérése a hazai katonai gondolkodás egyik nagy erőssége lett, és felbecsülhetetlen értéke volt a magyar hadügy egészének megújulásában. A nemzetközi tendenciákhoz való igazodás a hadügy belső logikájából eredően minden ország fegyveres erőiben természetes jelenség. A katonai szakma gyakorlatias jellege azonban erős korlátok közé szorítja az adaptációt. Az utóbbi a hadviselés praxeológiájából eredően hazánkban torzult, és nem terjed ki a hadtudományi alap kutatásokra, melyek élén a Clausewitz-kérdéskör vizsgálatának kellene állnia. A szakirodalom tanúsága szerint a mai magyar katonai gondolkodás korunk felkapott egyes hadügyi irányzatait – sokszor nemzetközi szakmai divatként – azonosítja a hadelmélet egészével. Ezt szolgáló módszer az adaptáció, mely napjainkban hazánkban pontos tartalmi átvételt jelent az idegen országok elméleti rendszereiből, legtöbbször angol nyelvű szakirodalmi közvetítéssel. Ily módon a nem feltétlenül szilárd alapokon nyugvó elméleti iskolák tanai kritikátlanul átvett tételekként és elméleti építményekként honosodnak meg Magyarországon. Mindez a Clausewitz-kutatások hiányára és a porosz katonai gondolkodó életművéhez való viszonyulásunk hibáira vezethető vissza. Így a hadtudományi, a hadelméleti adaptáció sokat veszít eredeti pozitív tartalmából, hiányzik belőle egyik lényegi eleme, a szakmai kritika. A gyakorlati szempontból fontos adaptáció, mint módszer a rendszerváltás éveiben segítette a katonai szellemi élet nyitottságának kibontakozását. Irányultsága egybeesett a korszellemmel, mert ahogyan a magyar társadalom egészére vonatkozóan új kulturális értékeket, úgy a hadügy számára modern eszméket kellett meghonosítani. Ám miután az általános hadelméleti kutatások elmaradtak, az adaptáció fokozatosan veszített pozitív tartalmából, és mára bizonyos fokú szellemi korláttá vált. A magyar katonai gondolkodás továbbra is ragaszkodik a sorvezetőnek használt átvételhez. Az adaptáció során sajátos, olykor erőltetett argumentációként történik hivatkozás Clausewitz *Vom Kriege* című művére, ami arra utal, hogy mind a porosz katonai gondolkodó életművéhez való viszonyunk, mind hadelméletünk módszertana javítandó. Dolgozatunk ezt a célt szolgálja.

Az alapkutatások hasznáról

Amikor a múlt század nemzetközi híré magyar katonai gondolkodója és hadtörténésze, Perjés Géza (1917–2003) közzétette a *Vom Kriege* modern fordításának szakmai kritikáját, azon az állásponton volt, hogy az átültetés munkája egyebek mellett azért is tűnt reménytelenül nehéznek, mert hiányoztak az alapkutatások.² Perjés fogalmazásával érzékeltette, hogy a nemzedékeken át elhanyagolt elméleti vizsgálatok akár egyetlen mű vagy szakmai munka lapjain is kulminálhatnak.³ A modern fordítás kapcsán helyezte el egyértelműen Clausewitz életművét nem csak a hadtörténelemben, hanem az emberiség kultúrtörténetében is: „... Clausewitz múlhatatlan érdeme, hogy a háború három oldalát – ti. a katonait, a társadalmi-politikait és az emberit –

2 Perjés 1966a, 104.

3 „...A fordító, a lektor és a szerkesztő menet közben próbált megoldani olyan feladatokat, amelyeket előző generációk kutatóinak kellett volna elvégezniük...” Perjés 1966a, uo.

együtt látja, egymáshoz viszonyítja és kapcsolatba hozza egymással. Ebből az eredeti álláspontból következik, hogy a háború lényegét sem előtte, sem utána nem ragadta meg senki hozzá hasonló mélységgel, és annak egészen sajátos légkörét senki sem hozta közelebb az olvasóhoz, mint ő..."⁴ Clausewitz életműve a *Vom Kriege* első megjelenése óta (1832–1834) megkerülhetetlen a hadtudományban, és miután mércéül szolgál minden hadelméleti rendszer számára, így vizsgálata az alapkutatások sorába tartozik. Clausewitz a modern politika és hadügy, valamint társadalomtudományok világában sem veszítette el aktualitását, a katonai tanintézetek kötelező tananyaga. Modern biográfusai igyekeznek főleg a *Vom Kriege* örökérvényűsége mellett érvelni.⁵ Clausewitz alkotásai – sorukban a *Vom Kriege* – az európai nagy társadalmi változások korában született, amikor a katonai gondolkodás is jelentős mértékben átalakult.⁶

A szellemi tényezők és az elméleti ismeretek hadművészeti, sőt stratégiai jelentőségét minden történelmi korban méltányolták, vagy ha a háborús események hatására olykor tagadták is, előbb-utóbb felismerték. A hadtudomány történetének lényegét ebben a felismerésben kell keresnünk. A katonai tárgyi tudás összegyűjtésének és rendszerezésének törekvése egyidős a hadakozó ember történetével.⁷ A katonai tudás módszeres diszciplínálásának szándéka mögött mondhatnánk az a triviális jelenség rejlik, melyet Clausewitz a *Vom Kriege* lapjain A háború elméletéről címet viselő fejezetben tárgyalt.⁸ Itt a háború irányítására hivatott „szellemi tényezők” fontosságáról szólva ezt írta: „...Mármost a háborús tevékenység sosem irányul csak az anyag ellen, hanem mindig egyszerre azon szellemi erő ellen is irányul, amely az anyagot élteti, márpedig e kettőt lehetetlen elválasztani egymástól...”⁹ A háborús küzdelem nem pusztán fizikai összecsapás, hanem a katonai elméleti ismeretek küzdelme is. Az európai kultúrkör háborúiban az újkorban jellemző, hogy az egymással szembenálló fegyveres erőket, szervezetüket, működésüket, sikereiket és kudarcaikat jellemzi felkészültségük színvonala is. Ez a minőségi állapot a katonai elméleti tudástól függ, mely főleg a tábornoki és tisztikar iskolázottságán áll vagy bukik. Jóllehet az utolsó negyed évezred hadtörténelme olyan – többnyire forradalmi társadalmi mozgásokhoz kötődő – háborúkat is ismer, melyekben a diszciplínált, a clausewitzi fogalommal élve „pozitív tan”¹⁰ alárendelt szerepet játszott az ösztönös, a mély tárgyi tudást nélkülöző hadvezérekkel és hadvezetéssel szemben, de a beható hadtörténelmi vizsgálódás általában kimutatja, hogy még ezekben az esetekben is jelentős szerepe van az elméleti, az iskolázott katonai szakmai ismereteknek. A tárgyi

4 Perjés 1966b, 991.

5 Hahlweg 1969; Schramm 1976; Aron 1980a; Paret 1993; 2017; Perjés 1983; 1988; Rid 2004; Nagy 2017; 2023.

6 Delbrück 2003, 503–600; Kessel 1933.

7 Jähns 1889–1891.

8 Dolgozatunkban a *Vom Kriege* 1952. évi német, Werner Hahlweg szerkesztésében publikált kiadását, valamint a 2013. évi, Perjés Géza kutatási eredményeit is figyelembe vevő, magyar nyelvű harmadik fordítását alkalmaztuk (Clausewitz 1952; Uő. 2013.). Az említett rész, a *Vom Kriege* második könyvének második fejezete, melynek eredeti címe: *Über die Theorie des Krieges*. Clausewitz 1952, 177–198. és Uő. 2013, 111–127.

9 Clausewitz 2013, 115.

10 Clausewitz 2013, 118–121.

ismeretek fontosságát maga Clausewitz sem tagadta, jóllehet a *Vom Kriege* lapjain azt a véleményét hangoztatta, hogy az „...elmélet inkább szemlélet, ne pedig tan legyen...”.¹¹ E tétele azonban nem az elméleti tudás és ismeretek tagadását, hanem sokkal inkább a teória és a praxeológia összefonódását jelenti. Különös hangsúllyal jelenik meg az utóbbi tétele a hadvezéri működéssel kapcsolatos megállapításában: „...az elmélet a tehetségben válik hatékonnyá ...”¹² Tanulmányunk kereteit szétfeszíti a modern kor katonai ismeretrendszere, mint stratégiai tényező jellemzőinek vizsgálata. Szeretnénk azonban felhívni az olvasó figyelmét arra, hogy éppen Clausewitz kora, a modern hadelmélet genezisének időszaka a legjobb példája annak, hogy a diszciplinált katonai ismeretek alapján működő porosz hadügyi gondolkodás, a német társadalmi reformokhoz kapcsolódva, miként aratott katonai győzelmet. A kor háborús vereségei, főleg az 1806. évi katonai kudarc kikényszerítette azt a porosz katonai reformot, mely egyfelől megteremtette Clausewitz hadelméleti munkássága kibontakozásának társadalmi és kulturális feltételeit, másfelől olyan, jelentős, elméleti téren is jártas katonákat állított a modernizálás élére, mint Gerhard von Scharnhorst (1756–1813) és August Wilhelm von Gneisenau (1760–1831). Hozzájuk szoros személyes kapcsolat fűzte Clausewitzet, aki szintén jelentős részt vállalt a hadseregreformban.¹³ Az egyetemes katonai gondolkodás története szempontjából tartjuk fontosnak, hogy ez volt a történelmi pillanat, amikortól kezdve a modern társadalmakban a vezérkari, a hadtudományi tudás és szakmaiság az ösztönös katonai lángész egyenrangú ellenfele lett. Scharnhorst, Gneisenau és Clausewitz pályafutásának összekapcsolódása bizonyítja a katonai elméleti szakmaiság felértékelődését.¹⁴ Clausewitz korának hadtörténelmi folyamatai azt mutatják, hogy az újszerű társadalmi folyamatokból fakadó erők felismerése és a hadügy szolgálatába állítása, a mind termékenyebb hadtudomány és a rohamosan bővülő katonai szakirodalom tudatos alkalmazása, a magas szintű katonai oktatási rendszer szinergiája stratégiai erőtenyezővé válik. E faktor a korábbi évszázadokhoz mérten magasabb minőségű kutatásokat igényel. A modern hadügynek szüksége van az elméleti iskolák tanai közötti eligazodást is szolgáló alapkutatásokra, melyek legfőbb funkcióját Clausewitznek az elmélet és a kritikai gondolkodás közötti kapcsolatról szóló soraiban lehetjük meg: „...Az elmélet akkor teljesíti fő feladatát, ha a háborút alkotó tárgyakat vizsgálja, ha élesebben megkülönbözteti ezeket, az első pillantásra összemosódó dolgokat, ha maradéktalanul megadja az eszközök tulajdonságait, felmutatva ezek lehetséges hatásait, ha világosan meghatározza a célok jellegét, s végül: ha a mérlegelő kritikai szemlélet fényével mindenütt bevilágítja a háború birodalmát. Így válik aztán vezetőjévé annak, aki könyvekből akarja megismerni a háborút: mindenütt megvilágítja útját, megkönnyíti lépteit, fejleszti ítélőképességét, és megóvja a tévutaktól...”¹⁵ Ez a fajta katonai tudományos munka segít hozzá az adaptáció torzulsainak felszámolásához, továbbá az önálló hadelméleti rendszerek felépítéséhez.

11 Clausewitz 2013, 119–120.

12 Clausewitz 2013, 120.

13 Perjés 1983, 11–69.

14 Delbrück 2003, 590–600.

15 Clausewitz 2013, 120.

A katonai „ítélőképesség” alkalmazása azonban elmélyült tárgyi ismereteket, szemléletmóddá vált elméletet feltételez, melyet Clausewitz alkotásaiban lelünk meg. Egyetértve Perjés Géza már idézett soraival, érdemes kiemelni a porosz katonai gondolkodó életművének néhány, témánk szempontjából fontos jellemzőjét. Clausewitz rövid élete (1780–1831) jelentős társadalmi, hadügyi változások évtizedeiben telt, amikor alapjaiban módosult a katonai gondolkodás. Ez a jelentősen átalakuló társadalmi környezet hívta életre a *Vom Kriege*-t, mely tartalmán kívül főleg filozófiai szemléletmódjával túlmutat korának pusztán hadművészeti tapasztalatain.¹⁶ A mű újszerű és a hadtudomány történetében egyedülálló rendszerező gondolatmenetével válik alkalmassá arra, hogy sorvezetőül szolgáljon a hadtudományi alapkutatásokhoz.¹⁷ Jóllehet befejezetlen, egyes fejezeteit tekintve töredékes műről van szó, ám Clausewitz célja a háború filozófiai mélységű megértése volt. Nem elégedett meg egyetlen, pusztán saját kora hadügyi kérdéseinek megválaszolására irányuló elmélet megfogalmazásával. Ezen a ponton szükséges utalnunk felesége, Marie von Brühl által a *Vom Kriege*hez írt *Előszó*ban közölt levelére, melyben Clausewitz elmondta, hogy a kezdetben „minden előzetes terv nélkül” összeszedett anyagból leszűrt következtetéseit rendszerezés nélkül gyűjtötte, s ebből a munkából keletkezett a *Vom Kriege* kézírata.¹⁸ A kézirat formálódása közben, ahogyan írta: „... mellőzni akartam minden olyan dolgot, ami magától értetődő, százszor is elhangzott már és általánosan elfogadott, hiszen becsvágyam egy olyan könyv volt, amelyet nem felejtenek el két vagy három év múlva, és amelyet a tárgy iránt érdeklődő mindenestre egynél többször is a kezébe vehet...”¹⁹ A halála (1831. november 16.) óta eltelt közel két évszázad bizonyította, hogy művét nemcsak konkrét tartalma, hanem főleg szemléletmódja miatt, módszertani iránymutatóként is forgatják.

Tudjuk, hogy Clausewitz első írása 1805-ben jelent meg, és az elméleti kutatásokkal komolyabban 1810-től kezdett foglalkozni. Marie von Brühl szerint a *Vom Kriege* kézírata 1818 és 1830 között keletkezhetett.²⁰ A fentieket figyelembe véve, úgy tűnik, Clausewitznek igen rövid alkotói időszak, mindössze 25 év adatott, melynek egyes periódusaiban nem volt alkalmunk a szellemi munkára. Így az egész szakírói pálya másfél évtizedre tehető, ami indokolhatja a *Vom Kriege* befejezetlenségét. Ám éppúgy kiemelheti Clausewitz egyéb alkotásainak fontosságát, melyeknek leglényegesebb tézisei fő művében kristályosodnak ki. Az alapkutatásokkal kapcsolatos módszertani felvetésünk, hogy a Clausewitz-életmű értékelése és útmutatóként történő alkalmazása során célszerű lenne a fő alkotáson kívüli munkáiról is átfogó képet alkotnunk.

16 A Clausewitz korára vonatkozó terjedelmes szakirodalomból a politikai és társadalmi folyamatokra lásd Haffner 2010. A Clausewitz-i hadelmélet elhelyezésére az egyetemes hadtudomány történetében jól eligazít Werner Hahlweg több helyen publikált alaptanulmánya (Hahlweg 1960; 1974). A Clausewitz-életmű keletkezéséhez vezető tudománytörténeti folyamatok pozitívista ismertetését nyújtja Jähns 1889–1891. 3. Abteilung (Das XVIII. Jahrhundert, seit dem Auftreten Friderichs des Grossen 1740–1780). A kor hadügyi, hadművészeti változásának bemutatása megtalálható: Kessel 1933, Stegemann 1939–1940, 2. Band 149–290., valamint Delbrück 2003, 503–589. A *Vom Kriege* keletkezéstörténetével kapcsolatban lásd: Kessel 1935, 1987a, Rosinski 1935.

17 Aron 1980a; Paret 1993; Nagy 2017; 2023.

18 Clausewitz 2013, 27.

19 Clausewitz 2013, 28.

20 Clausewitz 2013, 28–30.

E munkát azonban nehezíti, hogy magyar nyelven Clausewitztól eddig csak a *Vom Kriege* fordítása készült el. Az egyéb alkotásaiból jelenleg készülő válogatás, a „Pro Militum Artibus” című sorozatban enyhíthet majd e hiányon. Vagyis a Clausewitz-életmű hazánkban csak részben ismert, és e téren a hazai alapkutatásokat nehezíti, hogy a *Vom Kriege* alkalmazása is súlyos módszertani nehézségekkel történik.

Téves értelmezések, hiányzó alapok

A magyar hadelmélet fejlődését nagymértékben gátolja hibás Clausewitz-módszertanunk, melynek lényegi vonása belesimul abba nemzetközi tendenciába, melyet Clausewitz-kutatónk, Perjés Géza mintegy négy évtizeddel ezelőtt fogalmazott meg: „...Gyanúnk mindenesetre az, hogy megismétlődik mindaz, ami a múlt század második felében történt: úgy hivatkoznak Clausewitzra, hogy annak alig van valami köze a hadviselés elméletéhez és gyakorlatához – és magához Clausewitzhoz is....”²¹ E jelenséget a mai magyar hadtudomány sem tudta, tudja levetkőzni. A clausewitzi szövegek nem kellő ismerete, a felületes szövegkritika és az elméleti textusokkal kapcsolatos filológiai felületesség mellett, a tudomány- és kultúrtörténeti látásmód, valamint legtöbbször a hadelméleti felkészültség hiányosságai nehezítik a hazai Clausewitz-kutatásokat. Hiányoznak a kellő ismeretek, s a meglévők alapján téves értelmezésekkel találkozunk. E szakmai hibák gyakoriak a hazai hadtudományi életben. Súlyosságuk érzékeltetése konkrét példákon keresztül lehetséges, amihez mások mellett – mintegy tetszőlegesen válogatva a szakirodalmi termésből – néhány kortárs írást vesszük alapul, melyek *katonai filozófia* kérdéseit tárgyalják.²² Hangsúlyozzuk, hogy a választás oka elsősorban az ilyen témájú alkotásokkal szembeni magas fokú szakmai, úgy filozófiai, mint hadtudományi és kultúr-, valamint tudománytörténeti elvárás. Az utóbbit az a logikai gondolatmenet indokolja: ha a hadügyi filozófiai alapkutatásai helyesek, szakmai tartalmukban és módszertanukban helytállóak, akkor annak pozitív módon hatnia kell a magyar katonai szellemi produktum egészére.

A hazai Clausewitz-módszertannal kapcsolatban célszerű tisztázni az előbb említett terminus technicus, a *katonai filozófia* kérdését, mely dolgozatunkban nem lehet több mint pusztán felvetés. Úgy látjuk azonban, hogy a Clausewitz-vizsgálatokban az egész magyar hadelmélet fejlődését segítheti e kategória alkalmazása. Tartalmában értelmezésünk szerint nem jelenthet egyebet, mint olyan filozófiai művek, valamint alkotói összességét, mely témája a hadügy, annak minden vonatkozásában. A katonai filozófia, miként egyes művek esetében látható, vizsgálhatja a hadügy és a háború kérdéseit belülről, amikor a fegyveres erőkhöz hivatásszerűen kötődő, katonailag szakképzett szerző műveiről beszélünk. Emellett kutatásokat folytathatnak kívülről, ami háborús és hadügyi vonatkozásainak a civil szellemi élet részéről történő vizsgálatait jelenti. A megkülönböztetés azonban nem indokolhat sem tárgyi tévedéseket, sem módszertani bizonytalankodásokat.

²¹ Perjés 1983, 479.

²² Boda 2023; Boda 2024a; 2024b.

A mai Clausewitz-irodalom egyik nemzetközi jelensége, hogy a *Vom Kriege* szövegét alkalmazva, egyes tételeket kiragadva környezetükből, elszakítják a porosz katonai gondolkodó eredeti mondandójától, és új jelentéstartalmat kölcsönöznek nekik. A feltűnően elharapózott hibás módszer hatását hazánkban nyilván súlyosbítja, hogy a szerzők a *Vom Kriege* magyar fordítása alapján dolgoznak. A *Vom Kriege* befejezetlen mű, egyes szövegrészei csak részben kidolgozottak. A mű az európai és a német szellemi megújulás korában, a modern tudományok születésének idején keletkezett, logikailag levezetett, mélyen szántó általánosításokat, olykor briliáns eszmefuttatásokat tartalmaz. Clausewitz a kéziratot a kor fejlettségi szintjéből és a hadügy változásaiból fakadó kiforratlan szaknyelvi közegben alkotta, ráadásul finom irodalmi hajlammal dolgozott, miközben igyekezett nyelvileg minél pontosabban fogalmazni. E tényezők együttes hatása, hogy Clausewitz művei – így a *Vom Kriege* is – szinte megoldhatatlan fordítói feladatot jelentenek. Összes alkotására igaznak érezzük Perjés Géza már idézett fordításkritikájának végső megállapítását: „...aki pontosan meg akarja ismerni Clausewitz tanításait, és aki igényt tart a szellemnek arra az iskolájára, amit művének elolvasása jelent, és arra a gyönyörre, amit – Engels kifejezésével – »sajátos« filozófiájának átértése [sic!] okoz, annak éppoly szüksége lesz az eredeti szöveg használatára, mint e fordítás előtt ...”²³ A Clausewitz-szövegek pontos értése és értelmezése nem pusztán a mai tudományos élet képviselőinek nyelvismereti kérdése, hanem hadelméleti probléma is. Hazánk kultúrtörténetében három teljes *Vom Kriege*-fordítás keletkezett (1892–1894, 1961–1962, 2013),²⁴ amivel Európa élvonalába tartozunk. Az ezekkel kapcsolatosan elvárható elméleti kutatásokról már nem mondható el ugyanez. Mindhárom fordítást megelőzően elmaradtak azok az elméleti, szakmai, nyelvészeti, tudomány- és kultúrtörténeti kutatások, polémiák, melyek segíthették volna a fordítói, értelmezői munkát. Így főleg a két utóbbi modern fordítás nyelvileg ugyan gördülékeny szöveget eredményezett, de a pontosság már nem teljes. Reményeink szerint a hazai hadelméleti alapkutatások első feladata egy olyan tudományos polémia lehetne, mely – akár a már említett *Pro Militum Artibus*-hoz kapcsolódóan – feldolgozná a fordítás és a szaknyelv legfőbb kérdéseit. E vita kitérhetne az egyébként jelentős tudományos és hadelméleti teljesítményt nyújtott magyar katonai fordítástörténet, így a Clausewitz-szövegek átültetésének históriájára, valamint érinthetné a mai magyar katonai szaknyelv égető problémáit is. Az utóbbiak jelentős része a magyar katonai szaknyelvi fordítói munka elhanyagoltságára vezethető vissza. A Clausewitz-témakörben a fordítói teljesítményeket, valamint az értelmező és a fordításokat alkalmazó hadelméleti kutatói munkát egyenértékűnek kell tekintenünk.

A fentiekből ered, hogy a Clausewitz-témakörben keletkezett dolgozatok esetében fontos, sőt egyes esetekben döntő lehet, mely fordítást alkalmazta a szerző, mert a porosz katonai gondolkodó műveinek fordítói szakmunkája – a feladat belső logikájából eredően – egyben hadelméleti értelmezést is jelent. Módszertanilag minden hadelméleti, a Clausewitz-témakörben keletkezett írás esetében ezért célszerű feltüntetni, mely fordításból dolgozott a szerző, és miért döntött az adott nyelvi

23 Perjés 1966b, 996.

24 Nagy 2023, 35.

átültetés mellett. A magyar tudománytörténetben ennek nagyon jó példája Perjés Géza *Clausewitz és a háború praxeológiája* címmel publikált szintézise (1988), mely módszertanilag egyebek mellett a Clausewitz-szövegek különböző fordítási lehetőségein is alapult. A kötethez Perjés egyébként elvetvén az általa mély szakmai kritikával illetett 1961–1962. évi szakfordítást, maga végezte német–magyar szövegek átültetését.²⁵

A magyarországi Clausewitz-kutatások mai legfőbb akadályozó módszertani tényezőjének a felületes ismereteket tartjuk, melyből a porosz katonai gondolkodó életművéhez kapcsolódó félreértelmességek további sokasodása ered. Clausewitzre hivatkozni hadtudományi kordivat. Ilyen például az egyetemes hadelméletet követve a *Vom Kriege* kaméleon-hasonlatának átvétele és annak önkényes, eredeti értelmétől elszakított magyarázata.²⁶ Ennek egyik feltűnő, új értelmezését jelen folyóirat 2024. évi 3. számában találjuk,²⁷ ahol az említett hasonlatból kiindulva Boda Mihály írásában ezt olvashatjuk: „... Carl von Clausewitz háború-definíciói közül kiemelkedik az, amiben Clausewitz összekapcsolja a háború és a politika fogalmát. Clausewitz szerint a hadtörténelem alapján következtethetünk arra, hogy a háború mindig összefügg a politikával, ahogyan arra is, hogy a háború korról-korra és társadalomról-társadalomra változtathatja a megjelenését, azaz eltérő karaktere lehet...”²⁸ A kaméleon-hasonlatból származtatott kijelentéssel van dolgunk, mely tartalmában nem pontos. A szerző elméleti tévedése, hogy Clausewitznek a háborút irányító értelem létének igazolására szolgáló soraival olyan tartalomra „következtet”, mely nem szerepel a *Vom Kriege* lapjain, ráadásul ellentétes a hadelmélet jelen állásával.

Clausewitz kaméleon-hasonlata a *Vom Kriege* első könyve első fejezetének 28. pontjában található, mely egyben lezárja a háború, mint társadalmi jelenség fő jellemzőit ismertető szövegrészt. Ennek megfelelően címe: *Végeredmény az elmélet szempontjából*.²⁹ Fontos tényező lehet a hasonlat értelmezésében, hogy a *Vom Kriege* nek azt a részét zárja le, melyet Clausewitz véglegesnek tartott, s melyet nem szándékozott halála előtt átdolgozni.³⁰ Jóllehet a kaméleon-hasonlat a háború három tartalmi elemének (erőszak, szellemi tevékenység, politikai eszköz) egységét tárgyalja, ám ezzel az összegzéssel az elmélet létjogosultságát akarja igazolni. Fejtegetésének esszenciáját két megállapítással zárja. Egyfelől a számbavétel végén Clausewitz hangsúlyozza: „...a háború a pusztá értelem hatalmába kerül...”³¹ Másfelől a három tartalmi elemet tendenciaként értelmezve a porosz katonai gondolkodó megállapítja: „...A feladat tehát az, hogy az elmélet e három tendencia – mint három vonzasközpont – között, szabadon lebegve megmaradjon...”³² A fejezet tehát magáról az elmélet fontosságáról, a háborút irányító szellemi tényezőről szól, jóllehet első

25 Perjés 1988, 12.

26 Nagy 2023, 34–35; Jobbágy 2015; Boda 2024a.

27 Boda 2024a.

28 Boda 2024a, 111.

29 Clausewitz 2013, 55–56, valamint Clausewitz 1952, 110–111. A filológiai pontosság kedvéért cím német változata: *Resultat für die Theorie*.

30 Clausewitz 2013, 33.

31 Clausewitz 2013, 55.

32 Clausewitz 2013, 56.

olvasásra a pontokba szedett tételes felsorolás mellett ez kevésbé szembetűnő. A kaméleon-hasonlat lényege, hogy a háború három tartalmi eleme, Clausewitz fogalmával élve, „...a benne uralkodó tendenciák...”³³ közül valamelyik mindig hangsúlyosabb lehet, ami meglátásunk szerint kimondatlanul is összhangban van a háború kettős jellegével, a kifárasztással, valamint a megsemmisítéssel.³⁴ Ebben véljük meglegelni a kaméleon-hasonlat mögöttes tartalmát.

A fent idézett, korunkra jellemző szövegrészben található legfőbb szakmai tévedés, amikor a háború több, Clausewitznek tulajdonított definíciójáról beszél.³⁵ Ez alapvető szakmai tévedés, mert Clausewitz a háború fogalmát – „...A háború tehát az erőszak alkalmazása, aminek célja, hogy az ellenséget akarunk teljesítésére kényszerítsük...”³⁶ – következetesen alkalmazza, miközben több olyan, a háború jellemzésére, lényegi tartalmának megragadására szolgáló kijelentést tesz, melyek a fogalmi meghatározás látszatát keltik. Ilyen például az alábbi megfogalmazása is, mely pusztán a fogalmi értelmezést alátámasztó kijelentés: „...A háború ugyanis nem egyéb, mint kiterjedt párharc...”³⁷ A háború fogalmával kapcsolatos, főleg a hadtudományi és a politikai irodalomban úgy tűnik kiirthatatlanul meggyökeresedett tévedés, amikor Clausewitz háború fogalmát szintén a *Vom Kriege* lapjairól vett szöveggel azonosítják: „...a háború nem más, mint az állampolitika folytatása más eszközökkel...”³⁸ E clausewitzi megállapítás azonban pusztán a *Vom Kriege* lapjain tárgyalt jelenségek értelmezésére szolgáló vezérfonal; a vizsgálódás fő szempontja.³⁹ Módszertani dolgozatunkban célszerűnek tartjuk idézni Clausewitz következetes szándékára utaló kijelentését ezzel kapcsolatban a *Vom Kriege* Értesítés című szövegrészből: „...Ha mindenütt fenntartjuk, ez a szempont egységessé teszi a szemléletet, és minden könnyebben kibogozhatóvá válik. ...”⁴⁰

A Boda Mihálytól idézett rövid szövegrészben található harmadik tévedés a hadművészet körébe tartozik. Tény, hogy Clausewitz a *Vom Kriege* lapjain több helyen is foglalkozik a hadtörténelem kérdéseivel, úgy is mint a mai értelelem szerinti tudománysszak módszertanával, és történelmi folyamatként, de olyan részt saját – mintegy négy évtizedes kutatói és katonai szakmai – pályafutásunk során nem találtunk a *Vom Kriege* szövegében, mely szerint a háború „... társadalomról-társadalomra változtathatja a megjelenését...” Ez hadművészeti szempontból azért sem lehetséges, mert a háborúban egymással szembenálló felek egymás tevékenységéhez kénytelenek igazodni, tehát a háború ugyanolyanná válik a felek számára. Ezt találóan megfogalmazza Clausewitz a háborús erőszakból fakadó kölcsönhatásokról szóló szövegrészben: „... az egyik fél törvényt szab a másik számára, kölcsönhatás keletkezik,

33 Clausewitz 2013, 55.

34 A megsemmisítés és kifárasztás paritásáról, mint clausewitzi tételről részletesen lásd: Delbrück 2003, 495–501; Linnebach 1934; Kessel 1987b; Wehler 1974, valamint Nagy 2004.

35 A Clausewitz-féle háború-fogalom téves értelmezése Boda 2024a mellett még Boda 2024c. (56–57. oldal) művében.

36 Clausewitz 2013, 39.

37 Clausewitz 2013, 39.

38 Clausewitz 2013, 31.

39 Uo.

40 Uo.

melynek fogalma szerint e tényezőnek a végletekig kell fokozódnia...⁴¹ A háborús polaritás érvényesülése miatt még az aszimmetrikus konfliktusok esetében sem létezhet társadalmanként különböző háború egyazon időpontban és helyen.

A hadtudományi alapkutatások veszélyes buktatója, amikor a különböző hadelméleti rendszereket, többnyire a kellő szakmai ismeretek hiányában – megalkotójuk legtöbbször pusztán katonai (hadművészeti) törekvéséről eltérően – valamilyen politikai, politológiai szándékkal ruházzák fel. Ez érvényes Clausewitz hadelméletére is, melyet téves politikatörténeti megfontolások alapján szívesen sorolnak a háborús ideológiák körébe. Ebben az esetben nem tesznek különbséget az állam egy történelmi pillanatra jellemző, a hadelmélet nyújtotta eszközt felhasználó politikája és a tudományos rendszer között. A háborús ideológiák olyan „...elképzelések, amelyeket a (potenciális) háborúzó felek gondolnak vagy hangoztatnak annak érdekében, hogy igazolják a (potenciális) háborús cselekvésüket. ...”⁴² A háborús ideológia azonban nem hadművészeti és főleg nem hadelméleti kategória: társadalmi, főleg politikai és politológiai jelenség. Clausewitz viszont a *Vom Kriege* lapjain ilyen nem alkotott. Jóllehet életművében többször is foglalkozott kora háborúival, mint láttuk, a porosz hadügyi reform egyik főszereplője is volt, ám fő műve annyira elméleti, hogy nem lehet a háborúval kapcsolatos ideológiák közé sorolni. Azzal a módszertannal főleg nem, hogy csak a *Vom Kriege* kiragadott részleteire támaszkodunk, és csak a végletekre törő háborús erőszakról szóló megállapításait vesszük alapul.⁴³ Ez az eljárás alapjaiban hibás, mert a *Vom Kriege* első könyvének első fejezetében a porosz katonai gondolkodó a háborús erőszak önszabályozó rendszerét írja le, amelyben a háborús erőszak minél inkább a végletekre tör, annál kevésbé képes azt elérni. Ennek az egyensúlyi rendszernek a felismerése a modern katonai szakismerek alfája és ómegája, melynek érvényesülésével leírható a Clausewitz-életmű keletkezése utáni hadtudományi gondolkodás, hadelméleti tudás magvának története.⁴⁴ Az a felfogás, mely szerint „...a katonatisztek szaktudásának fontos részét képezi a katonai szemlélet...”⁴⁵ erősen leegyszerűsítő. A modern kor katonai szakmai ismereteinek és ismeretrendszerének kultúrtörténete, valamint mai jellemzői hazánkban még feldolgozatlan. Ebben az esetben katonai filozófiánk jövőbeli egyik nagy feladatáról van szó, mert a világ katonai célú megismerhetőségéről szóló kutatásoknak, mint ismeretelméletnek kellene e munkát megalapoznia. Clausewitz *Vom Kriege*-je ehhez is sorvezetőjéül szolgálhat, mert amit abban találunk a kritikai gondolkodásról, a történelmi szemléletmódról, valamint a metodizmusról, mindaz a katonai ismeretelmélet alapja.

Az alapkutatások módszertani kérdéseinek sorát a filozófiai kapcsolódások témakörével zárjuk, mely Clausewitz életművének fontos eleme.⁴⁶ Az egyetemes Clausewitz-kutatások rendre visszatérő témája a porosz katonai gondolkodó

41 Clausewitz 2013, 41.

42 Boda 2023, 7.

43 Boda 2023, 241–242.

44 Nagy 2004.

45 Boda 2024b, 55.

46 Hahlweg 1976; 1980; Aron 1980b; Rothe – Törpe 1977.

alkotásainak kapcsolódása kora filozófiai rendszereihez. Hazánkban Perjés Géza Clausewitz-szintéziséből ismerjük, hogy a *Vom Kriege* filozófiai forrása nem a kor legjelentősebb filozófusaitól származott, hanem a Kant-epigon Kiesewettertől, akitől – s ezt el kell ismernünk – jó indíttatást kapott a filozofikus gondolkodásmód irányába.⁴⁷ Vagyis Clausewitz főleg alkotói pályájának kezdetén idegenül mozgott a filozófia köreibben, aminek viszont egész életműve tekintetében volt egy nagy haszna, melyet érdemes Perjés Géza találó megállapításával leírni: „... kimondott szerencsének véljük járatlanságát a »filozófiai katedranyelvben«, mert Kant vagy Hegel bonyolult, minden stílárús szépséget nélkülöző nyelvét követve, nyelvezete elvesztette volna a rá jellemző szépségét, lendületét, képi gazdagságát és drámaiságát. A katonai szakirodalom nyelvi sivatagjában Clausewitz stílusa üdítő oázis, ami persze nem azt jelenti, hogy holmi széplélekként írt volna a háborúról...”⁴⁸ A *Vom Kriege* kidolgozása és a hozzá kapcsolódó előkészítő művek munkálatai során Clausewitz filozófiai ismeretei mellett rendkívül logikus, a fogalmak használatában végtelenül következetes gondolkodásmódja is sokat fejlődött. Ez a nem rideg, de mégis mélyen logikus gondolkodásmód követendő példa lehet korunk magyar hadelmélete számára is. Ám ezen a ponton sem katonai filozófiánk, sem hadelméletünk nem állhat meg. A hadtudományi alapkutatások nem merülhetnek ki a – pusztán a nemzetközi tendenciákhoz igazodva – egyes clausewitz-i fogalmak (abszolút és valóságos háború, metodizmus és bíráló, polaritás stb.) kapcsolódásainak kimutatásában kora filozófiai iskolái felé. Korunk hadügye megköveteli az ismeretelméleti kutatások mellett a katonai, hadelméleti tudás, szakmai felkészültség filozófiai tartalmának feltárását. A történelem olyan időszakában, amikor a katonai szakmai tudás stratégiai tényező, a hadügy praxeológiájának is nyilván filozófiai, mély elméleti alapokon nyugvó hadelméleti rendszerekre van szüksége.

A fenti igény nem új az elmúlt évtizedek magyar katonai gondolkodásában. Pusztán példaként említjük Kovács Jenő tábornok (1929–1996) és kutatócsoportja mintegy három évtizeddel ezelőtti munkáját, mely a vezető korai halála miatt torzóban maradt. A *Magyarország katonai stratégiája* címmel elkészült kézirat⁴⁹ (az Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások keretében), valamint a témában kezelt publikációk jelentősebb alapkutatás kontúrajait mutatják.⁵⁰ A hazai hadtudományi rendszerváltás időszakában a társadalom hadügyi és katonapolitikai igényei kikényszerítették az új magyar katonai gondolkodás elméleti forrásainak feltárását. A munkacsoport az első lépéseket megtette, sőt Kovács Jenő érdeklődése egyre inkább azok felé a hadelméleti iskolák felé fordult, melyeket katonai tárgyi ismeretei szerint egy önálló magyar elméleti rendszer alapköveinek gondolt. Ebben a sorban Clausewitz csekély súllyal szerepelt.⁵¹ Az alapkutatás érdekessége volt, hogy a geopolitikai

47 Perjés 1988, 18–23.

48 Perjés 1988, 23.

49 Kovács 1993–1996.

50 Forgács 2009; 2023.

51 Kovács Jenő személyes ismereteink szerint jó kapcsolatban volt Perjés Gézával, sőt a *Clausewitz és a háború praxeológiája* című kötetét ismerte. Ennek ellenére, feltételezésünk szerint a hadikultúrákkal kapcsolatos kezdeti kutatásainak hatására a *Vom Kriege* tartalmát hadművészeti téren kevésbé ítélte az adott katonapolitikai helyzetben alkalmazhatónak.

iskolák elméleti háttere, forrásai is bekerültek a vizsgálandó halmazba, ami a kezdetben pusztán hadművészeti kutatást egyre inkább integrált, interdiszciplináris rendszer megalkotása felé terelte. A mintegy három évtizedes történelmi távlatból látható, hogy a *Magyarország katonai stratégiája* című komplex kutatási téma egyebek mellett a mély ismeretelméleti alapokkal rendelkező geopolitikán és geográfiai elemeken át nyitott volt a filozófiai kérdések felé is. Jóllehet a filozófiai kutatások Kovács Jenő váratlan halála miatt nem kezdődtek meg.

A Clausewitz-témában folytatandó alapkutatások kérdésköre átvezet a kultúrtörténeti vonatkozásokhoz, és ezeken belül érdemes szót ejtenünk Perjés Géza munkásságáról. Új utat nyitott a magyar hadelmélet számára.⁵² Perjés Géza, mint hadelméleti kutató elsősorban a történetírás felől közelített a hadügy jelenségeihez, a szellemi élet – szakképzett, háborút járt tisztként – főleg hadtörténésznek könyvelte el. Más szakmai vélemény szerint egész történész és társadalomtudósi életművét a hadtudományi háttér és a katonai műveltség határozta meg,⁵³ melynek egy részét, miután a második világháborút követően megvált tőle a Magyar Néphadsereg, autodidakta módon tartotta szinten. Clausewitz-kutatásai ebbe a körbe tartoztak. Voltak katonai kérdések, melyekhez – elmaradt vezérkari képzése miatt – nem szólhatott hozzá érdemben. A próbálkozásokról Clausewitznek a termonukleáris háborúra vonatkozó értelmezéseiről ezért írta: „...Mi ezekhez a törekvésekhez hozzászólni nem tudunk, mert, mint említettük már, ismereteink a legújabb haditechnikáról, harcászatról és hadászatról minimálisak. ...”⁵⁴ A magyar hadelméleti alapkutatások szempontjából fontosnak tartjuk Perjés kijelentését. A hazai tudományos életben és tudománytörténetben kevés hasonló vallomással találkozunk. Perjés Géza életműve, a Clausewitz-kérdéskörben elért eredményei, az ehhez szükséges fáradhatatlanul következetes, autodidaktikus ismeretszerzés tette lehetővé nemzetközi sikereit, és teremtette meg máig érzékelhető hadtudományi hatásának feltételeit. Perjés Géza fejlődése azt bizonyítja, hogy kellő személyes képességek birtokában, a céltudatos munkával párosult következetességgel fel lehet nőni Clausewitzhez, érdemben hozzá lehet járulni a hadtudományi alapkutatásokhoz. Ebben látjuk a Clausewitz-kutatások módszertani tanulságát.

A hiányzó elméleti alapok lefektetése mellett több figyelmet szükséges fordítanunk az alapkutatások módszertanára, amihez az út a hadelméleti ismeretek bővítésén át vezet. Így juthatunk el a Clausewitz-félreértelmezések felszámolásához, és ennek segítségével a helyes mérvű adaptációra alapozott önálló magyar hadelmélethez.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aron, Raymond 1980a. *Clausewitz: den Krieg denken*. Frankfurt am Main–Berlin–Wien: Propyläen.
 Aron, Raymond 1980b. Zum Begriff einer politischen Strategie bei Clausewitz. In Maizière, Ulrich de (szerk.): *Freiheit ohne Krieg?: Beiträge zur Diskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz*. 41–55. Bonn: Dümmler.

⁵² Hausner 2017; 2022; Nagy 2024b.

⁵³ Nagy 2024b.

⁵⁴ Perjés 1983, 479.

- Boda Mihály 2023. *A háborús ideológiák története: a háború igazolása Nyugat-Európában és Magyarországon az ókortól a 20. század végéig*. Budapest: Ludovika.
- Boda Mihály 2024a. A háború mint kaméleon: a fegyvertechnika fejlődésének hatása a háború és a politika viszonyára a kezdetektől a mesterséges intelligenciáig. *Hadtudomány*, 34 (3): 99–113.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.3.99>
- Boda Mihály 2024b. *Katonai etika: kortárs problémák*. Budapest: Ludovika.
https://doi.org/10.36250/01221_00
- Boda Mihály 2024c. A háború természetéről. *Hadtudományi Szemle*, 17. (3): 53–69.
<https://doi.org/10.32563/hsz.2024.3.4>
- Clausewitz, Carl von 1952. *Vom Kriege* [Sechzehnte Auflage]. Bonn: Dümmler.
- Clausewitz, Carl von 2013. *A háborúról*. Budapest: Zrínyi.
- Delbrück, Hans: *Geschichte der Kriegskunst IV: Die Neuzeit, vom Kriegswesen der Renaissance bis zu Napoleon*, [Sonderausgabe]. Hamburg: Nikol.
- Forgács Balázs 2009. In memoriam Kovács Jenő. *Hadtudomány*, 19 (1–2): 105–112.
- Forgács Balázs 2023. Kovács Jenő és Magyarország katonai stratégiája.
In Gócze István – Padányi József (szerk.): *Lehelyezett kő: tanulmányok M. Szabó Miklós nyugállományú altábornagy, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja emlékére*. 61–73. Budapest: Ludovika.
- Haffner, Sebastian 2010. *Poroszország egy porosz szemével*. Budapest: Európa.
- Hahlweg, Werner 1960. Krieg – Krigskunst – Krigstheorie. In uő (szerk.): *Klassiker der Kriegskunst*. 7–28. Darmstadt: Wehr und Wissen.
- Hahlweg, Werner 1974. Krieg – Krigskunst – Krigstheorie In Gersdorff, Ursula von (szerk.): *Geschichte und Militärgeschichte: Wege und Forschung*. 313–335. Frankfurt am Main: Bernard & Garafée.
- Hahlweg, Werner 1969. *Carl von Clausewitz: Soldat – Politiker – Denker*. Göttingen: Musterschmidt.
- Hahlweg, Werner, 1976. Militärwesen und Philosophie: Zur Genesis der methodischen Grundlagen des Werkes „Vom Kriege“ des Generals v. Clausewitz.
Österreichische Militärische Zeitschrift, 106 (5): 395–397.
- Hahlweg, Werner 1980. Philosophie und Theorie bei Clausewitz. In Maizière, Ulrich de (szerk.): *Freiheit ohne Krieg?: Beiträge zur Diskussion der Gegenwart im Spiegel der Theorie von Carl von Clausewitz*. 325–332. Bonn: Dümmler.
- Herberg-Rothe, Andreas 2008. Die wunderliche Dreifaltigkeit: Clausewitz' allgemeine Theorie des gewaltsamen Konflikts. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, 138 (2): 163–173.
- Hausner Gábor 2017. Kései igazságtétel: 100 éve született Perjés Géza hadtörténész.
Élet és Tudomány, 72 (49): 1550–1551.
- Hausner Gábor 2022. Perjés Géza. In Csikány Tamás – Uő. (szerk.): *Ludovikás életutak*. 199–212. Budapest: Ludovika.
- Jähns, Max 1889–1891. *Geschichte der Kriegswissenschaften , vornehmlich in Deutschland I–III Abteilung*. München-Leipzig: Oldenbourg.
<https://doi.org/10.1515/9783486726770>
- Jobbágy Zoltán 2015. Clausewitz és a kaméleon színe: az aszimmetrikus hadviselés.
Hadtudomány, 25 [E-szám]: 4–13.
<https://doi.org/10.17047/HADTUD.2015.25.E.4>
- Kessel, Eberhard 1933. Die Wandlung der Kriegskunst im Zeitalter der französischen Revolution.
Historische Zeitschrift, 148. Band (2): 248–276.
<https://doi.org/10.1524/hzhz.1933.148.jg.248>
- Kessel, Eberhard 1935. Zur Entstehungsgeschichte von Clausewitz' Werk Vom Kriege.
Historische Zeitschrift, 151. Band (1): 97–100.
<https://doi.org/10.1524/hzhz.1935.152.jg.97>
- Kessel, Eberhard 1987a. Zur Genesis der modernen Kriegslehre: Die Entstehungsgeschichte von Clausewitz' Buch „Vom Kriege“. In Uő.: *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit: ausgewählte Aufsätze*. 122–147. Berlin: Duncker&Humblot.
<https://doi.org/10.3790/978-3-428-46249-0>
- Kessel, Eberhard 1987b. Die doppelte Art des Krieges. In Uő.: *Militärgeschichte und Kriegstheorie in neuerer Zeit: ausgewählte Aufsätze*. 154–174. Berlin: Duncker&Humblot.
<https://doi.org/10.3790/978-3-428-46249-0>

- Kovács Jenő 1993–1996 (szerk.). *Magyarország katonai stratégiája: komplex kutatási téma.* [Országos Kiemelésű Társadalomtudományi Kutatások, Kézirat]. Budapest. NKE HHK Könyvtár, 585/1767/Tk
- Linnebach, Karl 1934. Zum Meinungsstreit über den Vernichtungsgedanken in der Kriegführung. *Wissen und Wehr*, 15. (1934. évi kötet): 726–751.
- Nagy Miklós Mihály 2004. A katonai erőszak elmélete és a XX. század. *Múltunk*, 49 (4): 146–175.
- Nagy Miklós Mihály 2017. Clausewitz korunkban, avagy a háború hermeneutikája. In Gőcze István (szerk.): *Állam és katona*. 107–118. Budapest: Dialóg Campus.
- Nagy Miklós Mihály 2023. Clausewitz hadelmélete korunkban. *Hadtudomány*, 33 (2): 30–46. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2023.33.2.30>
- Nagy Miklós Mihály 2024a. Rendszerváltás és magyar hadelmélet. *Magyar Szemle*, új folyam 33 (5–6.): 67–81.
- Nagy Miklós Mihály 2024b. Perjés Géza hadtudományi életműve. *Hadtudomány*, 34 (2): 50–70. <https://doi.org/10.17047/HADTUD.2024.34.2.50>
- Paret, Peter 1993. *Clausewitz und der Staat: der Mensch, seine Theorien und seine Zeit*. Bonn: Dümmler.
- Paret, Peter 2017. *Clausewitz in seiner Zeit: zur Kriegs- und Kulturgeschichte der Jahre von 1780 bis 1831*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Perjés Géza 1966a. Clausewitz magyar fordítása. *Hadtörténelmi Közlemények*, új folyam 13 (1): 104–132.
- Perjés Géza 1966b. Carl von Clausewitz, A háborúról. *Századok*, 100 (4–5): 990–996.
- Perjés Géza 1983. *Clausewitz*. Budapest: Magvető.
- Perjés Géza 1988. *Clausewitz és a háború praxeológiája*. Budapest: Zrínyi.
- Rid, Thomas 2004. Vom künftigen Kriege: Zur Clausewitz-Rezeption der amerikanischen Streitkräfte. *Österreichische Militärische Zeitschrift*, új évfolyam 42 (2): 181–186.
- Rosinski, Herbert 1935. Die Entwicklung von Clausewitz' Werk „Vom Kriege“ im Lichte seiner „Vorreden“ und „Nachrichten“. *Historische Zeitschrift*, 151. Band, (2): 278–293. <https://doi.org/10.1524/hzhz.1935.151.jg.278>
- Schössler, Dietmar 1991. *Carl von Clausewitz*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlt.
- Schramm, Wilhelm von 1976. *Clausewitz: Leben und Werk*. Esslingen am Neckar: Bechtle.
- Stegemann, Hermann 1839–1940. *Der Krieg: Sein Wesen und seine Wandlung I–II*. Stuttgart–Berlin: Deutsche Verlags-Anstalt.
- Rothe, Barbara -Türpe, Andrée 1977. Das Wesen des Krieges bei Hegel und Clausewitz. *Deutsche Zeitschrift für Philosophie*, 25 (11): 1331–1334. <https://doi.org/10.1524/dzph.1977.25.11.1331>
- Wehler, Hans-Ulrich 1974. Der Verfall der deutschen Kriegstheorie: Vom »Absoluten« zum »Totalen« Krieg oder von Clausewitz zu Ludendorff. In Gersdorff, Ursula von (szerk.): *Geschichte und Militärsgeschichte: Wege und Forschung*. 273–311. Frankfurt am main: Bernard & Garafée.

A Magyar Hadtudományi Társaság beszámoló és tisztújító küldöttgyűlése

2025. március 28-án 10 órától került sor a Magyar Hadtudományi Társaság beszámoló és tisztújító küldöttgyűlésére a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Kar Hungária körúti campusának M. Szabó Miklósról elnevezett dísztermében. A küldöttgyűlést dr. Szenes Zoltán nyugállományú vezérezredes, egyetemi tanár, a Társaság elnöke nyitotta meg, majd üdvözölte a megjelenteket, a küldötteket és a meghívott vendégeket egyaránt, és megállapította, hogy az összehívott küldöttgyűlés az ülés megnyitásakor jelen lévő 78 fő küldöttel határozatképes. A küldöttgyűlés elnökségében meghívottként foglalt helyet dr. Benkő Tibor ny. vezérezredes, Tömböl László ny. vezérezredes, Kajári Ferenc altábornagy, vezérkari főnök helyettes (MH).

A Társaság elnöke tájékoztatta a megjelenteket, hogy az ülésen készült hangfelvétellel képezi a jegyzőkönyv alapját, illetve fotózásra is sor kerül. A küldöttgyűlés egyhangúlag hozzájárult a hangfelvétel, illetve fénykép készítéséhez. Szenes Zoltán ezután javaslatot tett a küldöttgyűlés tisztségviselőinek megválasztására. A küldöttek ennek alapján Tömböl Lászlót és dr. Hegedűs Henriket választották meg levezető elnöknek, jegyzőkönyv-vezetőnek Kissné Petró Emesét, jegyzőkönyv-hitelesítőnek pedig

dr. Hajós Dezsőt és dr. Remek Évát, majd a résztvevők titkos szavazással választották meg a szavazatszámláló bizottság elnökének dr. Csery-Szücs Pétert, tagoknak dr. Krizbai Jánost és Nádas Jánost. Ezt követően a küldöttek elfogadták a küldöttgyűlés javasolt napirendi pontjait.

Első napirendi pontként elismerések átadására került sor.

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége, a Felügyelő Bizottság elnökének javaslatára, a Társaságnál 35 éve végzett munkája, valamint a hadtudomány magas szintű művelése és szervezése érdekében végzett kiemelkedő tevékenysége elismeréseként Életmű-Díjban (aranygyűrű) részesítette Prof. dr. Szenes Zoltán ny. vezér ezredes, a Társaság leköszönő elnökét, akinek egyúttal az „MHTT szakértője” címet adományozott.

Az MHTT elnöksége 2025. február 27-i döntésével „MHTT szakértője” címet adományozott dr. Isaszegi János ny. vezérőrnagynak, a Biztonságpolitikai Szakosztály tagjának, dr. Kovács Ferenc ny. ezredesnek, a Védelemi Infrastruktúra Szakosztály elnökének és dr. Lángné dr. Petruska Szidóniának, a Biztonságpolitikai Szakosztály tagjának.

Az MHTT elnöksége Elismerő oklevelet és névre vésett plakettet adományozott a Társaságban végzett kiemelkedő tudományszervezői tevékenysége elismeréseként dr. Hegedűs Ernő alezredesnek, egyetemi adjunktusnak, a Légierő Szakosztály elnökének.

Az MHTT elnöksége Elismerő oklevelet és emlékérmét adományozott a hadtudomány érdekében a Társaságban végzett kiemelkedő tudományszervezői tevékenységért dr. Dobor Józsefnek, a Katasztrófa- és polgárvédelmi Szakosztály tagjának.

Az MHTT elnöksége Elismerő oklevelet és emlékérmét adományozott a hadtudomány érdekében a Társaságban hosszú időn át folytatott, a Felügyelő Bizottság elnöki tevékenységének elismeréseként dr. Csery-Szücs Péter ny. alezredesnek, valamint a Felügyelő Bizottságban folytatott kiemelkedő munkájának elismeréseként dr. Ritecz György ny. rendőr ezredesnek.

Az MHTT elnöksége Elismerő oklevelet és könyvjutalmat adományozott a Társaságban végzett hadtudományi tudományszervezői tevékenysége elismeréseként dr. Lévai Zsoltnak, a Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztály titkárának, Bakos Tamásnak a Műszaki Szakosztály titkárának, Kárpáti Zalán hallgatónak, az MHTT korábbi gyakornokának.

Az MHTT elnöksége a társaság vezetésében végzett eredményes munkáját megköszönve Elismerő oklevelet adományozott Bárány Zoltán ezredesnek, a HM/MH kapcsolatokért felelős elnökhelyettesnek, Prof. dr. Molnár Annának, a civil- és egyetemi kapcsolatokért felelős elnökhelyettesnek, dr. Hausner Gábor ny. alezredesnek, tudományos elnökhelyettesnek, a *Hadtudomány* c. folyóirat régi-új főszerkesztőjének, Görbe Attiláné dr. Zán Krisztina ezredesnek, az Etikai Bizottság elnökének, Prof. dr. Krajnc Zoltán ezredesnek, az Etikai Bizottság tagjának, Prof. dr. Horváth Attila ny. ezredesnek, a Védelemgazdasági és Logisztikai Szakosztály korábbi elnökének, Szilágyi Enikő Erzsébetnek, a Felügyelő Bizottság tagjának.

Az MHTT elnöksége első alkalommal az „Év Szakosztálya” címet és Elismerő oklevelet adományozott a Légierő Szakosztálynak (az elismerést dr. Hegedűs Ernő szakosztályelnök vette át) és a Hírszerzéstörténeti Szakosztálynak (az elismerést Csóka Ferenc szakosztályelnök vette át).

A Magyar Hadtudományi Társaság elnöksége 2024-ben is pályázatot hirdetett a „Hadtudomány Ifjú Tudósa” címmel a honvédelem és a hadtudomány népszerűsítésére 11–12. osztályos középiskolásoknak. A pályázatra 15 iskola kapott meghívást. Olyan régi katonavárosok és helyőrségek iskolái, ahol a Magyar Honvédség alakulatai részét képezik a települések mindennapi életének, illetve a honvéd hagyományok őrzése kiemelten fontos célkitűzés. A felhívásra 4 középiskolából 6 pályamű érkezett be. A pályázatokat elbíráló, szakértőkből álló grémium – az elnökség egyetértésével – I–II–III. helyezést ítélte oda „A kedvenc haditechnikai eszközeim” kategóriában.

I. Díjban (oklevél és könyvjutalomban) részesítette az elnökség Bozó Ábel kadétot (Kratochvil Károly Honvéd Középiskola és Kollégium, Debrecen) „Kedvenc haditechnikai eszközeim: A drónok katonai felhasználása” c. tanulmányáért. A felkészítő tanár, Erdős Miklós fhdgy. részére 10 000 Ft-os könyvvásárlási utalványt adományozott az elnökség.

II. Díjban (oklevél és könyvjutalomban) részesítette az elnökség Jáger János kadétot (Wigner Jenő Műszaki, Informatikai Technikum, Szakképző Iskola, Gimnázium és Kollégium, Eger) „Kedvenc haditechnikai eszközöm: Shützenpanzer Marder” című tanulmányáért. A felkészítő tanára, Tóth György igazgatóhelyettes részére 10 000 Ft-os könyvvásárlási utalványt adományozott az elnökség.

III. Díjban (oklevél és könyvjutalomban) részesítette az elnökség Balázs Kristóf diákot (Budapest X. kerületi Zrínyi Miklós Gimnázium) „Kedvenc haditechnikai eszközeim: Új fegyver jó fegyver” c. tanulmányáért. A felkészítő tanára, dr. Klicász Szpirosz részére 10 000 Ft-os könyvvásárlási utalványt adományozott az elnökség.

A díjazott diákok a saját iskolájukban mutatják be a pályaműveiket. Az előadáson részt vesznek a Társaság szakértői, vezető tisztségviselői, illetve a tanulmányt bírálók.

Az elnökség döntött a 2025. évi Tanárky-díj odaítéléséről is. A Társaság érdekében végzett odaadó munkálkodásuk és tudományos teljesítményük alapján ketten érdemelték ki az elismerést: Prof. dr. Molnár Anna tanszékvezető egyetemi tanár és dr. Németh András alezredes, tanszékvezető egyetemi docens. A két díjazott ünnepi konferencia keretében ősszel veheti át a díjjal járó plakettet és a pénzjutalmat.

Az elismerések átadását rövid szünet követte, ami után *Tömböl László* vette át a levezető elnöki tisztet. Elsőként a Társaság elnökét kérte fel, hogy a kiküldött írásos beszámolóhoz tegye meg szóbeli kiegészítését.

Szenes Zoltán vetített képekkel kísért előadása szerint a Társaság felemelkedő ágban van, jó év, javuló eredmények jellemezték az elmúlt időszakot. 12 fő feladat volt kitűzve az előző évben, ezek közül mindegyik teljesült. Hat kiemelt rendezvényre került sor: az évfordulós ünnepségek rendre lezajlottak (NATO 75/25; EU 20, KFOR 20), sikeres volt MHTT–MTA Hadtudományi Bizottság közös konferenciája 62 fő részvételével. Az MHTT hozzájárult az HM „Jutas 100” évforduló megemlékezéséhez, tanulmányutat szervezett Szerbiába, ahol a résztvevők megkoszorúzták az újvidéki Futakon a Jézus Szíve templomban Hadik András emléktábláját. Lelkesítő volt, hogy az eseményen az újvidéki teljes magyar média jelen volt. *Szenes Zoltán* hangsúlyozta, hogy a szakmai kirándulások a Társaság aktív állományának összekovácsolását szolgálják, amit a jövőben is folytatni kell.

A szakosztálykonferenciák közül kiemelte a Biztonságpolitikai Szakosztály drón-konferenciáját és azt, hogy a Határőr Szakosztály pécsi szakcsoportja megkapta

a város legrangosabb civil elismerését, a Tüke-díjat. (Köszönet Zámbo Péter és Gaál Gyula tagtársaknak a jó és lelkes munkájukért.) Ugyancsak fontos fejleményként értékelte, hogy elkészült az új honlap (amelyre persze még sok adatot fel kell tölteni), megalakult a Közép-Dunántúli Repülő Szakcsoport a Légierő Szakosztályon belül, illetve a Tüzér Szakosztály a Szárazföldi Műveleti Szakosztály szakcsoportjaként működik tovább. A szakosztályok működésével kapcsolatban elmondta, hogy amennyiben valamelyik szakosztály nem ad be beszámolót két éven keresztül, akkor az elnökségnek foglalkozni kell annak további működésével.

Újdonság volt 2024-ben – mondta az elnök a sikereket sorolva –, hogy a Stefánián tartott Biztonságpolitikai előadás-sorozat az NKE HHK Biztonságpolitikai Szakollégiumától átvette Társaságunk Mező András által vezetett Biztonságpolitikai Szakosztálya. Elkészült az *Új úrkorszak kapujában. A világűr biztonsági és katonai kérdései* című könyv, amelynek finanszírozásához a HVK Hadtudományi Alapítványhoz pályázott a Társaság. 15 szakértő, a Vezérkar úrkatonái, civilek, doktoranduszok vettek részt a másfél éves munkában. A Zrínyi Kiadó adta ki a könyvet 300 példányban. A Társaság tagjainak rendelkezésére áll a könyv Pdf változatban is.

Az elnök kiemelte, hogy Hajós Dezső munkájának köszönhetően megújult a Társaság kommunikációs stratégiája. A tagság létszáma 2024. december 31-én 741 fő volt, 88 fő új taggal, s így jelenleg 44% 40 év alatti. A tagdíjbevétele ennek köszönhetően 3,2 millió Ft-ot ért el, amely köszönhető az elmaradások rendezésének is. Kiemelkedő nagyságú támogatás, 281 ezer Ft, érkezett be az adó 1%-ból. Tavaly is sikeres volt a hallgatói gyakornoki szakmai program, 2024-ben 3 gyakornoka volt Társaságnak. 2024-től Hon-és Rendvédelmi Napok-ra változtatta a Kőbányi Önkormányzat a minden év szeptemberében zajló rendezvény elnevezését. A Centrum TV (Martin-Kovács Miklós, Kőbánya) folyamatosan jelen van a Társaság fontos eseményein, tudósít, riportokat készít. A Társaság (Csóka Ferenc, Hausner Gábor, Ráth Tamás) felvette a kapcsolatot az osztrák Hadtudományi Társasággal.

A Társaság erősségei közé sorolta, hogy megújult a Társaság szabályozási rendje; a *Hadtudomány* folyóirat továbbra is az MTA „A” kategóriás minősítését élvezi, és elindult az OJS rendszer; a hagyományos tevékenységi formák erősödnek; a Társaság hazai ismertsége a szakértők révén nőtt; innovációk vannak a működésben; egységes az elnökség; a bázis az egyetemre épül. Gyengeségeket is megnevezett, köztük a pályázati rendszerek (cikk pályázat, *Hadtudomány* Ifjú Tudósa) kihasználtsága, pontosabban inkább kihasználatlansága; a szakosztályok eltérő aktivitása; tartós szervezeti-működési problémák; a „civil” nyitás erőtlensége. További lehetőségeket nyújthatnak a pályázatok és együttműködések más civil, illetve állami szervezetekkel (Honismereti Szövetség, VIKI). Ezzel szemben veszélyforrásként azonosította a környezeti és személyi változásokat, a pénzügyi támogatások ütemezetlenségét, jelentős kését (HM, MH, NKA, MTA).

Összegzésként megállapította, hogy a Társaság stratégiai célja az elmúlt hat évben az eredményes tevékenység folytatása volt. Minden jó tevékenységi forma megmaradt, részben megújult, újak jöttek létre (a háború „magyarázata”, a média „kiszolgálása”). Másik fontos cél a kutatások publikálása volt, megjelentek könyvek a Társaság gondozásában (Úrprojekt) és a *Hadtudomány* c. folyóirat. A fiatalítás igen sikeres szakosztályok élén két ciklus után lehetőség szerint beléptek a fiatalabbak

(generációs építkezés / szakmai bajtársiasság). Az együttműködések esetében a kevesebb „papír”, több tartalom vegyes eredményeket hozott. Nagyon sikeresnek értékelhető a megújított megállapodás a Magyar Katonai-Katasztrófaorvostani Társasággal, a Magyar Robbantástechnikai Egyesülettel (új), a Honvéd Vezérkarral (megújított), a Nemzeti Közszerződési Egyetem Hadtudományi és Honvédtisztképző Karral (rég), a Zrínyi Kiadóval (rég) és a Honismereti Szövetséggel (új). Nem sikerült ellenben megállapodást kötni az MH BHD-val.

A küldötteknek megküldött beszámolóhoz és Szenes Zoltán szóbeli értékeléséhez sem írásbeli, sem szóbeli hozzászólás, kérdés nem érkezett, így a küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadta az elnökség beszámolóját a 2024-ben végzett tevékenységről.

Következő napirendi pontként dr. Kenessey Zsolt gazdasági elnökhelyettes számolt be az MHTT 2024. évi pénzügyi eredményeiről és kiadásairól. A 2024-es pénzügyi terv 15,4 millió forint volt, ezzel szemben 16,8 millió bevételt realizált a Társaság. Ennek legfőbb oka a tagdíjfizetési fegyelem megszilárdulása. A tagdíjakból 3,2 millió Ft folyt be, mely jelentős, 1 millió Ft-al több mint 2023-ban, amihez hozzájárult az elmaradt tagdíjak rendezése. Köszönet a szakosztályok együttműködéséért a tagdíjfizetési fegyelem megszilárdításában. Bevételi oldalon a legfontosabb a Honvédelmi Minisztérium 10 millió Ft-os támogatása volt, ezen felül a Társaság 800 ezer Ft-t kapott a Magyar Tudományos Akadémiától a folyóirat megjelentetéséhez, valamint 700 ezer Ft támogatást az euro-atlanti évfordulók megünnepléséhez. A Nemzeti Kulturális Alaptól pályázat útján további 1 millió Ft támogatást nyertünk a *Hadtudomány* folyóirat megjelentetésére. Adó 1%-ból 218 ezer Ft folyt be, köszönve azoknak, akik a felajánlásukkal támogatták a Társaság működését.

A 2024-es terv kiadási oldalán szereplő a 15,5 millió Ft-al szemben 20,6 millió Ft került könyvelésre, melyből valós kiadás 17,6 millió Ft volt. A fennmaradó összeg korábbi kiadások tárgyévi könyveléséből, elszámolásából adódik. A tervezett kiadások túllépése indokolt, nyomdaköltségek emelkedése, a minimálbér emelése, a beszerzési árak vártnál magasabb mértékű növekedése okozta. A Társaságnak valós tartozása nem keletkezett. A rendelkezésre álló forrásokkal szabályosan és felelősséggel gazdálkodott a Társaság.

A küldöttgyűlés – a rendezvényen elhangzott kiegészítésekkel – egyhangúlag elfogadta a Társaság 2024. évi pénzügyi beszámolóját.

A harmadik napirendi pont a Felügyelő Bizottság beszámolójának elfogadása volt. Dr. Csery-Szűcs Péter, a Felügyelő Bizottság elnöke elmondta, hogy 2016 óta az FB elnöke, amely tisztségről az új Alapszabály értelmében ezúton leköszön. A Felügyelő Bizottság az MHTT Alapszabálya szerint végezte tevékenységét. A Társaság rendelkezik a civil törvény által előírt szabályzatokkal, azokat az elnökség folyamatosan áttekintette, s ha kellett, módosította vagy újat alkotott. A Társaság pénzügyi helyzete 2016 óta folyamatosan javult, az ellenőrzések csak pozitív tapasztalatokról tudtak beszámolni a küldöttgyűlésnek. A Bizottság minimális tagdíjemelési javaslatát az elnökség és a küldöttgyűlés elfogadta. A Felügyelő Bizottság valamennyi tagja nevében megköszönte a küldöttek bizalmát és a beszámoló elfogadását javasolta. A küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadta a Felügyelő Bizottság beszámolóját a 2024. évben végzett munkáról.

Ezt követően a levezető elnök felkérte Görbe Attiláné dr. Zán Krisztinát, az Etikai Bizottság elnökét, hogy ismertesse az Etikai Bizottság tevékenységét. Az elnökasszony felidézte, hogy az 1990-ben megalakított MHTT-vel egy olyan intézmény jött létre, amely lehetővé tette a hadtudomány konvenciómentes, szabad és kreatív művelését. Folyamatosan fórumot biztosít, hogy tagjai – kilépve a szigorú katonai hierarchiából – nyílt eszmecserében és vitában vigyék előbbre azokat a tudományosan értékelhető jelenségeket, történéseket és folyamatokat, amelyeket a hierarchiába zárt apparátus nem tud feltárni, illetve a megoldás irányába előre mozdítani. Az eltelt időszakban az EB megállapította, hogy a hatályos dokumentumok érvényesek és alkalmasak a bizottság illetékességébe tartozó ügyek tárgyalására, és a Társaság honlapján nyilvánosan elérhetőek. A beszámolási időszakban a szerzők ellen határozathozatalt igénylő, illetve plágium gyanúval kapcsolatos megkeresés az Etikai Bizottsághoz nem érkezett. A *Hadtudomány* folyóirat nyomtatott és online számaiban, a Társaság Facebook és Instagram felületein megjelentetett közleményeket vizsgálva a megjelenési adatok azt mutatják, hogy a folyóirat publikációs szabályzata és a webes megjelenés kapcsán közzétett etikai és moderációs elvek továbbra jól is működnek. A *Hadtudomány* folyóirat kapcsán érdemesnek tartotta még megemlíteni, hogy a Turnitin plágiumkereső szoftver alkalmazása ugyan kissé lassítja a munkafolyamatot és nehezíti a szerkesztői tevékenységet, ugyanakkor manapság nélkülözhetetlen eleme a tudományos élet tisztaságához fűződő követelményrendszernek, ezért annak használata továbbra is elengedhetetlen. Végül bejelentette, hogy az Etikai Bizottság tagjai lemondanak megbízatásukról és a testület visszaadja mandátumát a küldöttgyűlésnek.

Ehhez kapcsolódva dr. Nagy László, a Társaság korábbi elnöke, a Magyar Hadtudományi Társaság tagjaként köszönetet mondott a mandátumuk lejártával lemondott tisztségviselők elmúlt években végzett áldozatos munkájáért, majd a küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadta az Etikai Bizottság beszámolóját.

Ez után került sor a 2025. évi munka- és pénzügyi terv megtárgyalására. Elsőként Szenes Zoltán tette meg szóbeli kiegészítését a kiküldött írásos munkatervhez. A Társaság elnöke ismertette, hogy az elnökség két olvasatban tárgyalta a 2025. évi munkatervet, amiből a tervezett feladatok már időarányosan teljesültek. 12-12 kutatási téma szerepel a munkaterv mellékletében, amely felöleli a Honvédelmi Minisztérium és a Honvéd Vezérkar, valamint részben az NKE HHK kutatási területeit, és figyelembe veszi az MTA HB tudományos stratégiai tervezetében szereplő prioritásokat.

A Szlovákiában tett önköltséges tanulmányút (április 10–13.) egyik kiemelt programja a Társaságnak. Idén 200 éves az Akadémia, ebből az alkalomból készül kiállítás a magyar hadtudósokról, illetve tervben van a Terminológiai Szótár aktualizálása („Szontagh Gusztáv Projekt”). Lesz egy konferencia IFOR/ SFOR MMK 30 témában, valamint az éves szakosztályi konferenciák is folytatódnak. A háromnapos Győri Hadtörténeti Vándorgyűlést a Honismereti Szövetséggel közösen szeptemberre tervezi a Társaság, de a megrendezéshez a HM támogatására feltétlenül szükség van. Tervbe van véve, az osztrák hadtudományi társasággal közösen a komáromi vár megtekintése.

Elmondta, hogy a programtervezés kétlépcsős. Idén lesz 35 éves a Társaság, amit szeptemberben/októberben egy nagy rendezvény keretében tervezünk megünnepeelni. Itt kerülnek átadásra laudációs előadások keretében a 2025. évi Tanárky-díjak. A bevált programok folytatódnak: a Hadtudomány Ifjú Tudósa és a cikkpályázat kiírása, a Társaság részvétele a kőbányai Hon- és Rendvédelmi Napokon, a kiadványok (2024. évi Évkönyv, 35 éves a Haditechnikai Klub, évfordulós kiadvány) elkészítése. A szervezeti kérdések vonatkozásában az új elnökségnek két témával kell foglalkozni. Folytatni kell a kiemelt szakosztályok elismerését, illetve rendezni szükséges a Hadtörténelmi Szakosztály és a Dél-dunántúli Tagozat helyzetét. Meg kell találni azokat a vezetőket, akik lendületet visznek a szervezeti egységek életébe.

A közeljövőben megoldandó feladatok közé sorolta a *Hadtudomány* szerkesztőbizottságának megújítását, amely feladat a SZB elnökére, Prof. Kecskeméthy Klárára hárul. Bővíteni kell a nemzetközi tagokat. Új-régi főszerkesztő (Hausner Gábor) folytatja a munkát 2025-ben, aki azonban bejelentette a távozási szándékát 2026-ban. Tehát új főszerkesztő kerestetik. Emellett a folyóirat papír és online számait integrálni kell az MTA OJS rendszerében, a szerzőket és bírálókat fel kell készíteni az OJS-publikációra. Folytatni kell az online olvasási kezdeményezést, a nyomtatott példányszámot 300 db alá kell csökkenteni a költségek optimalizálása végett. Javasolt a számok „hírveréses” bemutatása a Honismereti Szövetség gyakorlata szerint.

Szenes Zoltán úgy vélte, hogy az utóbbi évek, a „Covid-éra” tapasztalatait felhasználva, sok újdonságot hoztak: a kirándulások szervezését az összekovácsolás miatt, a konferenciák, ülések hibrid megoldásait, a szabályozások megújítását, újabb tevékenységi formákat. A Társaság elnöke szerint a vezetésben folytonosság várható, mert a vezető tisztségviselők 60%-a marad. A személyi változások új perspektívákat nyithatnak a Társaság előtt. Végül a leköszönő elnök megköszönte a Társaság támogatását.

A munkatervhez egy észrevétel hangzott el: *Kocsis László*, a Légierő Szakosztály tagja felhívta a figyelmet arra, hogy májusban lesz 45 éve az első magyar űrhajós repülésének. Javasolta az erről való megemlékezést, annál is inkább, mivel Farkas Bertalan a Társaság tagja. Emellett felvetette, hogy a Társaság a Hadtudomány Ifjú Tudósa pályázaton részt vevő összes diák munkáját egy köszönő levéllel ismerje el.

A küldöttgyűlés – a rendezvényen elhangzott kiegészítésekkel – egyhangúlag elfogadta az elnökség 2025. évi munkatervét.

A küldöttgyűlés a 2025. évi tervezést a pénzügyi terv megvitatásával folytatta. *Kenessei Zsolt* pénzügyi elnökhelyettes elmondta, hogy figyelembe kell venni, a pénzügyi lehetőségek nem bővültek az előző évhez képest. A kiadási előirányzat

2025-ben 14,6 millió Ft-ban került meghatározásra. A *Hadtudomány* megjelentetése ebből 6 millió Ft, a megbízási díjak és a bérkifizetésre 5 millió Ft a tervezett kiadás. A Társaság a Honvédelmi Minisztériumtól 10 millió Ft, a Magyar Tudományos Akadémiától 1,5 millió Ft támogatásra, a tagdíjakból 2,5 millió Ft bevételre számít. A Társaság működésének elengedhetetlen feltétele a tagdíjak beérkezése. Kérte, hogy a tagok a személyi jövedelemadójuk 1%-ával támogassák a Társaságot! 2025-ben az MHTT tartalékot nem tud képezni, felelős gazdálkodással a terv remélhetőleg tartható.

Mivel a 2025. évi pénzügyi tervhez hozzászólás nem érkezett, a levezető elnök határozat meghozatalára kérte fel a küldöttgyűlést, amely egyhangúlag elfogadta a Társaság 2025. évi pénzügyi tervét. Ehhez kapcsolódott a következő napirendi pont. Az elnökség határozati javaslatot dolgozott ki, a szervezeti egységeknek a tagjaik által 2024-ben befizetett tagdíj 25%-ának visszaigénylésének lehetőségéről. A küldöttgyűlés ezt egyhangúlag elfogadta, és úgy határozott, hogy a szervezeti egységek a 2025. év beszámolási időszakában a tagjaik által 2024. évben befizetett tagdíj 25%-át használhatják fel. Azon szakosztályok, amelyek nem adtak le beszámolót a 2024. évről, nem vehetik igénybe a visszatérítést.

Ezt követően került sor a tisztújításra. Tömböl László levezető elnök megköszönte a leköszönő tisztségviselők munkáját, majd felkérte *dr. Fórizs Sándort*, a jelölőbizottság elnökét, hogy ismertesse a jelölőlistát és jelölés menetét.

Fórizs Sándor tájékoztatta a küldöttgyűlést, hogy a jelölőbizottság a szakosztályok minden tagjának levelet küldött a szakosztályvezetők útján a jelölés menetéről. Az információ a honlapra is felkerült. Összesen 13 funkció betöltésére kell tisztségviselőt választani. A megadott határidőig bármely tag jelölhetett általa érdemesnek tartott személyt egy megadott funkcióra, elküldve a jelölt elfogadó nyilatkozatát is. A tagság aktív volt, összesen 12 írásos jelölés érkezett be. Valamennyi javaslat egyhangúlag Prof. dr. Padányi József ny. vezérőrnagyot, egyetemi tanárt, doktori iskola vezetőt jelölte meg az MHTT elnöki tisztére. A javaslatok között szinte teljes átfedés volt. A jelöltek közül többen visszaléptek. A jelölő listán így összesen 14 fő szerepel. Az etikai bizottság tagjainál van többes jelölés.

A levezető elnök tájékoztatta a küldötteket, hogy a helyszínen is lehet javaslatot tenni, a jelölt elfogadó helyszíni vagy írásos nyilatkozatával és a pozíció megjelölésével. A szavazólistára a jelenlévők 50% + 1 fő szavazatával kerülhet fel. Mivel új jelölés nem érkezett, Tömböl László lezárta a szavazólistát, majd a küldöttgyűlés egyhangúlag elfogadta a jelölőbizottság által állított jelölőlistát,

Ezt követően *Csery-Szücs Péter*, a szavazatszámoló-bizottság elnöke ismertette a titkos szavazás menetét, majd annak megtörténte után – rövid technikai szünetet követően – tájékoztatta a küldöttgyűlést a tisztújítás eredményéről. Eszerint 75 szavazólap érkezett be. A küldöttgyűlés 73 igen szavazattal Prof. dr. Padányi Józsefet választotta meg a Társaság elnökének.

Tömböl László az eredmények ismertetése után átadta a szót a Társaság megválasztott új elnökének. Padányi József megköszönte a bizalmat, és biztosította a küldötteket arról, hogy a jóváhagyott munkaterv alapján fognak tevékenykedni.

A küldöttgyűlés bezárását követő fogadáson *dr. Szenes Zoltán* leköszönt elnök mondott pohárköszöntőt.

Hausner Gábor

Prof. Dr. Padányi József
ny. vezérőrnagy, egyetemi tanár

Az MHTT 2025-ben három évre megválasztott tisztségviselői

Elnök:	<i>Prof. dr. Padányi Józsefet</i>
Általános elnökhelyettes:	<i>dr. Hegedűs Henrik</i>
Gazdasági elnökhelyettes:	<i>dr. Kenessey Zsolt</i>
Kommunikációs elnökhelyettes:	<i>dr. Hajós Dezső</i>
Civil egyetemi és tudományos kapcsolatokért felelős elnökhelyettes:	<i>dr. Remek Éva</i>
Tudományos elnökhelyettes:	<i>dr. Németh Gergely</i>
HM/MH kapcsolatokért felelős elnökhelyettes:	<i>dr. Drót László</i>
 Felügyelő Bizottság elnöke:	<i>dr. Király László</i>
Felügyelő Bizottság tag:	<i>dr. Teknős László</i>
	<i>dr. Bencsik Gábor</i>
Etikai Bizottság elnöke:	<i>dr. Főrizs Sándor</i>
Etikai Bizottság tag:	<i>dr. Heiling Ottó</i>
	<i>dr. Csaba Zágon</i>

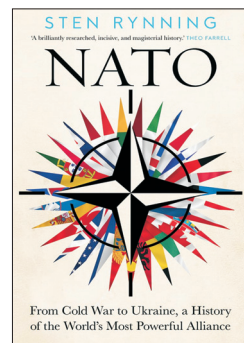
Sten Rynning

NATO:

From Cold War to Ukraine, a History of the World's Most Powerful Alliance

(New Haven and London, Yale University Press, 2024.

ISBN 978-0300270112)

A Yale University Press 2024. április 9-én – az Észak-atlanti Szerződés Szervezete alapításának 75. évfordulóján – jelentette meg „A világ legerősebb szövetségének története a hidegháborútól Ukrajnáig” című könyvét. A szerző Sten Rynning, a Dél-dániai Egyetem professzora, a NATO egyik kiemelkedő szakértője napjainkban. Számos publikációja és könyve jelent meg a NATO történetének különböző aspektusairól és jelenkori politikai vonatkozásairól.¹ Rynning egész pályafutása során kapcsolatban állt a politikai döntéshozókkal, akiknek NATO szakértőként javaslatokat fogalmazott meg arra vonatkozóan, hogy a tagállamok miként tudnak megbirkózni a Szövetséget és annak biztonságát, stabilitását érintő kihívásokkal.

Az olvasó a NATO történetét elemző, értékelő kutató könyvét tartja a kezében. Ez egy többéves kutatás eredménye, amely a nemzetközi politikai eseményekre, mérföldkövekre összpontosítva, elsődleges forrásokat felhasználva foglalja össze a NATO 75 éves történetét. A kiadó elegáns könyvborítóval jelentette meg a könyvet, középen a NATO szimbóluma – az iránytű, körben pedig az egyes tagországok zászlói láthatók, mint az iránytű sokféle ágazó irányai, amik egy közös pontból – a közös biztonság megteremtéséből – indulnak ki.

A szerző a kutatás és a könyv írása közben konzultált Lord George Robertson és Jaap de Hoop Scheffer volt NATO-főtitkárokkal. A munka során meglátogatta a török Külpolitikai Intézetet és az ankarai Közel-Keleti Műszaki Egyetemet (Foreign Policy Institute and the Middle East Technical University in Ankara), az Antwerpeni Egyetemet (University of Antwerp), a Norvég Atlanti Szövetséget (Norwegian Atlantic Treaty Association), a Balti Védelmi Akadémiát (Baltic Defence College), a zürichi Szövetségi Technológiai Intézet Biztonságpolitikai Tanulmányok Központját (Center for Security Studies at ETH Zurich), valamint a római NATO Védelmi Akadémiát (NATO Defence College), ahol 2012 óta számos alkalommal tartott előadást a felsővezetői tanfolyamnak. A jelen könyvhöz kapcsolódó kutatása során

1 Rynning Sten a Dél-dánia Egyetemen hivatalos honlapján, <https://portal.findresearcher.sdu.dk/da/persons/sry>, ahol a legfontosabb publikációi megtalálhatók. Többek között Rynning, S.: NATO Renewed: The Power and Purpose of Transatlantic Security Cooperation. 2005. New York: Palgrave Macmillan; Rynning, S.: NATO in Afghanistan: The Liberal Disconnect. 2012. Stanford University Press; Farrell, T., Rynning, S. & Terrieff, T.: Transforming military power since the cold war: Britain, France, and the United States, 1991–2012. 2013. Cambridge University Press.

megosztották vele a megglátásaikat, nézeteiket és a tapasztalataikat olyan rendkívül kreatív gondolkodók, akik elkötelezett munkatársai voltak a NATO-nak, többek között Alexander Vershbow, Jamie Shea, Diego Ruiz-Palmer, Michael Rühle, Nicholas Williams és Heinrich Brauss.

Miért fontos a NATO történelmének megismerése és megértése? 75 év egy Szövetség történetében nagyon hosszú időszak. A három emberöltőnyi kor eseményei történelmi perspektívába kerültek, és azok résztvevői történelmi személyiségekké váltak. A monográfia lehetőséget ad arra, hogy visszaemlékezzünk az olyan eseményekre, amelyeknek a részesei voltunk, és megismerjük azokat, amelyeket nem élhattunk meg és csak hallomásból ismerünk.

Sten Rynning könyve részletes és alapos áttekintést nyújt a NATO transzatlanti kapcsolatokban betöltött kulcsszerepéről. Meggyőzően érvel a NATO fejlődéséről, hangsúlyozva, hogy ez több mint egy szerződésen alapuló, kölcsönös biztonsági garanciákat nyújtó Szövetség. Bemutatja a NATO demokratikus alapjait, kiemelve a szabad véleménynyilvánítás kulcsszerepét és annak erejét. Ehhez kapcsolódik Paul-Henri Spaak egykori NATO-főtitkár (1957–1961), aki egy latin mottót választott a Szövetség számára: „Animus in consulendo liber”, vagyis „A lélek a tanácskozásban szabad”. A kötetben a szerző végigköveti az Észak-atlanti Szerződés Szervezetének teljes történetét a kezdetektől napjainkig. Hetvenöt év alatt a NATO végigjárta a hidegháborús diplomácia és a nukleáris elrettentés fordulatait, és tíz bővítési körben (1952–2024 között) növelte a tagországai számát. A NATO története a szabad gondolkodás által vezérelt hatalomgyakorlás, lényegében a nyugati értékek (demokrácia, egyéni szabadság, béke és stabilitás, jogállamiság, közös örökség, szolidaritás, jólét) geopolitikai relevanciájának a próbaköve volt és marad. A NATO Európa biztonsági rendjének középpontjában áll, és az, hogy mi történik vele, mindenkit érint.

A NATO hét és féltizedes története során számos alkalommal voltak belső viták és nézeteltérések, amiknek egy része a megszűnés veszélyét is magában hordozta. Ezen vitákat a Szövetség 1949 óta mind a hidegháború, mind a posztbipoláris korszakban több alkalommal is feloldotta. Ilyen volt az 1951-ben létrehozott Hármak Bizottsága, az ún. első „Három bölcs”, amely feladata a tagországok hadipari termelésének és gazdasági újjáépítésének összehangolása volt. Az ún. második „Három bölcs” Bizottság 1956-ban a NATO nem katonai együttműködési módozatai és lehetőségei kiterjesztésére és az Atlanti Közösség egységének megerősítése érdekében tett javaslatokat. A Pierre Harmel vezette, 1967-ben felállított bizottság a NATO előtt álló jövőbeli feladatokat vizsgálta annak érdekében, hogy a Szövetség a tartós béke tényezőjeként megerősödhessen. A NATO 75 éves történetében ez a jelentés volt a Szövetség egyik legelőremutatóbb dokumentuma.

Rynning hiteles leírást nyújt a stratégiai versenyről, a geopolitikai változásokról, és felteszi a kérdést, hogy milyen célkitűzései lehetnek a Szövetségnek a jövőre nézve. A könyv arról is szól, hogy a NATO-nak hogyan kell újragondolnia a jövőképét, hogy a globális rendért folytatott új küzdelmeket felvállalja. A NATO kezdetét és jövőképét alapító dokumentum, az Észak-atlanti Szerződés foglalja ezt össze röviden, egyszerű nyelvezettel. Egyértelmű üzenetet közvetít a NATO hatalomgyakorlásáról is. Többek között a NATO elkötelezett a szabadság, a demokrácia, az egyéni szabadság és a jogállamiság mellett (preambulum). Célja a stabilitás és jólét feltételeinek előmozdítása, valamint a konfliktusok kiküszöbölése a nemzetközi gazdaságpolitikában (2. cikk). A NATO nyitott a bővítésre, bármely más európai ország tagságára, amely képes a Szövetség alapvető értékeit támogatni (10. cikk).

Az Oroszországi Föderáció háborúja Ukrajna és Európa biztonsági rendje ellen veszélyezteti a Szövetséget és a tagországokat, de azt is megmutatja, hogy miért van szükség a transzatlanti együttműködésre. Hogyan jutott el a NATO oda, ahol ma van, és mit tartogat számára a jövő?

A jövővel kapcsolatban érdemes kiemelni, hogy a NATO demokrácián, szabadságon és szövetségen alapuló jövőképe ellentétben áll Vlagyimir Putyin elnök Oroszországanak

eurázsiai vagy Hszi Csin-ping elnök Kínájának sinocentrikus jövőképevel. Putyin elnök gyakorlatilag hadat üzent, azzal, hogy megtagadja a szuverén, független Ukrajnától azt a jogot, hogy szabadon dönthessen a sorsáról és a NATO-tagságot válassza. Egy szabad, független ország döntésébe – hova akar tartozni, melyik szövetséghez akar csatlakozni – egy harmadik fél beleszólását a NATO egyértelműen kizárta. Oroszország mellett ott áll Hszi Csin-ping Kínája. Kettejük határok nélküli stratégiai szövetsége hangsúlyozza a két hatalom fokozott összehangolódását és együttműködését az Amerikai Egyesült Államokkal és a NATO-val szemben. Kína szerint az ukrajnai háború oka az, hogy a NATO a keleti terjeszkedési körökben (1999 Csehország, Magyarország, Lengyelország, 2004 Bulgária, Észtország, Lettország, Litvánia, Románia, Szlovákia, Szlovénia, 2007 Albánia, Horvátország, 2017 Montenegró, 2020 Észak-Macedónia) megsértette Oroszország jogos biztonsági igényeit. Kína a feltörekvő hatalom magabiztosságot sugároz, és komoly kihívást jelent a globális rend és a Szövetség számára is.

Az amerikaiak számára a NATO továbbra is a nemzetközi vezető szerep fontos eszköze marad. A Szövetség egyre nagyobb vonzerővel rendelkezik a nemzetközi rend iránt elkötelezett partnerek számára. Ukrajna megtámadása megváltoztatta a finnek és svédek nézőpontját a NATO-csatlakozásról, a két ország 2022. május 18-án hivatalosan kérte a felvételét a NATO-ba. Ez fontos döntés volt, mert összekovácsolta a tagországokat, akik szolidaritást, egyetértést és egységet mutattak. Az új tagországok geostratégiai helyzete és katonai képességei nagymértékben erősítették a NATO-t, Finnország stratégiai mélységet biztosít, Svédország csatlakozása felértékelte az Északi-sark és a sarkvidéki térségét. Ám a finn és svéd tagság legfontosabb üzenete a NATO *nyitott ajtók* politikájának relevanciája, eszerint bármely partnerországot meghívhatnak a Szövetség soraiba, aki erősíti az euro-atlanti térség biztonságát, stabilitását és vallja a transzatlanti értékeket.

A monográfia a bevezető után négy fő részre, ezen belül tizenegy fejezetre tagozódik. Az első fő rész a *A Grand Ambition Is Born: America's Alliance, 1939–65* címet viseli. Ezen belül három fejezetre tagozódik. 1. Amerika és az ENSZ előzménye, létrejötte (*America's Search for United Nations*), 2. Észak-atlanti Szerződés (*The North Atlantic Treaty*), 3. Elveszett törekvés? A hidegháborús NATO létrejötte (*Aspiration Lost? The Emergence of Cold War NATO*). A monográfia I. része a korai évekkel foglalkozik, visszarepít bennünket a második világháború és a tengelyhatalmakkal való szembenállás éveibe, és azt dokumentálja, hogyan vált a NATO a béke közösségévé és a szovjet kommunizmus elleni bástyává a kialakuló hidegháborúban.

A második rész a pragmatizmus és a konzervativizmus éveit taglalja, amikor a politikai törekvéseket feláldozták a nemzeti érdekek oltárán. A Szövetségben kiemelt helyen szerepeltek a hatékony konzultációk, hiszen a NATO-nak egy nehéz és veszélyes kihívással, a kelet–nyugati fegyverkezési versennyel, kellett szembenéznie. A NATO átvészelte a viharos 1970-es és 1980-as éveket, mert a szabad és szövetséges lét iránti akarat felülkerekedett az egyéni biztonságot érintő nemzeti érdekeken.

A harmadik rész a berlini fal leomlásával és a Szovjetunió szétesésével foglalkozik, ekkor körvonalazódott a Szövetség új irányvonala, amellyel az akkori reményeik szerint az új Oroszország is meg tud békélni. A hidegháború végén megfogalmazták, hogy mivel a NATO alapításában jelentős szerepet betöltő Szovjetunió és a Varsói Szerződés is felbomlott, ezért nincs további létjogosultsága a NATO-nak sem. Az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió dominálta kétpólusú világrend megszűnt. Ezt a nehéz időszakot is túlélte a NATO új feladatokat keresve. A szerző áttekinti a NATO 1989–2011 közötti helyzetét, amely időszakot az átalakulás és a folytonosság jelzőkkel lehet a legjobban leírni. A NATO keleti határán fekvő szocialista országok biztonsági környezete gyökeresen átalakult, nem volt világos azonban, hogy az egykori szovjet blokk hogyan, milyen módon alakul át. A brüsszeli (1989) és a londoni (1990) csúcsteherkezeléseken az egykori ellenségek között bizalomépítés és együttműködés kezdődött. A NATO nyitott a közép- és kelet-európai országok felé. Ezt az időszakot a párbeszéd és

együttműködés, biztonság, konzultáció, elrettentés és védelem, valamint stratégiai egyensúly jellemezte. A Partnerség a Békéért Program előmozdította a politikai és a katonai együttműködést Európában, átalakította a NATO és a vele együttműködésre kész államok kapcsolatát.

A negyedik rész a kiábrándultság és a fásultság évtizedét öleli fel: az Oroszországi Föderáció nem békélt meg a NATO-val, a műveleti NATO új, Afganisztán felépítésére tett erőfeszítéseiben túlvállalta magát. Az egyik legnagyobb kihívás azonban a védelmi költségvetés kiegyensúlyozatlansága Európa és az Amerikai Egyesült Államok között, a transzatlanti teherviselés és a szűkös erőforrások voltak (Robert Gates beszéde, Trump és Macron nyilatkozatai). Ma Oroszország nagyszabású háborús erőfeszítéseivel szembenül a NATO, ami miatt a Szövetségnek vissza kell és kellett térnie az alapításkori elvekhez és értékekhez. A könyv amellett érvel, hogy a NATO-nak módosítania kell fejlődési útvonalt, mivel felemelkedőben van Kína és a globális dél számos országa is.

Rynning könyve erre vonatkozóan három tanulságot javasol.

1. A NATO nagyratörő geopolitikai törekvései a demokrácia és a diktatúra közötti küzdelemben meggyőző narratívát kínálnak, de könnyen félresikerült ambícióvá válhatnak. Az elsődleges kihívás továbbra is Oroszország, aki mögött ott van a globális és sokoldalú versenytárs Kína. A NATO a 6. cikkben rögzített földrajzi/geopolitikai határok szerint atlanti szövetség, amely összeköti Észak-Amerikát Európával. Kína azonban jelen van Európában és a közvetlen szomszédságában is, így a NATO-nak nem szabad elhanyagolnia ezt a jelenlétet. Rynning szerint fel kell készülni egy ázsiai háború eshetőségére is, különösen Tajvan kapcsán. A NATO-nak lehet globális dimenziója, de összhangban az Észak-atlanti szerződéssel a lényege az euro-atlanti térség kell, hogy legyen.

2. A NATO-nak elő kell mozdítania az európai vezető szerepet. A Szövetségnek nem szabad arra a feltételezésre alapoznia, hogy az Amerikai Egyesült Államok, amely a legerősebb ország a globális szinten, majd megold minden NATO problémát. A Szövetségnek egy valódi európai védelmi és védelempolitikai pillért kellene létrehoznia a NATO-n belül. A szerző szerint a hidegháború alatt a szövetségesek nem tudták kiépíteni ezt a pillért; a hidegháború után pedig egy részét az Európai Unióba helyezték át. Az európai védelem nem valósulhat meg a NATO-n kívül, az európai pillér az európai védelmi kiadások növelését, és a politikai befolyás újraelosztását jelenti/igényli. Ezt érzékeljük a 2025. évi hágai csúcserkeztet döntései után.

Rynning szerint egy új Harmel-jelentés segítene a NATO-nak abban, miként erősítse Európa a szerepét a Szövetségben. Európa és a NATO transzatlanti biztonságban betöltött szerepéről viták folynak, és a csúcstalálkozók sokasága ellenére az út továbbra sem világos. Rynning rámutat arra, hogy 1967 óta Kína és az ázsiai–csendes-óceáni térség lett az amerikai biztonsági stratégia elsődleges prioritása. Oroszország ukrajnai inváziója sem változtatta ezt meg. Felveti azt a kérdést, hogy az Európáról és a NATO szerepéről szóló jelenlegi viták csak egy újabb leküzdendő akadályt jelentenek-e, vagy a meglévő problémák a NATO végét jelentik. A NATO-nak támogatnia kell a hiteles elrettentéshez szükséges képességek megszerzését. A könyv megjelenése óta a hágai csúcserkeztet erre vonatkozóan több kérdésre választ adott. A tagországok megegyeztek, hogy 2035-ig a GDP-jük 5%-át védelemre és a biztonsággal kapcsolatos kiadásokra, legalább 3,5%-át a védelmi szükségletek finanszírozására és a NATO képességcéljainak teljesítésére, 1,5%-át a létfontosságú infrastruktúrák és hálózatok védelmére, a civil társadalom ellenálló képesség biztosítására, és a védelmi ipar megerősítésére fordítják.

3. Érdekes gondolat a harmadik javaslat, miszerint a Szövetségnek fel kell hagynia azzal, hogy mennyire befolyásolják tevékenységét a csúcstalálkozók, mert a kulcsszó mindig is a sikeresség volt. A NATO elveszíti/elveszítheti a fókusz, a végeredmény pedig a szakpolitika elburjánzása és a rövid távú gondolkodás lehet. A NATO-nak vissza kell térnie a hosszú távú politikai tervezéshez, mert a hidegháború idején sikeresen bizonyította, hogy képes erre.

A monográfia terjedelme 381 oldal, öt térkép szemlélteti és támasztja alá a mondanivalót a NATO különböző korszakairól (NATO területe 1949-ben, a NATO hidegháborús és hidegháború utáni bővítése, Oroszország háborúja Ukrajnában, globális stratégiai verseny). Különösen fontos adalékot nyújt a kötetbe szerkesztett, a NATO alapítását és különböző korszakait dokumentáló 29 fénykép, amelynek többsége a NATO Archives és a National Archives jóvoltából szerepel itt. Olyan történelmi pillanatokot örökítenek meg, mint 1945. július-augusztusban a potsdami konferencián Nagy-Britannia, az Amerikai Egyesült Államok és a Szovjetunió vezetőinek találkoztát, azt a pillanatot, amikor Truman elnök 1949. július 25-én aláírja az Észak-atlanti Szerződés dokumentumát a NATO párizsi főparancsnokságának épületében, Porte Dauphine-ben. Pierre Harmel belga külügyminiszter és Joseph Luns, a Szövetség leg-hosszabb ideig szolgáló főtitkára találkoztát 1967-ben. Fontos további képek George H. Bush elnök, James Baker külügyminiszter és Manfred Wörner NATO-főtitkár 1989. évi találkoztója, valamint Silvio Berlusconi miniszterelnök, Vlagyimir Putin elnök és Lord George Robertson főtitkár megbeszélése a NATO–Oroszország Tanács ülésén 2002-ben Rómában. Meghatározó fontosságú, egyben sokat mondó kép Jens Stoltenberg NATO-főtitkár és Donald Trump amerikai elnök megbeszélése is 2019-ből.

A függelékben megtalálható az Észak-atlanti Szerződés szövege (316–320. o.), a lábjegyzetek/jegyzetek (321–358. o.), a tematikusan válogatott irodalomjegyzék (359–365. o.), valamint a személynévmutató és helynévmutató (366–381. o.). A könyv részletes hivatkozó és magyarázó jegyzetapparátussal rendelkezik, ami további értékes információt jelent a monográfia egyes fejezetei és témakörei megértéséhez. A figyelemreméltó számú lábjegyzet a négy fő részhez és a tizenegy fejezethez kapcsolódik.

A kötet szerzője számos forrást, iratot használt, valamint a NATO hivatalos honlapján megtalálható forrásokra is támaszkodott. A könyv fontos erénye a hét oldalnyi tematikusan válogatott irodalomjegyzék is, amely a NATO történetének legfontosabb fejezeteihez kapcsolódik. Ezek az alábbiak: Áttekintés a NATO-ról, Nyugati társadalom és eszmék, Az alapítás és a korai hidegháború, A hidegháborús enyhülés, válság és befejezése, A hidegháború utáni Európa és a NATO bővítése, A terrorizmus elleni háború és a globális NATO, Stratégiai verseny a huszonegyedik században.

A könyv hasznos a NATO iránt érdeklődő szakemberek számára, de az oktatásban is kiemelten fontos. Nélkülözhetetlen és tanulságos a katonai vezető, katonai logisztika, nemzetközi kapcsolatok, a nemzetközi tanulmányok, a nemzetközi biztonság- és védelempolitika, valamint a politológia szakok alap- és mesterképzésében. Felhasználható a Nemzeti Közszolgálati Egyetem Hadtudományi Doktori Iskola, a Katonai Műszaki Doktori Iskola kutatási területein, a doktoranduszok képzésében is.

A megjelent monográfia alkotásra ösztönözheti a szerzőt, hogy a NATO folytatólagos történetét a közelgő újabb évforduló idején is bemutassa, az olvasót pedig arra, hogy befogadja ezt az átfogó történeti áttekintést nyújtó munkát.

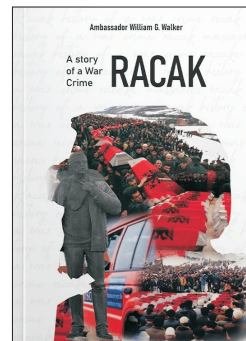
Siposné dr. Kecskeméthy Klára

Walker, William G.

Racak – A Story of a War Crime

(Pristina, Dukagjini Publishing House, 2024.

ISBN 978-9951-05-936-7)

„Dick, búcsút inthetsz a Nobel-békedíjdnak.”¹

Koszovó egyik legfontosabb nemzeti emlékhelye Reçak – szerb nevén Račak – település határában fekszik. A gondosan karbantartott egyensírok közelében, az ívelt falú emlékművön az 1999. január 15-én itt meggyilkolt albánok arcásai kaptak helyet, születésük napjának változatos, míg életük végének egyhangú dátumaival. Kissé távolabb egy méretes szobor áll. Hasonló azokhoz az UÇK²-s gerillákat ábrázoló emlékművekhez, amelyekkel sokfelé találkozni Koszovóban. Ez esetben azonban a szikár férfi vonásai elárulják nyugati kivoltát. Ott jártamkor egy unatkozó helybeli kiskamasz néhány méter távolságból már percek óta követett a tekintetével, amikor – sejtésemet megerősítendő – odaléptem hozzá, s a szoborra mutatva megkérdeztem, hogy kit ábrázol. Csodálkozva-méltatlankodva egyetlen szót vetett oda válaszul: Walker!

William Graham Walker, az EBESZ 1998–1999-es, rövid életű Koszovói Ellenőrző Missziójának (*Kosovo Verification Mission* – KVM) vezetője egyike azoknak a nyugati szereplőknek, akiket a koszovói albánok az 1990-es évek óta hősként tisztelnek. (2025. január 15-én a koszovói kormány finanszírozásával megjelent életrajzának pristinai bemutatóján a biztonságiaknak komoly kihívást jelentett, hogy – az influenzajárványra is tekintettel – távol tartsák a 89 éves szerzőt a hálás albánok ölelésétől.) Más részről Walker önéletrajzi könyvének már a címadása is sejteti, az amerikai diplomata szintén kiemelt jelentőséget tulajdonít életében a Koszovóban töltött időszaknak.

A több mint 80, általában alig néhány oldalas fejezetre tagolt mű előszavának és bevezetésének gondolatai Walker karrierjének főbb mozzanatait, az 1990-es évek végi koszovói helyzetet, illetve a „račaki mészárlás” között csaponganak, előre vetítve számos, később alaposabban is körüljárt témát. A szerző a Bevezetés utolsó bekezdését ugyanakkor egy filozofikusabb gondolatmenetnek szenteli. A történelemírás paradoxonáról elmélkedik, miszerint egy eseményről a végső szót általában olyanok mondják ki, akik nem voltak annak részesei, illetve sokszor

1 William Walkernek, az EBESZ Koszovói Ellenőrző Missziója vezetőjének tulajdonított mondat, amelyet Richard Holbrooke-hoz, az amerikai elnök balkáni különmegbízottjához intézett a tragikus Račak-i események másnapján. In Walker, William G.: *Racak: A Story of a War Crime*. Pristina, Dukagjini Publishing House, 2024. 259.

2 Ushtria Çlirimtare e Kosovës – Koszovói Felszabadítási Hadsereg. Az 1990-es években aktív albán gerillahadsereg.

jelen sem voltak – jellemzően újságírók, történészek. A saját beszámolója ezzel szemben egy résztvevő, döntéshozó helyzetben lévő szemtanú perspektíváját tárja fel. Könyvével a célja, hogy ezzel a több mint két évtizedig „érlelt” történettel hozzájáruljon a račaki események emlékeztetéséhez.

A következő 75 oldal a lineáris életrajzírás hagyományait követve vezet végig a szerző első 62 évén. Skót szüleinek az Amerikába történő emigrálásról hozott döntésétől követhetjük nyomon családjá megpróbáltatásait, majd a fiatal Walker útkeresését, amely végül egy változatos, kalandos diplomáciai karrierben teljesedett ki, melynek során külszolgálatait főképp Közép- és Dél-Amerikában töltötte. Bár az erről szóló fejezetek (célszerűen) kissé elnagyoltak, mégis érdekes adalékokkal szolgálhatnak az ezen térségek, illetve a hidegháborús amerikai külpolitika iránt érdeklődők számára is. Walker – miközben érintőlegesen kitér saját magánéletének fordulataira is – érdekfeszítően villantja fel az egyes állomáshelyein jellemző diplomáciai kihívásokat, és oszt meg meglepő, esetenként kifejezetten bennfentes sztorikat az olvasóval. Nem hallgatja el a washingtoni külügy melléfogásait, visszaéléseit sem, s előszeretettel válaszol fel – sokszor „politikailag kevésbé korrekt” – jellemrajzokat kortársairól.

A könyv utószava szerint az alapvetően „Račakra” koncentráló műben Walker az életrajzát olyan szempontból kísérelte meg az olvasók elé tárni, hogy abból kiderüljön, milyen előzmények vezettek ahhoz, ahogyan a koszovói albán civilek holttesteinek felfedezését követően cselekedett. Ennek fényében az egyik legrelevánsabb tapasztalásának a salvadori nagykövetsége időszakában, 1989-ben a jezsuiták ellen elkövetett „hamis zászlós” – az amerikai kormány által támogatott helyi haderő elit egysége által elkövetett, de baloldali gerilláknak tulajdonított – gyilkossági ügy tekinthető. Az olvasó ennek a fejezetnek az olvasásakor önkéntelenül is párhuzamot von Walker az FMLN lázadócsoport tagjainál tett látogatása, illetve Koszovóban az UÇK gerilláival folytatott interakciói között.

A Balkánra – egészen pontosan a kelet-horvátországi Vukovárra – először a könyv 100. oldala körül „érkezünk meg”. A szerzőt 1997-ben a korábbi, háborús zónákban szerzett tapasztalataira tekintettel nevezték ki az ENSZ UNTAES missziójának vezetőjévé. (A diplomata ugyanakkor maga is úgy értékeli, hogy Latin-Amerikával szemben a Balkánon sokkal komplexebb kihívásokkal, mélyen a történelemben gyökerező problémákkal szembesült.) A misszió célja a térség szerb lakossága Horvátországba történő békés reintegrálódásának támogatása volt. Walker ebben az időszakban számos olyan nemzetközi, illetve szerb szereplővel került kapcsolatba, akikkel sorsuk a későbbiekben, Koszovó kapcsán is összefonódott. Köztük volt maga Slobodan Milošević szerb elnök is, akivel kapcsolatban a szerző megjegyzi, hogy ekkor még „szinte kedvelte”. Kifejti ugyanakkor, hogy ezt – és a misszió sikerét is – nagyban segítette, hogy kettejük célja tulajdonképpen megegyezett: meggátolni, hogy a horvátországi szerbek tömegesen Szerbiába települjenek. Ezen gondolatok leírása azért is lehetett fontos Walker teljes „életművét” tekintve, mert megerősítik, hogy eredendően nem volt szerb-ellenes beállítottságú, amikor 1998 októberében, egy hirtelen jött telefonhívásnak köszönhetően az EBESZ Koszovói Ellenőrző Missziójának élén találta magát.

Az életrajz ezen a ponton tempót vált: Walker összesen 140 oldalt szentel az 1998 októbertől 1999. január 15-ig történeteknek. Mozzanatról-mozzanatra követhetjük végig, hogy milyen nehézségekkel járt a többnemzetiségű misszió megszervezése, betekinthetünk egyebek mellett abba is, hogyan konfrontálódhatnak egyes résztvevő nemzetek érdekei a közös céllal. Ami ebben az esetben nem kevesebb volt, mint betartatni a konfliktusban álló felekkel a Holbrooke amerikai különmegbízott és Milošević szerb elnök megállapodása eredményeképp beállt fegyverszünetet, lehetővé téve a lakóhelyüket elhagyni kényszerült koszovói lakosok hazatelepülését, végső soron biztosítani a politikai rendezést célzó tárgyalások feltételeit. Mindezt úgy, hogy a Holbrooke–Milošević megállapodást sohasem rögzítették írásos formában, a zárt ajtók mögött folytatott tárgyalásokba a koszovói gerillákat nem vonták be, az EBESZ alkalmazottai pedig nem viselhettek fegyvert (a biztonságukat ugyanis Szerbia „garantálta”)...

Latin-amerikai kiküldetéseivel szemben Koszovó esetében Walker viszonylag részletes kitekintést nyújt a biztonsági helyzet egykori aktualitásaiba – ám eközben az eleve tájékozottabb olvasóknak is kínál érdekes, máshonnan nem megismerhető adalékokat. Munkájának kihívásai mellett külön fejezeteket szentel például az eseményekben meghatározó szerepet kapó szerb és koszovói albán személyekkel, illetve saját stábja tagjaival ápolta kapcsolata bemutatásának. A „politikai korrektség hiánya” itt is jellemző a stílusára, érezhetően különösen ambicionálja, hogy leszámoljon Holbrooke mítoszával (az immár másfél évtizede elhunyt diplomatát öntelt, becsvágyó, a saját sikereit felnagyító figuraként ábrázolja). Nem finomkodik ugyanakkor a szerb és a koszovói albán tárgyalópartnereit illetően sem, így azt sem rejti véka alá, hogy az 1999 januárjára ismét rendkívül feszültté vált helyzetért az UÇK-t is felelősség terhelte. Ezzel együtt Walker „mérlege” itt már érezhetően az albánok felé billen. A szerb féllel fenntartott kapcsolatait különösen megterhelte, hogy a misszió vezetőjeként egyre inkább aggódott munkatársai biztonságaért, Milošević azonban sem a nemzetközi ellenőrök fegyverviselésébe, sem a misszió saját mentőhelikopterének Szerbiába telepítésébe nem egyezett bele.

A könyv hátralévő részét Walker főképp a račaki mészárlás lelepleződése körülményeinek, illetve az abból következő események ismertetésének szenteli. Elmondása szerint január 15-én este, egy első ránézésre „szokványos” jelentésből értesült a „tűzszünet megsértéséről” az albánok lakta koszovói településen. A másnapi helyszíni szemlére azért kerített sort, mert a szerb fél által jelentettek ellentmondtak a KVM ellenőrei által tapasztaltaknak (előbbieik állítása szerint a szerb rendőri erők Račaknál egy felfegyverzett UÇK-egységbe futottak bele, az EBESZ-ellenőrök azonban nem észlelték az UÇK jelenlétének jeleit a település környékén). Ezen felül a halottak számában tapasztalható nagyságrendi különbség (15 albán, 1 szerb) is felkeltette a misszióvezető gyanúját.

A másnapi eseményekről – az előző nap kivégzett albánok holttesteinek megtalálásáról – szóló leírásában Walker nem finomkodik, meglehetősen naturális módon írja le a látottakat, azokat a részleteket és benyomásokat, amelyek egyértelművé tették számára, hogy a 45 áldozat a civil lakosság köréből került ki, és amelyek nagyhatású, mára legendássá vált nyilatkozatahoz vezettek. (A račaki eseményekről szóló médiabeszámolók segítettek a világ közvéleményét a koszovói albánok oldalára állítani, az UÇK-t korábban ugyanis széles körben terroristacsoportként könyvelték el.) Walker tárgyilagosságra törekvő beszámolóját érdemes összevetni az egykori terepszemle során szintén a helyszínen tartózkodó Kakuk György magyar újságíró által 25 évvel korábban leírtakkal: „(Walkert) körbevették az újságírók. Kérdezték: mit szól mindehhez, mit tesz az EBESZ? Ám az amerikai diplomata nem tudott válaszolni. Sápadt volt, és látszott rajta: sokkot kapott.

– Ami itt történt, az emberiség elleni bűntett – mondta Walker, félretéve a szokásos diplomáciai fordulatokat (...)”³

Egyértelmű állásfoglalása egyebek mellett azt is maga után vonta, hogy Szerbia hamarosan persona non gratának nyilvánította. Könyve hátralévő részében ennek következményeiről, a KVM kivonásának megtervezéséről, majd annak megvalósításáról olvashatóak érdekesítő részletek. A szerző beszámol arról is, hogy a szerb fél hogyan akadályozta meg a nemzetközi felkérésre érkező finn orvosszakértői csoportot a račaki holttestek helyszíni vizsgálatában, miközben a saját (szerb és belorusz) szakértőik által lefolytatott vizsgálatokkal fontos bizonyítékokat tettek értékelhetetlenné, majd méltatlan körülmények között szolgáltatták vissza az elhunytakat a hozzátartozóiknak.

Az életrajz talán legkülönlegesebb része az, ahol a szerző felidézi a Račak kapcsán a saját személyét ért kritikákat. Ezek egyike, hogy az 1999. január 16-i kijelentése egyfajta vezeklés lehetett amiatt, amit az amerikai kormány a hidegháborús Latin-Amerikában elkövetett, és

3 Kakuk György: *Koszovó – tűzfészek*. Budapest, Atheneum 2000 kiadó, 2001, 89.

aminek ő is részese volt. A másik az a széles körben elterjedt elképzelés, amely szerint maga Walker is részt vállalt abban az állítólagos CIA-műveletben, amelynek keretében tűzharcban elhunyt UÇK-sokat öltöztettek át civil ruhába, hogy ily módon ürügyet szolgáltatssanak a Jugoszlávia elleni NATO-légicsapások megindításához. Kevésbé finomkodó cáfolatában a diplomata rámutat arra, hogy ez egyebek mellett azért is képtelen állítás, mert a fagyos januári éjszakában kivitelezhetetlen lett volna a merev holttestek átöltöztetése, ráadásul úgy, hogy a sérülések és a különböző testfolyadékok okozta szennyeződések a lecserélt ruházaton és a holttestek környezetében is a „megfelelő helyre” kerüljenek.

Walker az életrajzában többször leszögezi, hogy 1999. január 16-án Račakban nem tehetett mást, mint hogy elmondta, amit látott, és mindenki más, aki ott volt vele, ugyanígy érez. Koszovó melletti tartós elkötelezettségéről tanúskodik, hogy két héttel az életrajzi könyvének bemutatóját követően, 2025. január 29-én, több mint negyed évszázaddal az események után, zárt ajtók mögött vallomást tett a Pristinai Alapbíróságon a račaki mészárlás szemtanújaként.⁴ (Az ügyben napjainkig mindössze két személlyel szemben született elmarasztaló ítélet, ám azok végrehajtását sem sikerült elérni.) Megerősítette továbbá, hogy elfogadja a számára felajánlott koszovói állampolgárságot, és kijelentette, hogy halálát követően szeretné, ha Račakban lelhetne örök nyugalomra.⁵ A február 9-i parlamenti választás hajrájában mindez kétségtelenül jelentős propagandaértékkel bírt az elmúlt négy évben kormányzó koszovói Önrendelkezés Mozgalom számára, különös tekintettel az elmúlt időszakban jelentősen megromlott amerikai–koszovói kapcsolatokra. Összességében a *Racak – A Story of a War Crime* című, angol és albán nyelven olvasható életrajzi mű valódi „csemegeként” ajánlható a Koszovó közelmúltbeli történelme iránt érdeklődőknek, de hasonlóképp hasznos esettanulmányul szolgálhat a nemzetközi kapcsolatokkal, békefenntartással foglalkozó vagy ezen területek iránt érdeklődő olvasóknak.

Lángné Petruska Szidónia

4 Kika, Ardit: *Walkeri dëshmon në gjykatë për masakrën e Raçakut*. Online: <https://www.koha.net/lajmet-e-mbremjes-ktv/walkeri-deshmon-ne-gjykate-per-masakren-e-recakut> (Letöltés ideje: 2025. január 30.)

5 Walker: *Do të isha krenar të varrosesha në Raçak*. Online: <https://www.koha.net/arberi/walker-do-te-isha-krenar-te-varrosesha-ne-recak> (Letöltés ideje: 2025. január 17.)

A Hadtudomány folyóirat publikációs szabályzata

Tisztelt Szerzőink!

Tájékoztatjuk Önöket arról, hogy a Hadtudomány című folyóirat csak más kiadványban még nem publikált, első közlésnek számító tanulmányt jelentet meg, amelyről a szerzőnek nyilatkoznia kell.

A folyóiratban történő publikálás alapvető szabályai

- a) A Hadtudomány megjelenő tanulmányokat *kizárólag lektorálás után* közöljük (*két pozitív lektori vélemény*).
- b) A főszerkesztő és/vagy szerkesztő által felkért két független lektor bírálatát a Szerző(k)nek el kell fogadnia, és javaslataikat a közlésre benyújtott tanulmányban végre kell hajtania.
- c) A Szerkesztőbizottság a lektori véleményeket megelőzően plágiumvizsgáló programmal ellenőrzi a tanulmányok eredetiségét.

A benyújtandó szöveg formai követelményei

- a) A tanulmány szövegét 12 pontos Times New Roman betűtípussal, többszörös (1,2-es) sortávolsággal, 0,8 cm-es bekezdéssel kérjük formázni. A lábjegyzeteket 10 pontos Times New Roman betűtípussal, bekezdés nélkül, szimpla sortávolsággal kérjük megadni.
- b) A tanulmányok kéziratát és a kitöltött, aláírt Szerzői nyilatkozatot elektronikus levél mellékleteiként, Word- vagy RTF-formátumban szerkesztőségünk e-mail címére (hadtudomany@gmail.com) vagy a folyóirat OJS beküldő oldalán (<https://ojs.mtak.hu/index.php/hadtudomany/submissions>) szíveskedjenek eljuttatni.
- c) A tanulmány részét képezi a szerző(k) neve, munkahelye, beosztása, elérhetősége (cím, telefon), ORCID-azonosítója, a cikk címe, továbbá tartalmi kivonata, a kulcsszavak, valamint a felhasznált irodalom jegyzéke. Ezek bármelyikének hiányában a kéziratot a Szerkesztőségnek nincs módja elfogadni.
- d) Kérjük, hogy a címet, a tartalmi kivonatot és a kulcsszavakat magyar és angol nyelven is adják meg!
- e) A tanulmány teljes terjedelme lehetőleg ne haladja meg a 40 ezer karaktert.
- f) A bibliográfiai hivatkozások kötelező formája a Chicago (szerző/dátum) stílus (lásd: https://www.chicagomanualofstyle.org/tools_citationguide/citation-guide-2.html).

Az illusztrációk formai követelményei

- a) Amennyiben a tanulmányban ábrák (fotók, térképrészek, grafikonok stb.) szerepelnek, a szövegben fel kell tüntetni minden illusztráció forrását (interneten való elérhetőségét, letöltésének időpontját stb.). Amennyiben azok a szerző saját alkotásai, akkor azt is szükséges jelölni.
- b) A nyomtatott számba szánt tanulmányok illusztrációi kizárólag fekete-fehér színűek lehetnek.

HUNGARIAN MILITARY SCIENCE

Periodical of the Hungarian Association of Military Science, and of
the Committee on the Military Science of the Hungarian Academy of Sciences

Contents

Presidential greeting (<i>József Padányi</i>)	3
SECURITY POLICY	
<i>Laura Szilágyi</i> Perspectives of Bilateral Nuclear Arms Control between the U.S. and Russia	5
MILITARY ART	
<i>Sándor Szabó</i> The Role of Effect-Based Military Operations in Modern Warfare	25
MILITARY HISTORY	
<i>Károly Kranzieritz</i> Hussar Moments in World War I – Hanvay Intelligence Picket’s Feat of Arms	33
MILITARY TECHNICAL STUDIES	
<i>Tibor Szilvággyi</i> Disruptive Technologies in Military Unmanned Aircraft Systems	48
SOCIAL SCIENCES	
<i>Dóra Fülöp</i> The Relationship between Bosnian Identity and Islam. The Significance of European History as an Identity-shaping Element before World War I	65
FORUM	
<i>Miklós Mihály Nagy</i> On the Methodological Foundations of Clausewitz Research	79
ASSOCIATION NEWS	
On the Meeting of the Delegates of the Hungarian Association of Military Science (<i>Gábor Hausner</i>)	93
REVIEW	
Sten Rynning: NATO: From Cold War to Ukraine, a History of the World’s Most Powerful Alliance (<i>Klára Siposné Kecskeméthy</i>)	102
Walker, William G.: Racak – A Story of a War Crime (<i>Szidónia Lángné Petruska</i>)	107

Az MHTT Kiss Károly Hadtudományi Klub

MINDENKI HADTUDOMÁNYA

című előadás-sorozat 2025. első félévi programja

A Magyar Hadtudományi Társaság folytatja szabadegyetemi előadás-sorozatát.

A rendezvények minden alkalommal csütörtökön 18 órakor kezdődnek

az MH vitéz Szurmay Sándor Budapest Helyőrség Dandár

Honvéd Kulturális Központ Pódium bányában.

(Stefánia Palota, Budapest XIV., Stefánia út 34–36.)

A TERVEZETT ELŐADÁSOK

2025. szeptember 11. 18 óra

Dr. Makk László nyá. vezérőrnagy

az MHTT Biztonságpolitikai Szakosztály tagja, volt irodavezető

A hidegháború vége. NATO Iroda Moszkvában

Október 9. 18 óra

Dr. Tóperczer István

repülőorvosstan szakorvos, repüléstörténeti szakíró

A vietnami MiG-ek légiharcai és a tapasztalatok 1965–1973 között

November 13. 18 óra

Dr. Németh Gergely

a Magyar Hadtudományi Társaság tudományos elnökhelyettese

A hosszú távú haderőfejlesztés formái és problémái

December 11. 18 óra

Dr. Lőrincz István

matematikus

Quantum Informatika!

Mit ígér a kvantum fölény a katonai rejtjelezésben?